

---

УДК 082

ББК 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: Warszawa, ul. Wyszogrodzka, 16  
e-mail: info@conferenc.pl

Cena (zł.): bezpłatnie

### **Zbiór raportów naukowych.**

Z 40 Zbiór raportów naukowych. „Nauka i utworzenie XXI stulecia : Teoria, Praktyka, Innowacje„. (29.11.2013 - 30.11.2013 ) - Opole: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2013. - 92 str.  
ISBN: 978-83-63620-19-6 (t.6)

Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 29.11.2013 - 30.11.2013 roku. Opole.  
Część 6.

**УДК 082**  
**ББК 94**

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora zakazany.

Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów.

Pisownia oryginalna jest zachowana.

Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour».

Obowiązkowa odniesienia do zbioru.

ISBN: 978-83-63620-19-6 (t.6)

"Diamond trading tour" ©

**SEKSCJA 9. NAUK HISTORYCZNYCH. (ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ)**

1. Ражапов Э.Г. ....	5
<b>ВОЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ САЙИИДА АЗАМАТБЕКА ХУДАЯРХАНОВА (НА ОСНОВЕ УСТНОЙ ИСТОРИИ)</b>	
2. Хужамуратов У.Р. ....	9
<b>РОЛЬ ФЕРМЕРСКОГО ХОЗЯЙСТВА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН</b>	
3. Турбало И.А. ....	12
<b>ПО ТУ СТОРОНУ ВТОРОГО ФРОНТА: ЯДЕРНЫЙ ФАКТОР</b>	
4. Татаринов С.Й. ....	15
<b>ВПЛИВ 1-Ї СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ У БАХМУТСЬКОМУ ПОВІТІ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ</b>	
5. Зайцев Е.Д. ....	19
<b>РУССКО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ НАЧАЛА 20-Х ГГ. XX ВЕКА</b>	

**SEKSCJA 15. NAUK PSYCHOLOGICZNYCH.  
(ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)**

6. Єпур А. І. ....	22
<b>ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ</b>	
7. Спринська З.В. ....	28
<b>ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ ТА ВИХОВАНЦІВ КОЛОНІЇ</b>	
8. Білозерська С.І. ....	35
<b>ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛА</b>	
9. Гера Т.І. ....	41
<b>САМОТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ТВОРЧОГО СТАВЛЕННЯ ДО СВІТУ</b>	
10. Ригель О. В. ....	47
<b>ПСИХОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКА ДО НОВИХ УМОВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ</b>	

11. Зимянський А.Р.....	51
<b>ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ</b>	
12. Мачушник Е. Л.....	56
<b>К ВОПРОСУ О СВЯЗИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ И ИНТЕРЕСА К ПРОФЕССИИ</b>	
13. Шевченко С.В.....	58
<b>ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ</b>	
14. Венгер О. П.....	60
<b>ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ</b>	

**SEKSCJA 17. NAUKI SPOŁECZNE.(СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)**

15. Попова О.Н.....	62
<b>ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЧЕЛОВЕКА В ПРОЦЕССЕ РАЗРЕШЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ</b>	
16. Попова О.Н.....	64
<b>ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА АРТ-ТЕРАПИИ В РАБОТЕ С КЛИЕНТАМИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА</b>	

**SEKSCJA 23. FILOZOFIA. (ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ)**

17. Рочняк О.В.....	66
<b>ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ (ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ)</b>	
18. Тимошук Н.Д.....	68
<b>ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ТЕОРИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ЧЕЛОВЕКА С МИРОМ ВЕЩЕЙ И СОБЫТИЙ</b>	



ПОД- СЕКЦИЯ 1. Антропология.

**Ражапов Э.Г.**

Старший научный сотрудник-исследователь  
Института истории Академии Наук РУз

### **ВОЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ САЙИИДА АЗАМАТБЕКА ХУДАЯРХАНОВА (НА ОСНОВЕ УСТНОЙ ИСТОРИИ)**

*В статье исследуется личность внука последнего Кокандского хана Сайида Мухаммада Худаярхана – Азамата Худаярханова (1888-1938) на основе существующей научной литературы и устной истории.*

*The author in this article has analyzed personality of military grandson of the last khan of Kokand khanate Sayyid Mukhammad Khudayarkhan (1831-1884) Azamat Khudayarkhanov based on the materials of oral history and scientific literatures.*

После ликвидации Кокандского ханства 19 февраля 1876 года Царской Россией, потомки последнего Кокандского хана Сайида Мухаммада Худаярхана по приказу Колпаковского были высланы в Ташкент, в Коканде – столицы когда-то огромного ханства, а также в Ферганской долине не осталось ни одного потомка хана. У Худаярхана было 6 детей: 1) Насридинбек (после захвата ханства русскими, был сослан во Владимир); 2) Саййид Мухаммад Аминбек; 3) Саййид Мухаммад Умарбек; 4) Саййид Мухаммад Насрулло (Урмонбек); 5) Саййид Мухаммад ибн Яминбек; 6) Фансуруллобек. Пятеро из них были живы до 1880 г. Трагическая судьба последнего хана Худаярхана позже повторилась в судьбе его потомков. От четвёртого сына Худаярхана – Сайида Мухаммада Аминбека (Саййид Мухаммад Аминбек был военным) и его второй жены Омонхон 20 июля 1888 года родился сын. Новорожденный внук бывшего хана был четвёртым сыном Сайида Мухаммада Аминбека и Омонхон, его нарекли Саййидом Мухаммадом Азаматом.

“Саййид Мухаммад Азаматбек был из ханской семьи, поэтому отец уделял особое внимание его воспитанию, в силу чего тот вырос очень талантливым и умным мальчиком. В своё время отец Сайида Азамата Худаярханова помог изданию книги Мухаммада Солихходжи Ташканди “Тарихи жадидаи Тошканд” (Новая история Ташкента); между автором-историком (Мухаммад Солихходжа Ташканди) и ханской семьёй завязались очень теплые дружеские отношения. Эти дружеские отношения послужили тому, что позже Мухаммад Солихходжа Ташканди учит Сайида Азамата Худаярханова основам религии ислам, истории, правоведению” - утверждает правнук Сайида Мухаммада Худаярханова Шохрух Умаров<sup>1</sup>. Однако согласно сведениям У.А.Султанова в книге “Мухаммад Солихходжа и его книга “Тарихи жадидаи Тошканд”, Мухаммад Солихходжа и Худаярхан впервые встретились в январе 1870 года в Коканде на похоронах Мияна Бузурука. Дружеские отношения между детьми Худаярхана и Мухаммадом Солихходжой начались с того момента, когда Худаярхан после восстания Пулатхон переехал в Ташкент

<sup>1</sup> Информатор Шохрух Умаров – сейчас ему 65 лет, внук третьего сына Худаярхана Сайида Мухаммада Умара, правнук Сайида Мухаммада Худаярхана.



и жил в доме Утаббоя кушбеги – соседа Мухаммада Солихходжи. Историк был приближенным сына Худаярхана Насриддинбека [1, с. 22-23].

Когда потомки Худаярхана были высланы в Ташкент, их разместили в кургане Ниязбек, где наряду с представителями других наций жили и русские, благодаря чему Саййид Азаматбек Худаярханов в совершенстве овладел русским языком. Внук бывшего хана сначала учился в русско-туземной школе, затем в гимназии в Ташкенте. В 8 лет его отправили в Оренбург для учебы в кадетском корпусе. Во время двухлетней учебы в Оренбурге он в совершенстве овладел русским-славянским языком и письмом, глубоко изучил военные предметы: тактику, военную топографию, артиллерию, баллистику, пользование военными орудиями. В 1907 году закончил учебу во 2-ом кадетском корпусе, в 1909 году ему присвоили звание младшего офицера-поручика, В должности младшего офицера-пору-

чика он три года служил в дивизионе Сибирь Мортир высшего Усинска. А в 1909 году завершив учебу в Александровском военном училище, начинает свою военную деятельность во 2-ом Сибирском полку. Вернувшись в 1912 году в Ташкент, прожив некоторое время с родителями, отправляется в Алма-Ату и служит там, в 1-ом Туркестанском артиллерийском дивизионе командиром [2, с. 91].

После начала I мировой войны, в 1914 году Саййид Мухаммад Азаматбек отправляется на фронт и участвует в сражениях против немцев в Западном фронте. За высокие достижения в военной деятельности и за отличное выполнение военных поручений был награжден Георгиевским крестом и достиг звания штаб-капитана<sup>2</sup>.

После окончания войны А. Худаярханов в 1917 году возвращается в Ташкент. Туркестанский генерал-губернатор Куропаткин назначает его адъютантом. В 1920 году в рядах Красной армии служил в Бухарском фронте, а в 1922 году он был назначен начальником артиллерийской бригады Туркестанского фронта и вместе с узбекской кавалерийской бригадой вынужден был участвовать в сражениях против военных сил в Ферганском фронте (Бувайда, Серова (сейчас Багдадский район), Риштан). В 1922 году, когда Азамат Худаярханов воевал в Ферганском фронте, его оклеветали. Его дело было рассмотрено под руководством Евдокимова в военно-революционном трибунале при участии Т. Урозбоева, С. Олимходжаева, И. Охунова, М. Абдуллаева. Доказательства сыграли в его пользу и его оправдали.

<sup>2</sup> Из архива Кокандского городского страноведческого музея

В 25 лет Саййид Мухаммад Азаматбек становится профессиональным военным. Он с недоверием смотрел на колониальную Царскую Россию, поскольку именно эта система положила конец государству его дедушки, а затем физически расправилась и с его близкими, однако он не мог открыто проявить это. Бывший хан Саййид Мухаммад Худаярхан, покинувший Коканд, отправляет письмо из Константинополя сыну Саййиду Мухаммаду Аминбеку, в котором напутствует сына примириться с русскими и учиться у них военному делу и тактике, секретам военного дела и управления государством. Это было жизненным уроком Саййида Мухаммада Худаярхана, которое он извлек из своих ошибок и недостатков вдалеке от своей Родины. Под влиянием этого письма или по другой причине не только Саййид Азаматбек, но и другие сыновья Саййида Мухаммада Аминбека – Саййид Мухаммад Нуриддинбек, Саййид Мухаммад Темурбек, Саййид Мухаммад Исломбек (в некоторых источниках приводится как Усмонбек, учился в Москве и Оренбурге в военной сфере и по языкознанию) стали военными.

Отец Азамата Худаярханова – Саййид Мухаммад Аминбек даже был награждён Станиславским орденом Российским императором 1 января 1912 года. Вот что пишет об этом газета “Туркистон вилоятининг газети”: “Причина такого признания в том, что, несмотря на то, что сын Саййида Аминбека Худаяра не служит в какой-либо государственной или социальной службе, пятерых детей отдал на учебу в Российские военные школы и на службу в Российскую армию” [3].

Во время перемен 1917 года в России у Азамата Худаярханова появилось недоверие к большевикам. В 1918 году в городе Екатеринбург были уничтожены потомки бывшего российского императора Николая II. “Гением народов” В.И. Лениным Ф. Колесову было велено расправиться с потомками Саййида Мухаммада Худаярхана также, как и с семьёй Российского императора Николая II. Узнав об этом, Осипов в силу своих дружеских отношений с этой семьёй, предупреждает об этом Худаярхановых, в результате члены семьи Худаярхановых вынуждены были иммигрировать, только ибн Яминбек не успевает спастись: его расстреляли большевики. После этих событий и восстания Осипова, кровавых сражений в Туркестанской автономии он с недоверием относится к большевистскому строю. Однако чтобы сохранить свою жизнь, они вынуждены были смириться с большевиками.

Азамат Худоёрхонов впоследствии проявил свой военный потенциал в борьбе против вооруженных военных действий в Ферганской долине в составе узбекской конной дивизии, а также в процессе обучения курсантов Среднеазиатской школы офицеров. Он преподавал теорию артиллерийских перестрелок. Согласно 1-ому пункту приказа “О военном призыве по мобилизации в Туркестанском автономном округе” “К военной службе призываются граждане союзных республик Царской России от 20 до 40 лет.

Примечание 1: в ряды Красной Армии принимаются люди трудового класса: рабочие и крестьяне. Но богатые будут привлечены к работе за фронтом” [4]. Однако в силу того, что среди класса пролетариата было мало людей с высокими военными знаниями, потенциалом и опытом, большевистское правительство было вынуждено привлекать к военному делу и преподаванию представителей ханской семьи и знати. Азамат Худаярханов с 1923 года наряду с первыми узбекскими национальными военными кадрами – Я.Г.Мирбадаловым, А.Киргизовым начал преподавать курсантам

артиллерию в Среднеазиатской военной школе (ныне Ташкентское высшее военное училище). Однако и здесь он становится жертвой заговора и был вынужден уволиться с работы. Затем он преподает студентам военной кафедры политехнического института.

Азамата Худаярханова арестовывают во второй раз в 1937 году. В суде ему удается оправдать себя. Однако тюремное заключение плохо сказывается на его здоровье. Азамат Худаярхан умер в 1938 году в 50 лет от туберкулёза. Интересно, что кроме Азамата Худаярханова к расследованию привлекаются его четыре брата, которые после рассмотрения дела Азамата не живут долго. Есть версии, что их отравили. Поскольку репрессивной политикой советского тоталитарного правительства было – каким бы ни было способом физически уничтожить их. К 1940 году в живых остался только один брат Саййид Исламбек (в это время он работал советником во Франции).

Что касается личной жизни А. Худаярханова, по словам его кузена Шохруха Худаярханова: “Мой дядя Шохрух Худаярханов был женат на женщине по имени Угилхон из кишлака Водил Ферганской области, но детей у них не было”.

В книге Ф.Норходжаева “50 лет на боевом посту” приведены отдельные сведения об Азамате Худаярханове, но его имя почему-то приводится как *Азаматбек Антонович Худоёрхон (Худаярхан)* [5, с. 35]. Когда была напечатана книга (1982 г.) к Азамату Худаярханову, как и другим узбекским национальным военным кадрам, относились, как к “народному врагу”, советское правительство запрещало освещать их деятельность.

В заключение можно сказать, что, несмотря на то, что Саййид Азаматбек Худаярханов по стечению обстоятельств служил советскому правлению и режиму, он был одним из первых отечественных профессиональных национальных военных кадров. До сегодняшнего дня в научный оборот не введены архивные документы, связанные с личностью Азамата Худаярханова. Знакомство с этими документами дало бы возможность основательно и всесторонне ознакомиться с личностью Азамата Худаярханова.

#### Литература:

1. Султонов Ў. А. Мухаммад Солиххўжа ва унинг “Тарихи жадидаи Тошканд” асари. – Т.; O‘zbekiston. 2009.
2. Эгамбердиев А., Амирсайдбеков А. История Кокандского ханства (Библиографической указатель с иллюстрациями XVIII век–1876 г). –Т.: DAVR-Press.
3. Высочайшие награды // Туркистон вилоятининг газети. № 4. 1912 г. 12 января.
4. Туркистон жумхуриятида сафарбарлик эълон қилув тариқида аскарликка эълон чакирув ҳақида // Иштирокиюн. 104-сон. 1919 г. 24 мая.
5. Норхўжаев Ф. 50 йил жанговар постда. –Т.: Ўзбекистон. 1982.



**Хужамуратов У.Р.**

Старший научный сотрудник-исследователь Института истории Академии  
Наук Республики Узбекистан

## **РОЛЬ ФЕРМЕРСКОГО ХОЗЯЙСТВА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

За годы независимости Республики Узбекистан быстрыми темпами развивается фермерское движение. Всемирный опыт ведения сельского хозяйства показывает, что фермерское хозяйство имеет ряд приоритетов над другими видами ведения хозяйства. В силу этого государством всячески поощряется всестороннее развитие фермерских хозяйств, укрепление их экономического потенциала. Внимание к развитию фермерских хозяйств является результатом глубоко продуманной аграрной политики. На сегодняшний день основная часть продуктов сельского хозяйства выращивается в фермерских хозяйствах.

Первые фермерские хозяйства в Узбекистане начали появляться в 1989 году на временных арендных землях колхозов и государства Бухарского вилоята и Каракалпакстана без всяких юридических основ под названием “дехканские хозяйства” [1, с.28].

Вначале дехканские (фермерские) хозяйства в основном создавались за счет средств коллективных и государственных хозяйств. Дехканские (фермерские) хозяйства организовывались за счет коллективных и государственных средств, банковских кредитов и личных накопительных средств; большинство из них имели свои текущие счета. Они закупали средства производства (сельскохозяйственные машины, тракторы, фермы), крупный и мелкий рогатый скот в качестве частной собственности.

Земли, выделенные фермерским хозяйствам, в основном, использовались для выращивания травы для скота, которые обычно располагались недалеко от ферм.

В начале 90-ых годов существовал целый ряд неразрешенных проблем в области организации и деятельности фермерских хозяйств.

В частности, земли, выданные дехканским фермерским хозяйствам, не были оформлены юридически и числились в балансе коллективных и государственных хозяйств. А это делало фермеров зависимыми от председателей коллективных хозяйств.

Президент Республики Узбекистан И.А.Каримов в одном из своих докладов с горечью отмечал, что при сравнении результатов деятельности самостоятельных фермеров и фермеров в составе хозяйств, несмотря на то, что самостоятельные фер-



Рост количества фермерских хозяйств в республике. 1997-2004 гг. [6]

	<b>1997</b>	<b>1998</b>	<b>1999</b>	<b>2000</b>	<b>2001</b>	<b>2002</b>	<b>2003</b>	<b>2004</b>
Каракалпакстан	1568	1313	1812	3032	3572	4509	5855	6657
Андижан	2382	2077	2724	3119	3458	3475	3825	3980
Бухара	1657	1780	2837	3929	4870	5714	6574	7761
Джизак	1775	2598	3707	4583	5882	10815	12172	12172
Кашкадарья	1213	1374	1778	3135	4567	6412	9686	13262
Наваи	824	880	1250	1852	2648	3512	4205	4828
Наманган	1156	1225	2080	2668	3077	3929	4548	5140
Самарканд	1549	3160	4014	6185	7812	8573	9042	9705
Сурхандарья	2542	2113	2814	3008	3438	4077	4715	5440
Сырдарья	1058	943	1548	2765	3316	4453	6170	7141
Ташкент	2609	2822	3051	3684	4850	5850	6587	7719
Фергана	1987	1663	2151	3040	4216	6345	7440	8150
Харезм	1096	1100	1324	2759	3739	4842	6533	7786
Всего	21416	23048	31090	43759	55445	72406	87552	100116

меры в четыре раза больше производят продукты сельского хозяйства и скотоводства, они до сих пор не самостоятельны [2, с.144].

В сентябре 1995 года количество фермерских хозяйств достигло 21282; по сравнению с 1994 они увеличились на 1437. Из них 16209 – самостоятельные фермерские хозяйства, а 5027 осуществляли свою деятельность в рамках коллективных хозяйств. Если рассматривать их в срезе отраслей, 12014 – по скотоводству, 8595 – по земледелию и 682 – по другим отраслям сельского хозяйства. Согласно сведениям по 1 сентября 1995 года фермеры пользовались услугами 2255 тракторов, 2313 автомобилей, 282 комбайнов, 1781 прицепов, 671 гусениц и другого оборудования [3, с. 45].

В 1998 году в аграрной отрасли начался этап институциональных преобразований. Исходя из Конституции Республики Узбекистан разработан целый ряд нормативных документов, касающихся деятельности фермерских хозяйств. В частности, были приняты Земельный кодекс Республики Узбекистана (30 апреля 1998 йил) [4], Законы Республики Узбекистан “О фермерских хозяйствах” (30 апреля 1998 года) [5], “О дехканских хозяйствах” (30 апреля 1998 года), “О сельских хозяйственных кооперативах (ширкатных хозяйствах) (30 апреля 1998 года), “О фермерских хозяйствах” (26 августа 2004 года принят в редактированном виде) [6, с.106-122]. В этих законах закреплены правовые основы фермерских хозяйств. В Земельном кодексе Республики Узбекистан установлено, что земельные участки фермерским хозяйствам даются в аренду на 50 лет.

Из таблицы следует, что первые семь лет независимости, то есть в 1991-1997 гг. Количество фермерских хозяйств достигло 21,4. В первые три года второго этапа развития фермерских хозяйств, то есть в 1998-2000 гг. Их количество увеличилось от 23 тысяч до 43,7 тысяч. Следовательно, в первые три года второго этапа развития фермерских хозяйств появилось примерно столько фермерских хозяйств, сколько их было создано за семь лет первого этапа развития фермерских хозяйств. В последние годы все больше увеличивается рост фермерских хозяйств.

В сельскохозяйственных предприятиях совершенствуется налоговая система, начиная с 1 января 1999 года вместо действующих нескольких видов налогов установлен единый земельный налог. Наша страна одна из первых в СНГ применила

данный опыт, что до сих пор не теряет своей важности.

Начиная с этих пор фермерские хозяйства начинают самостоятельно осуществлять свою деятельность. Согласно постановлению Кабинета Министров № 243 и № 543 от 2000 года в качестве эксперимента 17 хозяйств Харезмского, Сырдарьинского вилоятов и Республики Каракалпакстан, найденных неперспективными, ликвидированы полностью и на их базе созданы 1022 фермерских хозяйств. Благодаря новым отношениям к собственности, повышению материальной заинтересованности стремительно выросли показатели производства сельскохозяйственных продуктов. В конце 2003 и начале 2004 года ликвидировано 326 ширкатных хозяйств, вместо которых появились 15161 фермерских хозяйств. В первый же год создания фермерских хозяйств урожайность хлопка увеличилась на 6,4 центнеров, зерна – на 5,3 центнеров. Уровень рентабельности в хлопководстве выросло от 12,8 до 18, 9 процентов, в зерноводстве – от 1,9 до 19, 8 процентов [7, с.8].

По результатам реформ, проведенных в 2008-2010 гг. оптимизирована площадь земельных участков фермерских хозяйств. В результате осуществленного по итогам 2012 года количество фермерских хозяйств в нашей стране сократилось от 215776 до 66134, или на 69,4 %, при этом средняя площадь фермерских хозяйств от 27, 4 гектаров выросло до 80,1 гектаров. Если рассматривать удел земельного участка среднего фермерского хозяйства в срезе отраслей этот показатель в хлопководстве и зерноводстве колеблется в пределах 106,3 гектаров, в овощеводстве и бахчеводстве – 23,5 гектаров, в садоводстве и виноградарстве – 13,1 гектаров, в скотоводстве – 205 гектаров [9, с.59].

Благодаря проведенным в нашей стране реформам обеспечена продовольственная безопасность. До независимости в Узбекистан за год в среднем завозили до 3 млн. тонн зерна [10, с.13]. В 1990 году было выращено 2038,2 тысяч тонн зерна, а в 2013 году фермерскими хозяйствами выращено более 7,5 тонн зерновой культуры.

На сегодняшний день создание и развитие фермерского движения в аграрной сфере служит обеспечению продовольственной безопасности, увеличению объёма производства, повышению эффективности урожайности сельскохозяйственных посевов и продуктов скотоводства.

#### **Литература:**

1. Хайдаров Х. Фермерчилик истикболлари // Иқтисод ва ҳисобот. 1993. №4
2. Каримов И. А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.: Ўзбекистон, 1996, Т.4.
3. Иқтисод ва ҳисобот. 1996. № 3-4.
4. Халқ сўзи. 1998 йил. 2 июнь.
5. Халқ сўзи, 1998 йил. 6 июнь.
6. Тадбиркорликка оид қонун ҳужжатлар тўплами // Т.5 Қишлоқ хўжалигига оид қонун ҳужжатлари. – Т., 2005. – С. 69-89, 106-122.
7. ЎЗР ФХУ жорий архиви, 2005 йил ҳужжатлари йиғма жилди.
8. Фермерлик фаолиятининг ҳуқуқий ва молиявий асослари. –Т.: Университет, 2005.
9. Кадр-қимматим, таянчим ва ифтихоримсан, мустақил Ўзбекистон! – Т.: Маънавият, 2013.
10. Мустақил юрт ғалласи. –Т.: Ўзбекистон, 2003.

## ПО ТУ СТОРОНУ ВТОРОГО ФРОНТА: ЯДЕРНЫЙ ФАКТОР

Вторая мировая война / World War II. Фултон / Fulton. Атомное оружие / atomic weaponry. Клаус Фукс / Klaus Fuchs. «Энормоз» / «Enormous».

Сегодня международная обстановка находится в достаточно неясной позиции. Наиболее ярким примером нестабильности является так называемая «арабская весна», но на ее фоне развивается конфликт в Корейской Народно-Демократической Республике, который может стать гораздо масштабнее и опаснее. Причиной всему являются подозрения международного сообщества, в частности США, в нарушении условий Договора о нераспространении ядерного оружия, а также в разработке этого оружия. Соответственно, без преувеличения можно сказать, что на международной арене назревает новый виток ядерного кризиса. В связи с этим, представляется необходимым рассмотреть развитие трехсторонних отношений СССР, США и Великобритании в период «холодной войны», с целью учесть мировой опыт в построении современного международного взаимодействия.

Триумфальное завершение Второй мировой войны для антигитлеровской коалиции не означало спада напряженности на международной арене. Теперь конфронтация нарастала между бывшими союзниками, что создавало базу для возникновения новой, более губительной войны – Третьей мировой. Создание атомного оружия в данных условиях явилось решающим фактором перехода соперничества в форму «холодной войны». Но зависимость развития Международных отношений от ядерного фактора имела долгую предысторию.

Проблема создания атомной бомбы возникла накануне начала Второй мировой войны. Так, в 1939 году американские и европейские ученые стали активно заниматься проблемой расщепления атомного ядра и получения нового источника энергии. А советский ученый Николай Семенов теоретически обосновал разветвленные химические цепные реакции еще в 1934 году. На практике эти идеи были применены в 1940 году ленинградскими физиками Яковом Зельдовичем и Юрием Харитоном. Но в связи с эвакуацией научных институтов в Казань во время Великой Отечественной войны, экспериментальные работы в ядерной области были прерваны.

Между тем, накануне войны в центральном аппарате НКВД уже существовало специальное подразделение научно-технической разведки, которое возглавлял Леонид Квасников. Он заметил, что имена западноевропейских и американских ученых, занимавшихся расщеплением атомного ядра, с началом Второй мировой войны исчезли из официальных источников. Соответственно, в резидентуры советской внешней разведки ушли срочные телеграммы, в которых ставились задачи выявления информации по «урановой информации». [2, с. 166] Сообщения в Центр были следующего характера: британское правительство всерьез прорабатывает вопрос о создании бомбы большой разрушительной силы, а также, что США и Великобрита-

ния решили координировать усилия в сфере использования атомной энергии в военных целях. А 20 июня 1942 года Уинстон Черчилль и Франклин Рузвельт пришли к договорённости строить атомные объекты в США. В оперативной переписке советской разведки проект создания атомного оружия в США и Великобритании получил кодовое название «Энормоз». [2, с. 167]

Исходя из полученной информации в конце сентября 1942 года Сталин созывает совещание, по итогам которого принимается решение делать атомную бомбу в СССР. Постановление ГКО №2352сс «Об организации работ по урану» обязывало Академию Наук СССР возобновить работы по исследованию осуществимости использования атомной энергии путем расщепления ядра урана и представить Государственному Комитету Обороны к 1-му апреля 1943 года доклад о возможности создания урановой бомбы или уранового топлива. [1] С этой целью была образована Лаборатория №2 АН СССР под руководством Игоря Курчатова. Все полученные разведкой сведения без задержек направлялись лично ему.

Так в декабре 1942 года из Лондона в Москву поступает подробный отчет об исследованиях по «Энормозу». Получить информацию об американских исследованиях конкретно в Соединенных Штатах разведке не удавалось, т.к. была организована надежная секретность информации.

В ноябре 1943 года Центр информирует Василия Зарубина, резидента НКГБ в Нью-Йорке, о том, что в США для работы по «Энормозу» выехала группа английских ученых, среди которых находился Клаус Фукс – эмигрант из Германии, член компартии. Он занимался исследованиями в области быстрых нейтронов и по своей инициативе установил контакт с советской военной разведкой.

В начале февраля 1944 года Фукс стал стабильно передавать информацию о ходе строительства в Окридже завода по производству урана-235, а также секретные материалы делегации британских ученых. [4]

В январе 1945 года Клаус Фукс передал информацию по урановой бомбе, а также о запуске процесса создания плутониевой бомбы.

В апреле 1945 года были получены данные о конструкции американского атомного реактора, а 25 декабря 1946 года в СССР стал функционировать собственный реактор «Ф-1». Британский посол в СССР А.К. Керр в докладе министру иностранных дел Бевину Эрнсту от 3.12.1945 г. говорил, что советские власти после победы над фашистской Германией были уверены в достижении национальной безопасности. «Затем появилась атомная бомба, – писал он. – Одним ударом было нарушено равновесие сил, которое, казалось бы, установилось». [3, с. 150]

В июле 1945 года от Фукса получены документы, содержащие подробную информацию об устройстве атомной бомбы, а также о предстоящем ее испытании. В сентябре он передает технические данные о бомбе и копию меморандума ассоциации ученых Лос-Аламоса американской администрации. Затем связь с Клаусом Фуком прерывается, и лишь в 1947 году он сообщает о начале разработки американцами водородной бомбы.

В связи с усилением напряженности и еще большим нарушением равновесия сил в мире Генеральной Ассамблеей ООН 24 января 1946 года приняла резолюцию о создании Комиссии по атомной энергии.

А уже 5 марта 1946 года в городе Фултоне в ходе своего выступления в Вестминстерском колледже Черчилль произносит речь, в которой говорит: «Я не думаю,

чтобы мы все могли бы так спокойно спать, если бы положение изменилось и какое-либо коммунистическое или неонацистское государство монополизировало в настоящее время эти ужасные сведения». [3, с. 150] Становится понятно, что бывшие союзники стали противниками, а главное, что Черчилль видит неизбежность войны с Советским Союзом.

Ответ Сталина был беспрецедентным: он вступил в заочную полемику с Черчиллем, а их «переписку» освещала пресса. Так, через пять дней после выступления Черчилля в Фултоне, его речь была полностью опубликована в «Известиях», а через 2 дня в «Правде» был опубликован ответ Сталина. В своем ответе Иосиф Виссарионович, фактически обвиняя Черчилля в шовинизме, сравнил его с Гитлером, но попытался сохранить «добрососедские» отношения с бывшими союзниками.

Таким образом, можно сказать, что, несмотря на совместные действия антигитлеровской коалиции против фашистской Германии, предпосылки к разрыву нового противостояния активно развивались в ходе Второй мировой войны и именно внутри самой коалиции. Каждый преследовал свои цели. И сразу же после передела сфер влияния начинается новый. Произошел переход к биполярной конфронтации.

#### **Список источников и литературы**

1. Постановление № ГКО-2352сс от 28 сентября 1942 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.soldat.ru>
2. Антонов В.С. В окопах «холодной войны» [Текст] – М., 2010. – 301 с.
3. Пихоя Р.Г. СССР. История великой империи. Под знаком Сталина [Текст]: ист. лит. – М., 2009. – 254 с.
4. Фукс Клаус [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://svr.gov.ru>



**Татаринов С.Й.**  
доцент, кандидат історичних наук

### **ВПЛИВ 1-Ї СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ У БАХМУТСЬКОМУ ПОВІТІ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ**

*Tatarinov S.I. The influence of the 1st World War on social relations in the Bakhmut County of Katerynoslavl Guberniya. Previously unpublished events in Bakhmut and the County such as «patriotic» campaign, collecting donations for soldiers, the influence of «prohibition» on the growth of drunkenness, the District Council projects on using the war prisoners' labor are examined in the article.*

**Key words:** war, moonshining, police, soldiers, the District Council.

*Татаринов С.И. Влияние 1-й Мировой войны на общественные отношения в Бахмутском уезде на Екатеринославщине. В статье рассматриваются ранее не публиковавшиеся события в Бахмуте и уезде: «патриотические» акции, сбор пожертвований солдатам, влияние «сухого закона» на рост пьянства, проекты земского собрания по использованию труда военнопленных. Рабочие слова: война, самогонование, полиция, солдаты, земство.*

У серпні 2014 р. у світі, СНД, Україні будуть відзначати 100-річчя початку 1-ї Світової війни, яка охопила всю земну кулю, унесла життя десятків мільонів людей, зруйнувала сталі імперії Габсбургів, Романових, викликала хвилю руйнівних революцій.

У сучасному глобалізованому світі важливо знати не тільки загальні наслідки таких глобальних військових конфліктів, але й їх вплив на світосприйняття маленької людини, провінції. Тому події у повітовому Бахмуті важливі своїм досвідом.

Початок I Світової війни, як відомо, по всій Росії супроводжувався хресною ходою, молебнями за перемогу над «тевтонами», гучною державною пропагандою.

Вдень і вночі 23 липня 1914 р. у повітовому Бахмуті відбулися монархічні заворушення, розбиті вітрини, повалено стовпи ліхтарів, пошкоджено майно електричної станції «Сіменс і Гальске» на 1060 рублів (там працювали німці-інженери). Дума

відмовилася відшкодувати збитки [1].

В 1914 р., у зв'язку з початком I Світової війни, у Бахмуті були закриті казенні винні лавки та шинки. У повіті пишно розцвіло самогонваріння і вживання отруйних спиртових рідин. Селяни ящиками розкуповували “політуру”. Розповсюдилася торгівля різними одурманюючими “квасами”, “спотикачами”, «ханжами». Увійшов у вжиток “денатурат” (забарвлений спирт для розтирання), пляшка доходила в ціні до 4-х руб. [2].

Кореспондент «Народної газети» описує випадок, коли в селянській сім'ї під час проводів сина на війну було випито 3 пляшки “денатурату” вартістю в 12 руб. і помічає, що справжня ціна цим пляшкам 36 копійок. Така екзотична суміш, як “ханжа” готувалася з “тютюну, оцту і всякої погані, заправлялася цукром і ароматичними речовинами”. Цукор для браги закуплявся у великій кількості [3].

Поголовне пияцтво примусило поліцію посилити покарання за появу в публічних місцях у нетверезому стані. Вперше за це ставався арешт від 7 днів до 2-х тижнів або штраф від 35 до 50 руб., другий раз – арешт від 2-х тижнів до 1 місяця або штраф 50-100 руб., а утретє – від 1 до 3-х місяців або штраф від 100 до 300 руб. [4].

Несподіваним результатом “сухого закону” стало розповсюдження азартних ігор в селах. “Навіть не зміркуєш відразу, що гірше: колишнє пияцтво або цей азарт, який, немов зарзлива хвороба, захоплює село за селом...” – писала «Народна газета Бахмутського земства». На поліцію був покладений обов'язок “постійного спостереження за тим, щоб азартні ігри не проводилися і зборища для заборонених ігор були негайно закриті”. Поліція повинна була розслідувати, в яку гру грали, хто в ній брав участь, який вона мала характер [5].

В 1915 році відбулися 49 і 50-ті загальні Бахмутського повітового земства.

У зв'язку з війною Земство ухвалювало різні обмежувальні рішення. Так, по Зверненню Всеросійського трудового Союзу непитущих заборонило продаж спиртних напоїв. Ухваленням Земством «Заходів по запобіганню в народі пияцтва» були дозволені лавки продажу гарячої їжі і пива, російських вин на винесення в тих населених пунктах, де «не було рішень громад» [6].

В Бахмуті був створений Комітет (з 5 гласних Земства) Всеросійського Союзу допомоги пораненим, було виділено до 50 тис. рб. на потреби шпиталів, розгорнені 260 ліжок в шпиталях і 40 ліжок в міській лікарні. В земських школах шили білизну і в'язали речі пораненим, на що було потрібно 1000 рб. [7].

Земські діячі, інтелігенція, священики і селяни вносили пожертви для солдатів на фронт. Про це свідчать публікації в «Народній газеті», яка наводила такі приклади, як збирання пожертвувань селян с. Луганського і передачу бойового коня священиком Никифором Микитовичем Павленком (народився у 1859 році, закінчив духовну семінарію, священик з 1883 року, мав сина, казенний оклад у 1913 році 80 рублів), збирання коштів у с. Рутченково (Юзівка) священиком С. Кириловим [8].

Службовці Бахмутської земської управи організовували різдвяну ялинку, у 1915 році зібрані 80 рублів передали М.М. Баранникову для придбання 16 пакетів з милом, тютюном, теплою білизною та поштовим папером, переслали їх через управління залізниці на фронт і отримали листи з подяками від солдатів [9].

Міський Голова В.І.Першин організував поїздку делегації з подарунками на фронт у частину сина-капітана Максима Першина.

Початок війни привів до посилення заходів поліцейського нагляду на транспорті. Влітку 1915 р. на всіх залізницях було розклеєно оголошення Головного

штабу, щоб «до незнайомих осіб, що розпитують про положення наших військових частин, відносилися недовіркою і навіть супроводили до жандарма» [10].

У всіх бачили німецьких шпигунів, лазутчиків, диверсантів. Сільське начальство зрозуміло цей указ по своєму і застосовувало його «взагалі до людей, що намагаються взнати які-небудь відомості навіть з приватного сільського життя», як вказувалося у «Народній газеті Бахмутського земства».

По повіту прокотилася хвиля арештів, затримань, доходило до курйозів. Кореспондент «Народної газети...» І.Д. Евенбах, подорожуючи по залізниці і на конях по Бахмутському повіту і «бажаючи ближче познайомитися з селом», зустрівся в липні 1915 р. з неприємним відношенням з боку «декількох сільських посадовців», за його описом.

Гостро стояло питання використання робочої сили військовополонених німців та австрійців [7].

Праця полонених використовувалася на видобуванні каменю, потужні доріг, спорудженні гребель, чищенні ставків, протияружних роботах. Через нестачу робітників працю полонених використовували на вогнетривких заводах Часів Яру [11].

Таємний радник В.І. Карпов вніс «проект» використовувати полонених на фантастичному будівництві каналу від Юзівки до Маріуполя, системи каналів з Сіверського Дінця до Маріуполя, з'єднання річок Бахмут і Лугань з Кальміусом. Автор «проєкту» нарікав на брак палива для паровозів і послав копію «проєкту» голові Союзу гірничопромисловців Півдня Росії фон Дітмару [7].

Абсолютно приголомшливою по історичному неучтву і ура-патріотизму була доповідь земству відставного штаб-ротмістра Миколи Ілліча Ларіна. В доповіді перемішалися «хрестові походи проти турок», Олександр Третій, Бісмарк, «грубий німецький лицар» Вільгельм II.

Ларін М.І. закликав ліквідувати німецьке засилля, перейменувати німецькі колонії Донбасу і дати їм російські назви, змінити роботу німецьких колоністських шкіл [7]. І це при тому, що у вищих ешелонах Російської імперії, серед генералітету та чиновництва було повно німців!

Студент І. Евенбах у «Народній газеті» писав про те, як пройшло святкування Великодня без горілки у 1915 році у Бахмуті: «На первый день Пасхи и в последующие дни нигде не было видно пьяных, ...драки и ссоры не замечены. Тихо и мирно двигалась праздничная толпа в центр города. У всех было настроение приподнятое от прекрасного весеннего дня, который опьянял своим чарующим запахом. Сразу потянуло в степь, там где зеленела травка... и степь покрылась гуляющими». Автор наважився пройтися Забахмуткою, де живуть «люди тяжелого труда, ...я думаю, что в прошлом году побоялся бы прогулки сюда из-за буйных пьяниц». Евенбах побачив на Забахмутці закритими шинок і винну лавку, бо з початком війни у країні було введено «сухой закон» [12].

6 травня 1915 року у Бахмуті на площі перед волосним правлінням відбулося освячення пам'ятника імператору Олександрові II. Пам'ятник мав висоту 7 аршинів. Постамент із сірого граніту, на якому стоїть бронзовий імператор і тримає у руках Маніфест. Навколо пам'ятника були чавунна огорожа. Пам'ятник коштував 8000 рублів, з них 6650 рублів зібрали селяни, на честь 50-тих роковин відміни кріпацтва [13].

У середині 1915 року Микола II видав Маніфест про те, як буде країна святкувати перший Великдень після перемоги, наказав святкування розпочати з ушанування у церквах на всенощній солдатів та інвалідів війни.



В період світової війни значно збільшуються штати судових і поліцейських органів Донбасу. В місті створюється Бахмутсько відділення губернського жандармського Управління на чолі з ротмістром Н.А. Кломінським. Діяло Опікування тюремних закладів, куди входили В.В. Штерцер, купці А.М., М.А. і В.Г. Французови [14].

Створюється кінно-поліцейська варта Юзовського району. В повіті діяли 21 пристав, 18 поліцейських наглядачів (3 в Юзівці), 21 районний наглядач (9 з них в Юзівці) [14].

Це було пов'язано з наслідками революційного вибуху 1905-1907 рр. і наростаючою революційною напруженістю в період Світової війни.

Невдачі війни, збурення суспільства проти царату сприяли національному відродженню у Бахмуті та повіті.

У Катеринославі та повітах відновлюється мережа організацій «Просвіти», яка стала видавати «Український календар». У селах Бахмутського повіту відповідно до рекомендацій «Просвіти» створюються хати-читальні [15].

Після евакуації до Бахмуту Володимир-Волинської гімназії та розміщення її у приміщенні Реального училища, виникає Спілка учнів гімназій-українців. З її лав виийшли відомі національні українські діячі Михайло та Микола Малашки [16].

### **Література:**

1. Бровкин Л.В., Татаринов С.И., Шаталин А.В.История правоохранительных органов Бахмута-Артемовска/Л.В.Бровни// – Артемовск, – 2007, – 86 с.
2. Татаринов С.И., Тутова Н.О. Нариси історії самоврядування у Бахмуті та повіті/ С.И.Татаринов// – Артемівськ, – 2008, -234 с.
3. Народная газета Бахмутского земства, – 30 жовтня, – 1914 р.
4. ГА Дн.о., Ф.-11, О.-1, д.1302. Донесения уездного исправника о кражах и убийствах 1915г. ГА Дн.о., Ф.-11, О.-1, Д.-845. Дело по обвинению Андрея Богуненко о грабеже в Ивановке.
5. Отчет Бахмутской уездной земской управы за 1914год. – Бахмут.: Тип. Вальдштейна, 1915.
6. Журналы Бахмутской уездной земской управы 20-26 октября 1914года. 49 заседание. – Бахмут, 1914.
7. Журнал чрезвычайного собрания Бахмутской уездной управы 31 марта 1915 года. – Бахмут.: тип. Вальдштейна, 1915.
8. Народная газета Бахмутского земства, октябрь 1914
9. Народная газета Бахмутского земства, март 1916
10. Бровкин Л.В., Татаринов С.И., Шаталин А.В. История правоохранительных органов Бахмута-Артемовска. Артемовск, 2007, 96 с.
11. Третьяков К.М., Татаринов С.И.Истоки огнеупорной промышленности Украины. Артемовск, 2011, 270 с.
12. Народная газета Бахмутского земства, апрель 1915
13. Народная газета..., май 1915
14. Справочная книга Екатеринославской губернии за 1916 год. Гептеринослав, 1915.
15. Український календар на 1916 р. Катеринослав, 1916
16. Коваль Р.М.Багряні жнива революції. Київ:Дизайн, 2005

**Зайцев Е.Д.**  
Студент 3 курса  
Волгоградского государственного  
социально-педагогического университета

## РУССКО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ НАЧАЛА 20-Х ГГ. XX ВЕКА

**Ключевые слова:** РСФСР, Ленин, Кемаль, Антанта, Мировая революция, Дашнакское правительство, Московский договор, Карсский договор.

Исследование проблемы русско-турецких отношений последнее время стало достаточно актуальной темой для изучения. Причины этого кроются в сближении двух государств на международной арене, превращение их в близких партнеров в различных сферах совместной деятельности.

Темой исследования данной работы является период Русско-турецких отношений нач.20-х гг. XX века.

Особенности исследуемой проблемы:

1.недостаточное освещение историками, отсутствие монографических работ по данной теме.

2.большая источниковая база из документов дипломатического характера.

3.значительный вклад РСФСР в последующее существование Турецкого государства в качестве суверенного.

Отношения между Россией и Турцией насчитывают более 500 лет. Начало им было положено с грамоты Ивана III -султану Баязиду II в 1492 году. Начиная с XVI века -по нач. XX в. взаимоотношения между государствами приобрели характер противостояния, причиной которого служили территории Крыма, Кавказа и Балкан. [1,с.149]

Последнее противостояние государств началось в первой мировой войне. С окончанием которой на территориях противоборствующих империй складываются два союзных государства преследующих схожие внешнеполитические цели.

Отношения между двумя молодыми государствами, Советской Россией и Кемалистской Турцией, начали складываться в сложный период их истории. РСФСР преимущественно уже окончив борьбу находился в состоянии политической изоляции и острого соц. экономического кризиса. Кемалистская Турция только начала борьбу со старым режимом и поддерживающими его империалистами, которые оккупировали страну в результате поражения в мировой войне. Лидер Новой Турции М. Кемаль прекрасно понимал, что без союзников ему не достигнуть своих целей. Самым подходящим вариантом для союза стал РСФСР, по причине их "общих целей".

1)борьба с империализмом.

2)поиск международного признания, для молодых государственных образований.

М. Кемаль в целях заключения союза с РСФСР отправляет Ленину 26 апреля 1920 года письмо, 1 пункт которого на взгляд автора чрезвычайно важен "Мы принимаем на себя обязательство соединить всю нашу работу с Российскими большевика-

ми, имеющими целью борьбу с империалистическими правительствами и освобождением угнетенных от их власти, а также обязуемся повлиять на Азербайджанскую республику, чтобы она вошла в круг советских государств”[2,с.725].Этот пункт можно назвать поворотным в дальнейших отношениях государств, по причине изложения Кемалем цели от которой большевики не могли отказаться ,т. е. борьба с империализмом и помощь братскому борющемуся народу Турции .А также помощь со стороны Турции РСФСР в вопросе с Азербайджаном.

Следующие пункты письма -это подкрепление общих антиимпериалистических целей, выражающееся в поставках оружия для Турции, в качестве военной помощи от РСФСР.

Ленин одобрил письмо Кемаля и военная помощь была отправлена, причиной одобрения послужили :

- 1)соблазнительные антиимпериалистические лозунги
- 2)помощь в вопросе с Азербайджаном
- 3)стремление Ленина установить в Турции коммунизм ,а также организовать мировую революцию на востоке посредством влияния Турции на эти страны.

Дальнейшие отношения между РСФСР и Турцией изобилуют противоречивыми событиями. М. Кемаль лавируя между РСФСР и Антантой, в скором времени начинает идти на сближение с последней. Антанта соблазняет Кемаля красивыми словами о главенстве Турции в Закавказье, территория которого стала камнем преткновения между Турцией и РСФСР.

Противоречия Советской России и Кемалистской Турции исходили из территориальных споров вокруг Армении ,которая в результате боевых действий с Турцией в период с сентября по декабрь 1920 года, была обязана заключить унижительный Александропольский мир .Однако в день заключения перемирия в Армении произошел переворот ,в результате которого Дашнакское правительство было свергнуто ,а к власти пришли коммунисты. Армения стала коммунистической ,а следовательно одной из союзных республик РСФСР. В результате чего РСФСР должен защитить интересы Армении.

Т. о. Советская Россия оказалась в противоречивой ситуации ,с одной стороны она обязана поддержать Армянскую ССР ,а с другой удержать дружественные отношения с Турцией .Для урегулирования назревшего противоречия 16 марта 1921 года был подписан договор между Советской Россией и Кемалистской Турцией в Москве.

Договор состоял из 16 статей и 3-х приложений Его стоит рассматривать как внешнеполитический провал РСФСР, правители которого не разбирались в обстановке отношений между Кемалем и Антантой ,на союз с которой Кемаль никогда бы не согласился. Правительство РСФСР стремилось любой ценой удержать союз с Кемалем.

Рассматривая введение к статьям договора можно сделать вывод :Цель Кемаля состоит в использовании военной помощи РСФСР для своих военных целей[3,с.597]. Далее в статьях 1,2,3 идет речь о ключевом вопросе договора, т.е. урегулирование территориальных противоречий в Закавказье, следствием чего стала отдача территории армянских областей Артина и Ардогана Турции [3,с.597-599].Данную уступку можно охарактеризовать только лишь стремлением РСФСР разрушить отношения Турции и Антанты, и приблизить Кемаля к РСФСР.

Далее в статье б договора говорится о прощении долгов Турции с царских времен [3, с.599]. Это сигнализирует еще об одной, хоть и незначительной уступке РСФСР.

Т.о. мартовский договор оказался удачной акцией Кемаля успешно лавирующего между РСФСР и Западными империями.

Важный факт мартовского договора в том, что он был заключен без участия правительств закавказских республик. Чтобы исправить данное недоразумение был заключен новый договор в Карсе 13 октября 1921 года, уже при участии представителей закавказских республик и непременно посредничестве РСФСР. Состоял договор из 20 статей и трех приложений [4, с.420]. Он подтверждал внешнеполитический мартовский провал РСФСР. Расширенность же его была в конкретизации отношений с пограничным населением на грузино-турецкой границе в статьях 7-9 [4, с.423-424]. Также регулировались последствия армяно-турецкой войны в вопросах о беженцах и амнистированных в статьях 14, 15, 16 [4, с.425-426].

Карсский договор, так же как и Московский был провалом внешней политики РСФСР, потому что он оставлял статьи Московского договора без изменений. Правительство РСФСР по прежнему верило в помощь Кемаля в деле мировой революции, и их даже не смущал факт разгрома коммунистической партии М. Субхи.

В целом рассматривая русско-турецкие отношения в данный период можно сделать вывод, что Кемаль используя союз с РСФСР, смог добиться своих целей в Закавказье и одержать победу над империалистами в Турции. Советская Россия же проиграла эту дипломатическую игру задуманную М. Кемалем.

#### **Источники и литература:**

1. Петросян Ю.А. Османская империя могущество и гибель. с.149.
2. Документы внешней политики СССР. Том 2.
3. Документы внешней политики СССР. Том 3.
4. Документы внешней политики СССР. Том 4.

SEKCJA 15. NAUK PSYCHOLOGICZNYCH.  
(ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)

ПОД- СЕКЦИЯ 3. Общая психология.

Спур А. І.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського  
студентка 261 групи  
факультету філології та журналістики  
м. Миколаїв, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО НАВЧАННЯ  
У ШКОЛІ**

**Ключові слова:** психологічна готовність/psychological readiness, шкільний вік/school age, першокласники/first graders.

**Постановка проблеми:** школа – це місце, де дитина проводить більшість свого часу. Враховуючи вимоги сучасного суспільства до процесу навчання підростаючого покоління, у освітніх закладах активно впроваджуються новітні методи і прийоми навчання та виховання. Але актуальним питанням лишається аспект готовності дитини до шкільного життя.

**Аналіз наукових досліджень:** Проблемою готовності до навчання у школі займалися класики дитячої психології Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, та продовжують досліджувати відомі сучасні спеціалісти Л. Венгер, Н. Гуткіна, І. Дубровіна, Е. Кравцова, В. Мухіна та інші.

Оскільки в психології немає єдиного визначення поняття психологічної готовності до навчання у школі, різні автори (Л. Божович, І. Дубровіна, А. Запорожець, Е. Кравцова, Н. Салміна, та інші) пропонують численні трактування терміну.

**Актуальність дослідження:** багатоманітність наукових досліджень з питання психологічної готовності дитини до навчання у школі зумовлює необхідність чіткого окреслення основних положень проблеми.

**Мета статті:** дослідити особливості психологічної готовності дитини до навчання у школі.

**Виклад основного матеріалу.** Дорослим, що навчають та виховують дітей, обов'язково треба враховувати їх вікові та індивідуальні особливості

У більшості випадків гарне самопочуття дитини у навчальному закладі залежить від її готовності до школи – бажанні навчатись, вмінні спілкуватися з однолітками і дорослими, здатності вирішувати важкі задачі, потягу до досягнення мети, самостійність і відповідальність [1, с. 30 – 31].

Психологічна готовність до школи – особливий феномен, оскільки з ним пов'язаний не один вік, а одночасно декілька: він знаменує собою кінець дошкільного і одночасно початок молодшого шкільного

Готовність до школи включає ряд взаємодіючих компонентів. Так, відомий чеський психолог Й. Шванцара виділяє розумовий, соціальний і емоційний компоненти психологічної готовності. Німецький психолог Г. Вітцлак відносить до та-

ких компонентів певний рівень розумового розвитку, здатність до концентрації, витривалість, певні рівні прагнення до досягнень, розвиток інтересів, розвиток здібностей до навчання, а також соціальну поведінку [5, с. 53 – 54].

Існують і інші визначення структури психологічної готовності дітей до школи. Наприклад, Е. Кравцова основний акцент робить на роль спілкування у розвитку дитини й виділяє три сфери: ставлення до дорослого, до однолітка і до самого себе. Рівень їх розвитку визначає, на її думку, ступінь психологічної готовності до школи і певним чином співвідноситься з основними структурними компонентами навчальної діяльності

Значимо, що існують певні розбіжності в поглядах на провідний компонент у структурі феномена. Одні вчені в якості такого виділяють інтелектуальний компонент, інші – особистісний. Можна зробити висновок, що відмінною рисою підходу вітчизняних психологів до даної проблеми є виокремлення як провідних мотиваційної та соціальної сфер особистості дитини. Отже, до числа компонентів психологічної готовності до шкільного навчання можна віднести психомоторну (функціональну), інтелектуальну, емоційно-вольову, особистісну (у тому числі мотиваційну), соціально-психологічну (комунікативну) готовність.

Будь-який компонент структури, як і вся структура в цілому, важливий для того, щоб навчальна діяльність дитини була успішною, так і для його якнайшвидшої адаптації до нових умов, безболісного входження у нову систему відносин [1, с. 54 – 57].

### **Розвиток особистості.**

У молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається самосвідомість: дитина починає розуміти, що вона є індивідуальністю, яка піддається соціальним впливам: вона зобов'язана вчитися і в процесі учіння змінювати себе, присвоюючи колективні знаки (мову, цифри тощо), колективні поняття, знання, ідеї, які існують у суспільстві, систему соціальних очікувань стосовно поведінки і ціннісних орієнтацій; водночас дитина переживає свою унікальність, свою самість, прагне затвердити себе серед дорослих і однолітків [3, с. 100 – 113].

У процесі навчальної діяльності у школяра складаються уявлення про себе, самооцінку, формуються навички самоконтролю і саморегуляції.

Розвиток самооцінки, її адекватність, усвідомлюваність, узагальненість багато в чому залежать від того, наскільки змістовним є уявлення дитини про саму себе: самооцінка може бути адекватною стійкою, завищеною стійкою чи нестійкою, заниженою нестійкою у зв'язку з тим, що уявлення про себе можуть бути адекватними і стійкими, неадекватними і нестійкими, можуть містити характеристики, дані іншими людьми (дорослими).

Існує взаємозв'язок особливостей самооцінки молодших школярів і рівнів сформованості навчальної діяльності: у дітей з високим рівнем сформованості навчальної діяльності спостерігається відносно стійка, адекватна і рефлексивна самооцінка; низькому рівню сформованості навчальної діяльності відповідає недостатня рефлексивність самооцінки, її висока категоричність і неадекватність. У молодшому шкільному віці відбувається перехід від конкретно-ситуативної до узагальненої самооцінки.

У цьому віці розвивається самопізнання і особистісна рефлексія як здатність самостійно встановлювати межі своїх можливостей. Рефлексія виявляється у

можливості виділяти особливості власних дій і робити їх предметом аналізу. Дуже важливо, щоб дитина знала, що вона може і вміє робити, в тому числі, краще за всіх. Здатність робити щось краще принципово важлива для розвитку у молодших школярів почуття власної компетентності та повноцінності [1, с. 132 – 137].

#### Мотиваційна готовність дитини

Під мотиваційною готовністю розуміють бажання учитися, ставлення до школи і навчання як до серйозної діяльності. Дитина приходить у школу з певною мотивацією. У ній вирізняються пізнавальні й соціальні мотиви. Пізнавальні мотиви пов'язані із самим змістом і процесом навчання. Соціальні мотиви породжуються різноманітними соціальними взаєминами дитини з іншими людьми. Це прагнення до схвалення, до підтримки дорослих, до завоювання авторитету серед однолітків, бажання зайняти «позицію школяра». У молодших школярів соціальні мотиви займають настільки значне місце, що здатні визначати позитивне ставлення дітей навіть до діяльності, позбавленої для них безпосередньої привабливості, інтересу [2, с. 40-48].

Розвиток мотивації шкільного навчання передбачає формування уявлень дошкільника про те, яким буде навчання у школі, знань про те, яким буде його завтрашній день і підготовку дитини до нього як до радісної події. Тому дорослим потрібно з'ясувати зміст і характер стихійних уявлень дитини про школу та коригувати їх.

Основними помилками у вихованні пізнавальних мотивів є: ігнорування дорослими прагнення дитини до пізнання нового; завдання формування мотивації перекладається на школу.

До способів виховання пізнавальної активності належать:

- створення сприятливого емоційного фону (повноцінне спілкування з дорослим, залучення дитини до кола інтересів родини);
- підтримка бажання дитини ставити запитання, що виявляється як схвалення, доброзичливість, уважність, повага, готовність відповісти;
- пізнавальні бесіди з дітьми;
- використання ігор.

Наявність пізнавальної потреби є головною умовою того, щоб у дитини не виникло неприязне ставлення до навчання, яке створює багато проблем для батьків, учнів і вчителів. Від того, як у дошкільному віці розвивалась пізнавальна потреба, чи знаходила вона достатні умови для задоволення, значною мірою залежить пізнавальна чи розумова готовність до навчання у школі [4, с. 47 – 50].

#### 3. Пізнавальна готовність дошкільника до систематичного навчання.

Основний критерій пізнавальної готовності полягає не тільки в резерві знань і уявлень. Готовність до шкільного навчання з боку інтелектуального розвитку дитини полягає у рівні розвитку пізнавальних процесів, у якісних особливостях дитячого мислення. З цього погляду бути готовим до шкільного навчання означає: вміти виділяти істотне; порівнювати, бачити подібне й відмінне; міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки.

Основна умова розвитку мислення дошкільника, як і розвитку його особистості в цілому – спілкування з дорослим. Стандартними причинами, що ведуть до відставання в розвитку, є: наявність конфліктів у сім'ї, сімейний алкоголізм, дефіцит спілкування. Необхідно забезпечити, щоб спілкування з дорослими

було повноцінним і у кількісному, й у якісному відношенні – в інтелектуальному і емоційному значенні. У спілкуванні з дорослим формується той запас знань, з яким дитина повинна приходити до школи. Тому необхідне ознайомлення дошкільників із простими фізичними явищами. Головне – формувати уявлення про основні властивості руху в просторі, розкривати у доступній формі загальну залежність будови тіла тварин та їхньої поведінки від умов їхнього існування (чому заець взимку білий, чому їжак узимку спить, навіщо смуги на хутрі в тигра) [1, с. 32 – 37].

Інший напрямок формування знань – уявлення про події і явища суспільного життя. Варто розкривати дітям спільний, колективний характер праці, уявлення про взаємодопомогу, гуманність, патріотизм. Це основа всієї системи перших уявлень дошкільників про суспільство. Розкриваються ці загальні ідеї у конкретних розповідях дітям про життя і дружбу дітей, про працю і професії дорослих, про видатних людей, героїв, про традиції й свята нашого народу.

Колективний характер діяльності розкривається на основі конкретного ознайомлення з різними видами людської праці. Дітям доступні такі закономірності:

- речі, продукти, машини – створюються працею людини;
- працює кожен, щоб зробити щось корисне іншим людям;
- праця – почесний обов'язок людини;
- люди працюють разом, роблячи одну справу, допомагають один одному;
- результати праці залежать від ставлення кожної людини до своїх обов'язків;

— машини, техніка полегшують працю людини [5, с. 187 – 190].

Розкриваючи дітям певну систему знань, важливо йти від центрального вихідного поняття, конкретизуючи його на різних прикладах, та дати систему знань, і показати, як дорослий ставиться до них.

Знання елементів грамоти включає вміння звукового аналізу, вміння бачити одразу дві букви. Математична підготовка включає формування певних уявлень (про кількість, кількісні відношення, дії рахунку, про задачу, величини, їхнє вимірювання). У школі дитина переходить до систематичного засвоєння основ наук, наукових понять, що спричиняє особливий розвиток пізнавальної сфери дошкільника.

У 6-річному віці помітно вдосконалюються пізнавальні процеси. На 25 – 30% поліпшуються гострота зору, розрізнення кольорів та їх відтінків, розвивається фонематичний слух, рука використовується як орган активного дотику і практичної дії. Підвищується чутливість аналізаторів, що є результатом засвоєння дітьми суспільного досвіду [3, с. 55].

Іntenсивно збагачується словник 6-річної дитини (3000 – 5000 слів). Крім іменників і дієслів, вона вживає прикметники, прислівники, вставні слова, значно краще володіє граматичною будовою мови, структурою простих і складних речень. Триває розвиток і внутрішнього мовлення, яке стає способом становлення і формою функціонування внутрішніх розумових дій. Його поява свідчить про розвиток словесно-логічного мислення, яке, виокремлюючись із практичної діяльності, стає більш абстрактним і узагальненим.

До 6-ти років помітно розширюються можливості пам'яті: збільшується її обсяг, тривалість збереження і точність відтворення інформації. У 6–7-річних дітей домінує смислова пам'ять, завдяки якій вони запам'ятовують значно більше,



ніж раніше. Характерна особливість пам'яті дошкільника полягає у легкому запам'ятовуванні того, що викликає сильне враження, тому потрібно бути дуже тактовним у спілкуванні з ним, щоб необережним словом не відмежувати потрібних для нього і його розвитку об'єктів. Важливо, щоб діти весь час збагачувалися зрозумілими, корисними знаннями, потрібними їм для ігор, бесід, малюнків, без яких неможливий їх подальший розумовий і моральний розвиток. Старші дошкільники вже можуть використовувати прийоми запам'ятовування, намагаються зрозуміти матеріал, повторювати його. Однак мимовільне запам'ятовування і надалі залишається найпродуктивнішим.

Увага у дошкільників ще дуже нестійка, нерозвинена також і здатність зосереджуватися: вони часто відволікаються із будь-якого приводу. Попри те, у 6 років починає розвиватися довільна увага: дошкільники вже виокремлюють потрібні для їхньої діяльності об'єкти. Водночас розвивається та набуває більшої стійкості і обсягу мимовільна увага, яка переважає у цьому віці. Дітям важко зосередитися на одноманітній і малопривабливій для них діяльності. Вони здатні утримувати увагу на інтелектуальних завданнях, однак, при цьому швидко виснажуються. Уява дошкільників характеризується багатством проявів: її образи яскраві, наочні, емоційно насичені, але недостатньо керовані. Розвивається вона через поступове підкорення свідомим намірам, перетворення їх на засіб відтворення певних задумів.

Отже, розумова готовність включає, з одного боку, певний рівень розвитку сприйняття, пам'яті, мислення; з іншого – певний запас знань про навколишній світ [1, с. 40 – 45].

4. Емоційно-вольова готовність дитини виконувати вимоги школи.

Наступний параметр готовності дитини до шкільного навчання – міра її довільності в організації своєї пізнавальної діяльності.

Засвоєння знань про навколишню дійсність у дошкільному віці характеризується своєю не цілеспрямованістю. Дитина вчиться, в основному, у процесі гри, життєвої практичної діяльності, або в безпосередньому спілкуванні з дорослими. Знання, набуте за цей період, є непередбаченим (побічним) продуктом різних видів дитячої діяльності. Навчання у школі докорінно змінює структуру процесу засвоєння знань, роблячи його цілеспрямованим, свідомим, довільним. Роботи, проведені в лабораторії психології дошкільника Інституту психології України імені Г. І. Коспака, показали, що цей вік має значні резерви для підвищення здатності дітей довільно направляти свої психічні процеси і поведінку. (В. Котирило, С. Кулачковська, С. Ладовір, Т. Піроженко та ін.) [2, с. 170 – 171].

5. Соціально-психологічна готовність дитини до школи.

Соціальна готовність до школи передбачає належну сформованість у дитини вміння вибудовувати свої взаємини з педагогом та однолітками. Вихователь, який систематично спостерігає за поведінкою дітей у групі дошкільного закладу, знає, хто з них уміє спокійно і по-діловому звернутися до дорослого із запитанням, попросити в товариша допомоги або запропонувати свою допомогу, узгодити власні інтереси з інтересами однолітків у грі чи іншому виді діяльності; хто обирає в іграх лише найпривабливіші ролі шляхом умовляння, примусу чи конфліктує, а хто задовольняється будь-якою роллю, не вміє відстоювати себе і свої інтереси; хто взагалі не готовий брати участі у спільній діяльності через боязкість або комунікативну

пасивність [4, с. 70 – 73].

Отже, психологічна готовність до шкільного навчання охоплює різноманітні аспекти здібностей, умінь і навичок дитини. Вона є підставою для уявлень про рівень загального розвитку майбутнього школяра, психологічні якості, які зумовлюватимуть його успішність на початку навчання. Усі ці якості взаємопов'язані, між ними функціонує причинний зв'язок, у кожної дитини вони проявляються індивідуально.

#### **Список використаної літератури:**

1. Вьюнова Н. И., Гайдар К.М., Темнова Л. В. Психологическая готовность ребенка к обучению в школе: психолого-педагогические основы: учебное пособие для студентов вузов. – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2005. – 256 с.
2. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практики. – М.: Педагогика, 1991. – 232 с.
3. Кравцова Е. Е. Уровень развития общения как показатель психологической готовности к школе // Вопр. психологии. – 1984. – № 5. – С. 53 – 58.
4. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1997. – С. 246.
5. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560с.



**Спринська З.В.**

Доцент кафедри практичної психології, кандидат психологічних наук  
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івані Франка

### **ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ СТУДЕНТІВ ТА ВИХОВАНЦІВ КОЛОНІЇ**

**Анотація:** у статті проаналізовано особливості локусу контролю студентів та вихованців колонії, подано взаємозалежності між показниками інтернальності та показниками агресивної поведінки і схильності до неї; здійснена порівняльна характеристика досліджуваних показників у дівчат, хлопців-студентів та хлопців-вихованців.

Ключові слова / Keywords: локус контролю / locus of control, інтернальність / internal control, екстернальність / external control, агресія / aggression, агресивна поведінка / aggressive behavior.

Сучасні зміни у різноманітних сферах життєдіяльності людини спричинили цілу низку проблем, вирішення та подолання яких вимагає уміння контролювати власні дії. Доволі часто їх вирішення провокує людину на вчинення агресивних та протиправних дій. Дійсно прояви агресії сьогодні строкаті та багатогранні. Сумно визнавати, що вміння контролювати власні негативні емоційні, а потім поведінкові реакції не заохочуються, а скоріше залишаються поза увагою різних соціальних інститутів. Більше того, суспільство щоденно нам демонструє дівість та ефективність використання агресивних стратегій у всіх сферах людського існування, а моральні, етичні та гуманістичні канони залишилися лише номінальними поняттями.

Агресивні дії виступають як засіб досягнення якої-небудь значимої мети. Та проблемою є те, що дівість агресивних проявів у досягненні певних цілей спричинили деформацію у процесі регуляції та контролю агресивної поведінки сучасної особистості. Для подолання проблеми контролю за власними діями слід скооперуватися спеціалістам різноманітних галузей наукового знання щоб, з однієї сторони, зберегти психічне здоров'я кожної конкретної особистості, з другої – знайти моделі поведінки, які були б

ефективними та, водночас, законними (неагресивними).

Прояви агресивної поведінки є надзвичайно різноманітними, це залежить від типу, виду та форми агресії, яку проявляє особистість. Щодо типу агресивної поведінки, як якісної характеристики поведінки особистості, то вона може бути доброякісна та зляквісна [5], соціально легітимна або соціально нелегітимна, позитивна або негативна, правомірна або неправомірна. Під зляквісною (неправомірною) психологічною агресією слід розуміти свідомий (прямий або непрямий) негативний неправомірний психологічний вплив на психіку особистості, метою якого є задоволення агресором своєї потреби у приниженні, образі суб'єкта помсти або особи, яка заміщає його, а також заподіяння психологічного болю для досягнення певної корисливої мети. Кримінальна або протиправна агресія – це девіантна поведінка індивіда, що суперечить соціально прийнятим нормам і правилам існування людей у суспільстві [6].

Окрім описаних в цілій низці досліджень типів агресивної поведінки варто виділити реальну та номінальну агресію. Реальна агресія – це та агресивна поведінка, що мала місце в соціальному житті особистості. Сюди можна віднести кримінальну або протиправну агресію, тобто, це така поведінка, результат дії якої отримав (чи повинен би був отримати) певне покарання. Номінальна агресія – це потенція, яка наразі не знайшла свого вираження в певних поведінкових актах, це схильність до агресії. Особи, що перебувають в місцях позбавлення волі проявили реальну агресію і за це відбувають покарання. Прояви номінальної агресії є надзвичайно багатогранними і можуть проявитися і в реальній поведінці.

Саме прояви протиправної поведінки набули значного поширення на сьогоднішній день для досягнення бажаного. Неприємним є визнання того факту, що найлегше та найефективніше захищати власні переконання за допомогою агресії.

У цілому ряді досліджень агресія розглядається як специфічний механізм регуляції, який будується на основі первинних емоційних реакцій і за певних умов може досягнути ступеня потреби в деструкції. З часом, в процесі психосоціального розвитку, емоційно-поведінкова реакція агресії соціалізується, отримує особистісний контроль, який реалізується через соціальні норми [4].

Поняття локусу контролю є складовою частиною особистісної теорії соціального наuczіння, над якою працювали А. Бандура, У Мішел, Сох, Morgan, Ross, Schunk [1;2;4]. Локус контролю за Дж. Роттером означає генералізоване очікування, чи переконання, стосовно детермінант нагород та покарань [2; 4; 5]. Локус контролю, характерний для індивіда, універсальний по відношенні до будь-яких подій і ситуацій, з якими йому приходится зіштовхуватися. Один і той же тип контролю характеризує поведінку даної особистості у випадку невдач і у сфері досягнень, причому це в рівній мірі стосується різноманітних областей соціального життя.

Люди різняться між собою тим, як і де вони локалізують контроль над значними для себе подіями. Можливі два полярні типи такої локалізації: екстернальний та інфернальний [2-4]. У першому випадку індивід вважає, що події, які з ним відбуваються є результатом впливу зовнішніх сил – випадку, інших людей, тощо. У другому випадку людина інтерпретує значимі події, як результат власної діяльності. Будь-якій людині властива певна позиція в континуумі, що простягається від екстернального до інтернального типу.

Для з'ясування особливостей контролю та його зв'язку з агресивними проявами, нами було здійснене емпіричне дослідження, яке носило психодіагностичний характер. Вибірку склали студенти у кількості 100 осіб та учні вихованної колонії (70 осіб). Групу вихованців колонії було відібрано з метою відстежити особливості контролю осіб, що проявили реальну агресивну поведінку та з'ясувати особливості зв'язків між показниками агресивної поведінки та різних типів контролю.

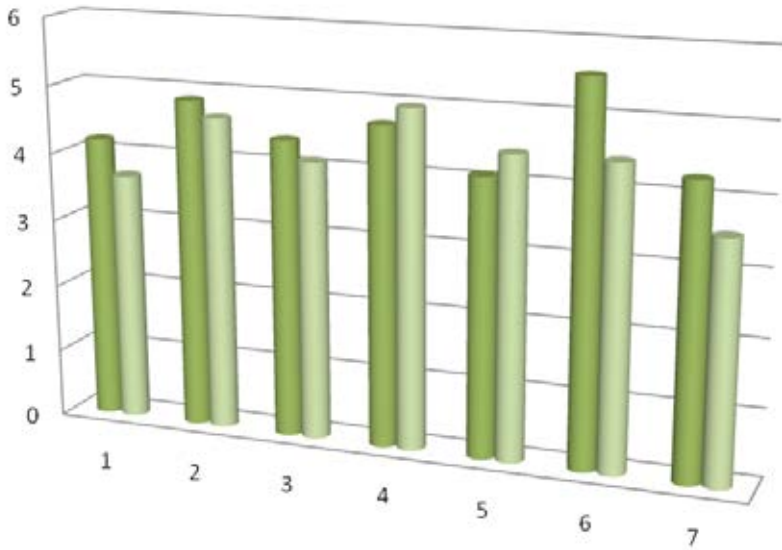
Рівень суб'єктивного контролю вивчався за допомогою методики діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація Є.Ф. Бажина, С.А. Голинкіної, А.М. Еткінда) [3]. Автор методики пропонує розглядати такі показники (шкали) інтернальності: шкала загальної інтернальності, інтернальність в області досягнень, інтернальність в області невдач, шкала інтернальності в сімейних відносинах, інтернальність у виробничих відносинах, шкала інтернальності в області міжособистісних відносин та інтернальність по відношенню до здоров'я і хвороби. Агресивні прояви вивчалися за допомогою методики А. Басса та А. Дарки. Автори методики пропонують розглядати такі форми агресивної поведінки [3]: фізична, вербальна, непрямая агресія, негативізм, роздратованість, підозрілість, образа та почуття провини чи аутоагресія. Окрім вказаних основних показників агресивної поведінки, розглядаються індекс агресивності (сума показників фізичної, вербальної, та непрямой агресії) та індекс ворожості (сума показників підозрілості та образи).

Показники локусу контролю досліджуваних студентів та вихованців колонії представлені на малюнку 1.

Якщо порівнювати середні показники різних видів інтернальності, то слід сказати, що групи достовірно значимо різняться (що підтверджується t- критерієм Стьюдента) за такими показниками як інтернальність загальна, інтернальність у сфері невдач, інтернальність у сімейних взаєминах, інтернальність у міжособистісних взаєминах, інтернальність по відношенню до хвороби чи здоров'я. За решта показниками групи достовірно значимо не різняться.

Аналізуючи отримані дані, слід зазначити, що усі досліджувані вихованці характеризуються зовнішнім (екстернальним) контролем, тобто не бачать зв'язку між власними вчинками та подіями свого життя та вважають, що більшість важливих подій в їхньому житті є результатом випадку чи дій інших людей. Вони нерішучі, залежні, ворожі, невпевнені в собі, несамостійні, дратівливі тощо. Щодо групи студентів, то слід вказати, що рівень контролю тут варіює в залежності від сфери. Вартим уваги є той факт, що у сфері міжособистісних взаємин усі досліджувані студенти проявляють внутрішній (інтернальний) контроль – вони в змозі контролювати свої формальні та неформальні взаємини з іншими, викликати до себе повагу та симпатію. Студенти характеризують себе як рішучих, дружелюбних, незалежних, самостійних. У решта сферах досліджувані даної групи також проявляють ектернальний рівень суб'єктивного контролю. Причому рівень загальної інтернальності є вищим у студентів, що свідчить про те, що вони у більшій мірі здатні контролювати власні дії, аніж вихованці колонії. Інтернальність у невдачах також вища у студентів, що свідчить про вищий рівень відповідальності за неприємні події у житті студентів; вихованці колонії особисте сьогодення пов'язують з діями оточуючих та суспільства в цілому.

Дещо іншими є відмінності за досліджуваними показниками у групі хлопців та дівчат. Статеві відмінності у рівнях суб'єктивного контролю представлені на малюнку 2.



	1	2	3	4	5	6	7
Ряд1	4,19	4,86	4,38	4,7	4,09	5,56	4,27
Ряд2	3,67	4,63	4,1	4,97	4,43	4,43	3,53

Примітка: Ряд 1. – показники студентів, ряд 2. – показники вихованців колонії.

Показники: 1. – Інтернальність (далі І) загальна, 2. – І у сфері досягнень,

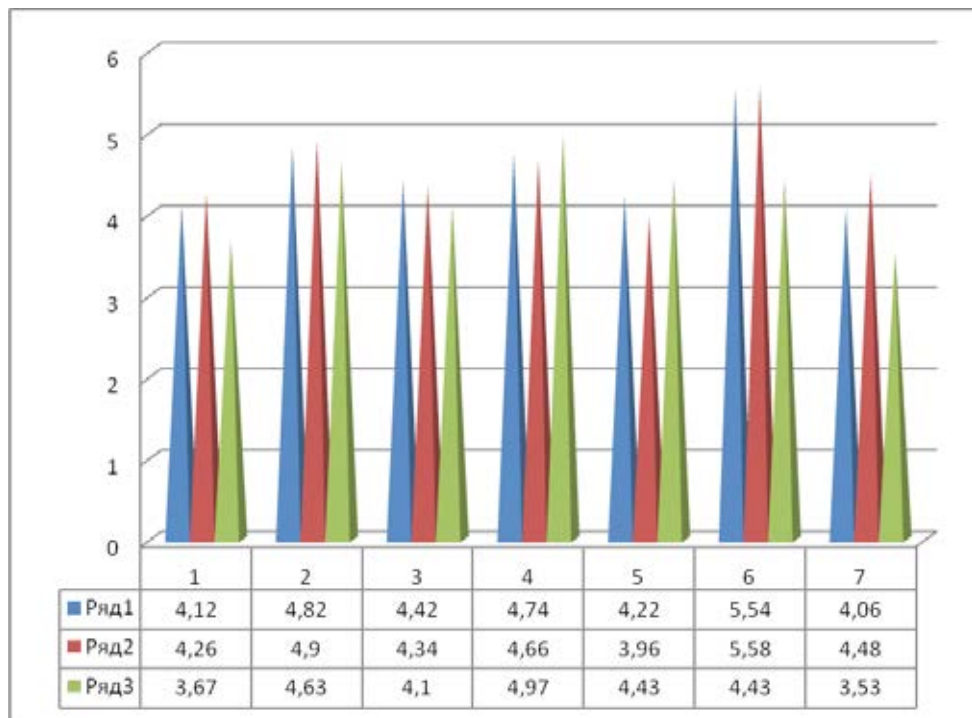
3. – І у сфері невдач, 4. – І у сімейних взаєминах, 5. – І у виробничих відносинах,

6. – І у міжособистісних відносинах, 7. – І стосовно здоров'я чи хвороби

**Малюнок 1.** Показники локусу контролю студентів та вихованців колонії

Аналізуючи отримані результати у трьох групах досліджуваних, слід сказати, що інтернальність загальна найвища у хлопців, тобто, вони в найбільшій мірі вважають себе здатними контролювати власне життя та відповідати за власні дії; друге місце за даним показником посідають дівчата, третє – хлопці-вихованці. Показник інтернальності у сфері досягнень також найвищий у групі хлопців-студентів, а найнижчий – у хлопців-вихованців. Дійсно, більшість опитаних засуджених вважають, що злочини, здійснені ними не є їх власним бажанням, а скоріше, впливом оточуючих людей та зовнішніх обставин. Щодо інтернальності у сфері невдач, то найвищою вона є групі дівчат, тобто, дівчатам в більшій мірі властиве приписування власних невдач невеличкому чи іншим людям. У групі вихованців колонії цей показник є найнижчим.

Рівень контролю у сімейних взаєминах найвищим є у засуджених, тобто, хлопці вважають себе відповідальними за події, що відбуваються в їхній сім'ї. Подекуди, саме несприятливі сімейні обставини (скрутне матеріальне становище) штовхають хлопців на здійснення злочину (грабіж). Найнижчим цей показник є групі



Примітка: Ряд 1. – показники дівчат, ряд 2. – показники хлопців, ряд 3. – показники хлопців-вихованців; показники локусу контролю вказані у примітці до малюнку 1.

**Малюнок 2.** Показники локусу контролю дівчат, хлопців та хлопців-вихованців

хлопців, які усі сімейні негаразди приписують іншим членам сім'ї. У сфері виробничих відносин рівень контролю найвищим є знову ж таки у групі вихованців, а найнижчим – у студентів. Хлопці-вихованці у колонії, окрім навчання в середній школі, здобувають певну професію, тому навчилися вже контролювати власні дії у сфері виробничих відносин, на відміну від студентів, які лише її здобувають.

Показник інтернальності у сфері міжособистісних відносин найнижчий у вихованців колонії – вони не можуть активно формувати власне коло спілкування та контролювати свої формальні і неформальні відносини з оточуючими. Будь-яка взаємодія з іншими є результатом активності вихователів даного закладу. Найвищий контроль у цій сфері є у хлопців-студентів. Контролювати власні дії щодо збереження свого здоров'я найкраще можуть студенти, вважаючи себе відповідальним за появу захворювання та процес одужання. Навпаки, вихованці-вихованці покладають усю відповідальність на медиків та на сам процес лікування.

Кореляційний аналіз засвідчив наявність наступних взаємозв'язків між досліджуваними показниками інтернальності та агресивної поведінки. У групі студентів кореляційні зв'язки отримали лише частина показників агресивної поведінки, а саме: фізична агресія, негативізм, аутоагресія, образа та індекс ворожості. Взаємозв'язки (лише додатні) відслідковуються на обох рівнях значимості та є такими:

- інтернальність у сфері міжособистісних відносин зв'язана з фізичною агресією ( $p \leq 0,01$ ), що свідчить про те, що студенти можуть вирішувати міжособистісні взаємини з оточуючими агресивним способом (у вихованців таких зв'язків немає через специфіку закладу, у якому вони перебувають на теперішній час);
- інтернальність в області невдач корелює з негативізмом, образою та індексом ворожості (на обох рівнях значимості), тобто невдачі, з якими зіштовхуються студенти провокують появу опозиційної манери у поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених правил і законів, спричиняє заздрість і ненависть до оточуючих за справжні та вигадані дії та схильність до прояву агресії.
- показник інтернальності у виробничих відносинах отримав зв'язки з образою та аутоагресією – конфлікти, які виникають у виробничих взаєминах пов'язані з одного боку з ненавистю та образою на оточуючих, а з іншого – з почуттям провини за власні дії.

Щодо взаємозв'язків показників рівня суб'єктивного контролю з показниками агресії у хлопців-вихованців колонії, то вони проявились на обох рівнях значимості. Не у всіх сферах життєдіяльності, які запропонував автор методики, було виявлено зв'язки з показниками агресії, тому, відповідно найбільшу кількість кореляційних залежностей знаходимо лише у показника інтернальності по відношенню до здоров'я. Отримані кореляційні взаємозалежності є такими:

- показник інтернальності у сфері виробничих відносин з від'ємним знаком корелює з вербальною агресією ( $p \leq 0,05$ ), тобто, рівень контролю вихованців за власними діями та висловлюваннями під час виробничої діяльності не дозволяють виражати негативні почуття через крик та погрози;
- інтернальність стосовно здоров'я зі знаком плюс зв'язана з вербальною, непрямою агресією та індексом агресивності ( $p \leq 0,01$ ).

Порівнюючи отримані взаємозалежності, можна сказати, що більше їх у студентській вибірці. У цій групі відслідковується зв'язки показників інтернальності з такими показниками агресивної поведінки: з образою, фізичною агресією, аутоагресією, негативізмом, та індексом ворожості а у вибірці вихованців колонії – з вербальною, непрямою агресією та індексом ворожості.

Таким чином, рівень суб'єктивного контролю пов'язаний з відчуттям людиною власної сили, самоповагою, відповідальністю, самостійністю особистості та різними показниками агресії (можливо позитивної). Існуючі дослідження феномену агресії доводять те, що агресивної поведінки можна уникнути, так як імовірність її виникнення залежить від впливу безлічі особистісних факторів. До факторів, що пов'язані з особистістю і впливають на рівень та особливості прояву агресії і слід віднести рівень суб'єктивного контролю. Вимагає ще свого вивчення питання взаємозв'язку рівня контролю з різноманітними властивостями особистості, які можуть його пояснювати. Проблема контролю залишається однією з актуальних проблем та повинна знайти своє комплексне вирішення через залучення різних інститутів щодо формування соціальної зрілості, незалежності, самостійності та відповідальності особистості за власні дії у різноманітних сферах людського існування.



**Література**

1. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс ; пер с англ. Ю.Брянцевой и Б. Красовского. – М. : Апрель Пресс; Изд-во ЭКСОМО-Пресс, 1999. – 512 с.
2. Первин Л. Психология личности: Теория и исследования / Лоуренс Первин, Оливер Джон. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 607с.
3. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / [ред. Д.Я. Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «БАХАРАХ – М», 2000. – 672 с.
4. Психология личности : хрестоматия в 2 т. / [ред. Д.Я. Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах – М», 2002. – 512с., 544с.
5. Психология человеческой агрессивности : хрестоматия / [сост. К.В. Сельченко]. – Мн. : Харвест, 2003. – 656с. – (Библиотека практической психологии).
6. Ратинов А.Р. Правовая психология и преступное поведение: Теория и методология исследования / А.Р. Ратинов., Г.Х. Ефремова. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1988. – 253с.



**Білозерська С.І.**

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

## **ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛА**

**Ключові слова / Keywords:** професіоналізація / professionalization, освіта / education, професіонал / professional, Я-концепція / consciousness.

В умовах модернізації освіти, підвищується актуальність наукового підходу і практичного рішення проблеми удосконалення процесу психолого-педагогічної та професійної підготовки педагога. Невисокий рівень саморегуляції діяльності студентів і мотивації до оволодіння основами майбутньої професійної діяльності, слабкий розвиток їх пізнавальних потреб, індивідуального творчого потенціалу є підтвердженням того, що в центрі системи вищої освіти ще не поставлені питання розвитку особистісних і професійно-значимих якостей майбутнього педагога. Саме знання і розуміння закономірностей і тенденцій процесу професіоналізації стимулюватиме готовність особистості до продуктивного вирішення майбутніх професійних завдань і формування у майбутніх педагогів того рівня конкурентоспроможності, що дозволить їм активно включатись в освоєння професійної діяльності та творчо й продуктивно вирішувати майбутні професійні завдання.

Професіоналізація в широкому соціальному змісті розуміється як створення і розвиток суспільних інститутів, а також правил і норм, пов'язаних з формуванням професійної структури суспільства. У вузькому змісті процес професіоналізації означає формування професійних груп, що мають специфічні інтереси й цінності, а також професійних позицій і ролей [1].

О. Оболенський, В. Сороко визначають професіоналізацію як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених соціальних інститутів, яка забезпечує формування, виявлення та розвиток особистості, надання їй допомоги у професійному самовизначенні та професійній самоідентифікації, у застосуванні та формуванні

професійного досвіду[5].

З цього приводу, спираючись на етапи професійної соціалізації, Ю. П. Поваренков виділяє чотири стадії професіоналізації особистості: допрофесійний розвиток особистості (підготовка до професіоналізації); пошук і вибір професії та навчального закладу; професійне навчання; самостійна професійна діяльність [6]. Поряд з тим, професіоналізація забезпечує придатність і готовність індивіда до виконання тієї або іншої професійної ролі, тобто її можна розглядати «як процес наближення стану професійної діяльності особистості до професіограми (об'єктивних характеристик професійної діяльності, напрацьованих суспільством), до еталону моделі спеціаліста»[4, с.63].

Щодо дослідження професіоналізації та професійно важливих якостей фахівця виокремилося декілька підходів (за визначенням О. Р. Фонарьова): – маніпулятивно-прагматичний (спрощений погляд на професійно важливі якості, якими необхідно володіти для освоєння тією чи іншою професією); – позитивно-технократичний (передбачається, що в процесі навчання й оволодіння знаннями, уміннями і навичками вдається сформуванню відсутні професійно важливі якості); – етико-гуманістичний (вивчення професіоналізації особистості проводиться не на основі об'єктивних характеристик процесу праці, а з погляду особливостей особистості); – аксіологічний (розвиток особистості стимулює перетворення професійної діяльності, поглиблення уявлень про неї, що характеризується зміною вимог, які сама людина починає пред'являти до професії) [9].

Сучасні підходи до структурування професіоналізації вчителя дають можливість виокремити два різні її аспекти: перший пов'язаний із вдосконаленням умов роботи вчителя; другий спирається на розвиток професійних вмінь, адже вдосконалення умов роботи вчителя не завжди веде до розвитку педагогічної майстерності, а, навпаки, сприяє автоматичному виконанню вчителем його роботи. Тому основною метою педагогічної освіти є підготовка фахівця, здатного до застосування інновацій, який постійно підвищує свій професійний рівень і самовдосконалюється. Сказане, ще раз підтверджує те, що діяльність викладача вищої школи вимагає не тільки грамотного знання свого предмета, але й всебічної педагогічної підготовленості, глибоких психологічних знань, володіння різноманітними прийомами та методами й методиками викладання.

Виходячи з того, що професіоналізація передбачає високий рівень кваліфікації й професійної компетентності, високу підготовленість до виконання завдань професійної діяльності, вона забезпечує процес становлення майбутнього педагога як професіонала, що володіє об'єктивно високими показниками виконання професійної діяльності.

Таким чином, узагальнюючи наявні підходи до проблеми періодизації професійного розвитку, можна виділити наступні етапи професіоналізації. Етап допрофесіоналізму (особистісне та професійне самовизначення, виникнення професійних інтересів, формування професійної мотивації в ході освітнього процесу). Її критерієм є соціально і психологічно обґрунтований вибір професії. Етап професійного становлення (освоєння професії, професійна адаптація, індивідуалізація професійної діяльності в ході практик у виконанні обов'язків педагога). Ціль цієї стадії – репродуктивне засвоєння професійних знань, навичок і умінь.

Етап професійного вдосконалення (розвиток і вдосконалення професійної діяльності на переддипломній практиці і в ході державної атестації випускників). Він пов'язаний з процесом активного входження в професію. Критерієм цього етапу є досить високі показники діяльності, визначений рівень розвитку професійно важливих характеристик і психологічний комфорт, прагнення до само актуалізації. Етап реалізації особистості в професії. Він характеризується високим рівнем самореалізації, творчим виконанням професійних функцій, володіння професійними духовними цінностями, орієнтаціями і їх дотримання, засвоєння на високому рівні вищих зразків засобів праці, вироблених у професії.

Розглянемо детальніше кожен із етапів професіоналізації та особливості становлення і розвитку майбутнього педагога як професіонала. Першоосновою для формування професіоналізму вчителя є особистісне та професійне самовизначення. Говорячи про особистісне та професійне самовизначення, як новоутворення юнацького віку, слід зауважити, що особистісне самовизначення повинно формуватись раніше професійного. Така закономірність дає можливість скласти вимоги до професії, тобто здійснити вплив соціалізації на професіоналізацію. Саме тоді, людина починає сприймати світ з точки зору своєї професії, і відповідно змінюються критерії оцінки себе як особистості, виходячи з ставлення до себе як до професіонала.

Професійне та особистісне самовизначення закладає мотиваційно-ціннісну сферу майбутньої педагогічної діяльності. Важливим кроком до здобуття професіоналізму є професійне навчання, надбаннями якого є професійна спрямованість, професійна компетентність та професійна свідомість. Даний процес передбачає певну етапність щодо розвитку професійного самовизначення. Перший етап хронологічно дорівнює початковому періоду навчання у ВНЗ (1-3 курси). Професійне самовизначення особистості на цьому етапі ситуативно обумовлене, оскільки зведено до вирішення конкретної життєвої потреби, як от: необхідність вступу до ВНЗ після закінчення школи, розгляд перспектив подальшої спеціалізації, де свідомий пошук себе як професіонала в обраній галузі спостерігається не завжди. Саме тому перший рівень професійного самовизначення можна назвати ситуативно-обумовлений.

Другий етап, який починається на 4,5 курсах і триває як завгодно довго, за умови цілеспрямованої роботи над професіоналізацією студентів-майбутніх учителів, характеризується становленням професійного самовизначення, що передбачає фундаментальний вибір людиною професійних орієнтирів свого життєвого простору. Тобто самовизначення, як таке, відбувається вже на ціннісному рівні. Таким чином другий рівень професійного самовизначення майбутнього вчителя можна охарактеризувати як ціннісно-обумовлений. Перехід від ситуативно-обумовленого професійного самовизначення до ціннісно-обумовленого унеможлиблюється за умови відсутності впливу з боку суб'єктів освітнього середовища ВНЗ на особистість майбутнього вчителя через удосконалення навчальної, наукової, соціально-гуманітарної та виховної діяльності у контексті посилення мотиваційно-ціннісної детермінанти у структурі його особистості.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що з даного етапу починається професійне становлення майбутнього педагога, власне професіоналізм, що виявляється через послідовне засвоєння правил і норм професійної діяльності, ре-

продуктивне виконання вимог спочатку за зразком, інструкцією, а згодом – набуття фахової спеціальності й здійснення кваліфікованої педагогічної діяльності. Слід зауважити, що даний етап професіоналізації може відбуватися стихійно, нерационально і нерівномірно. Це може призвести до непрофесіоналізму (псевдопрофесіоналізму), при якому майбутній педагог достатньо активно, однак не продуктивно трудиться (неекономно витрачає власний час і зусилля), заціклюється на процесі навчання зі спотворенням свого професійного і особистісного розвитку чи переважанням вузькопрагматичних мотивів професійної діяльності. Найважливішим моментом другого етапу професіоналізації є професійна адаптація. В ході професійної адаптації здійснюється змістова сфера професіоналізму – професійна компетентність; операційна – професійні здібності, професійно важливі якості, професійне мислення; процесуальна сфера – мотивація на професійний саморозвиток і професійні досягнення, рефлексивна самоорганізація розкриття потенціалу особистості, професійна самосвідомість. У процесі адаптації уточнюються норми професії, спеціальності, конкретного педагогічного колективу; виробляються і уточнюються індивідуальні критерії ефективності професійної діяльності; коригуються професійні очікування; відбувається професійна ідентифікація педагога, як представника певної професійної групи, формується професійний менталітет. Поряд з професійною адаптацією, що розглядається як процес пристосування фахівця до вимог і норм професії, конкретних умов професійного середовища, відбувається і його соціальна адаптація – «процес пристосування до установок, цінностей, правил і нормам педагогічного колективу, освоєння випускником нових соціальних ролей» [8, с.56].

Прагнення студентів до самоактуалізації спостерігається на етапі професійного вдосконалення. Характерними особливостями самоактуалізації особистості є, з одного боку, прагнення студентів – майбутніх педагогів – до активної і творчої взаємодії з навколишнім світом (прийняття цінностей Істини, Добра, Досконалості та ін), з іншого – усвідомленням студентом можливостей виконання професійних обов'язків, пошуку індивідуальності, професійний саморозвиток, цілеспрямоване підсилення своїх позитивних якостей, усунення негативних рис. На даному етапі відбувається тісне переплетення професійної та особистісної Я-концепції, формування індивідуального стилю діяльності.

Наступний етап професіоналізації характеризується прагненням до самореалізації, самовдосконалення через професійну діяльність, високі особистісні і професійні стандарти, високий рівень професійного сприймання і мислення, професійної компетентності та сформованою особистісною спрямованістю, що за словами Н.В.Кузьміної є «важливим загальним акмеологічним фактором досягнення особистістю професіоналізму»[3, с. 469]. Основними його показниками є високий рівень інтелекту й широкий кругозір, творчість, критичність, самостійність, соціальна активність, емоційність, емпатія, здатність до самоконтролю, саморегуляції, самоорганізації, рефлексії. А.К.Маркова даний етап назвала етапом гармонізації педагога з професією. З цього приводу вчена зазначає: «вдосконалення призводить до досягнення студентом етапу вільного володіння фахом на рівні творчості, збагачення суб'єктом праці досвіду професії за рахунок особистого творчого внеску» [4, с.58]. Подальший професійний розвиток йде по шляху вдосконалення професійної майстерності, збільшення «питомої ваги» творчих актів педагогічної діяльності. Веду-

чими завданнями при цьому виступають освоєння високих професійних стандартів та реалізація творчих можливостей молодого фахівця. Свідченням позитивної динаміки у професійному розвитку є накопичення новаторських знахідок, посилення мотивів самореалізації у навчально-виховній роботі, підвищення статусу в педагогічному колективі та авторитету серед колег.

При успішному розгортанні вище означених етапів відбувається формування, за словами А.К.Маркової, вчителя-професіонала високого класу – «спеціаліста, що оволодів високим рівнем професійної діяльності, свідомо змінює і розвиває себе в педагогічній праці, вносить свої індивідуальні здобутки в професію, стимулює в суспільстві інтерес до своєї праці»[4, с.59].

Як бачимо, у ході професіоналізації особистості формується підсистема продуктивної Я-концепції, зміст якої сприяє досягненню професіоналізму. Я-концепція виражається в: 1) уявленнях про теперішні свої якості, перевага власне педагогічної спрямованості й перевага в її структурі когнітивного, поведінкового й прогностичного компонентів (Я-теперішне); 2) орієнтації на майбутнє, здатність проектувати життєві стратегії й вектори досягнення вершин професіоналізму (Я-ідеальне); 3) конкретних намірах щодо зміни себе у майбутньому, сформованість педагогічної позиції, адекватної цілям і завданням вищої освіти (Я-динамічне); 4) в здатності визначати шляхи й засоби підвищення кваліфікації, використовувати психологічні знання в практичній діяльності і образі себе в майбутньому при максимально сприятливих умовах, (Я-фантастичне). Саме тому розвиток професіоналізму майбутнього педагога потребує гармонізації між реальним образом професіонала й існуючим у суспільстві еталоном.

Зауважимо, що вказані етапи професіоналізації відрізняються один від іншого вирішенням завдань, механізмами і формами реалізації професійного розвитку майбутнього педагога, а також формами педагогічного управління процесом професіоналізації. Процес професіоналізації буде оптимальним, якщо досягнення цілей і завдань реалізується через активізацію індивідуального стилю діяльності студентів, більш раннього включення їх в педагогічну діяльність як суб'єктів освітнього процесу, практичного оволодіння морально-психологічними методами і формами.

Рівень продуктивності діяльності майбутнього вчителя залежить від того, на отримання якого результату, проміжного чи кінцевого, зорієнтоване освітнє середовище. «Мотивом істинно педагогічної спрямованості є інтерес до змісту педагогічної діяльності, який виявляється і зміцнюється саме під час навчання студентів. Цей інтерес трансформується у вищий прояв – покликання, яке співвідноситься в процесі свого розвитку з потребою у обраній професії»[3, с.155].

У ході навчання в педагогічному ВНЗ особливу увагу слід звернути на оволодіння професійною мовою, спеціальною термінологією, інформаційною основою діяльності, професійними навичками та вміннями, навичками професійної взаємодії з дітьми; формування професійної спрямованості студента і т.п. Завдання прилучення майбутнього фахівця до умов професійної педагогічної діяльності, відповідного нормативним і керівним вимогам, вирішуються, саме, на етапі особистісного та професійного самовизначення. Можливим шляхом забезпечення готовності випускників до професійної діяльності вважаємо спеціальне формування

у майбутніх педагогів здібності до антиципації імовірнісних варіантів майбутнього як ключової ланки у структурі психологічного механізму процесу професіоналізації.

#### **Література:**

1. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Кудрявцев Т.В., Сухарев А.В. Влияние характерологических особенностей личности на динамику профессионального самоопределения // Вопросы психологии. – 1985. – №1. – С. 86-94.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина.– М.: Высш. шк., 1990.– 119 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
5. Оболенський О., Сороко В. Професіоналізація державної служби та служби в органах місцевого самоврядування [Текст] / О. Оболенський, В. Сороко // Вісник державної служби України. – 2005. – №1. – С. 20-27
6. Поваренков Ю.П. Психология профессионального становления личности. – Курск: КГПИ, 1991. – 174с.
7. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. – М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 233 с.
8. Симанюк Э.Э., Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Зеер З.Ф. / Э.Э. Сыманюк, Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, З.Ф. Зеер Модернизация профессионального образования: компетентностный подход. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
9. Фонарев А. Р. Психологические особенности личностного становления профессионала. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во МПО «МОДЭК», 2005. – 560 с.

## САМОТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ТВОРЧОГО СТАВЛЕННЯ ДО СВІТУ

*В статті определено аутотолерантність як рефлексивний уровень толерантности і як признак творческого отношения личности к миру (критерий креативности в целом). Раскрыт психологический механизм самотолерантности.*

**Ключевые слова / Keywords:** самотолерантність / selftolerance, психологический механизм аутотолерантности / psychological mechanism of autotolerance, креативність / creativity.

Актуальна для всіх сфер життєдіяльності тема толерантності є потребою часу: співжиття різних типів особистості в полікультурних умовах можливе лише за прийняття права іншого бути інакшим.

Термін «толерантність» активно вживається в педагогіці, психології, політології, медицині. Щодо терміну «аутотолерантність», то наукова сфера його використання значно вужча – медицина і, рідко, психологія. Імунологія визначає аутотолерантність як генетично детерміновану толерантність до антигенів власного організму [1]. У здорових людей імунна система майже ніколи не продукує антитіл і кіллерних Т-клітин проти тканин і клітин власного організму. «Реакція про самого себе в нормі може бути дуже короткочасною. І це не дивлячись на те, що хімічний склад білків і вуглеводів власного організму дуже схожий на молекулярні структури чужорідних антигенів. Ця нездатність організму реагувати на самого себе названа аутотолерантністю» [12]. Соціальна психологія аутотолерантність розглядає як чинник забезпечення взаєморозуміння та міжкультурної взаємодії між людьми, а також як умову успішної адаптації людей. [8, с.23-26.].

Серед рідкісних досліджень самотолерантності можемо вирізнити такі означення цього явища. Найближчим до нашого розуміння цього явища є означення російського науковця Гришпуна І.Б., який визначає аутотолерантність як «здатність вийти в рефлексивну позицію щодо власних цінностей та установок і готовність до їх зміни» [5, с.36]

Кошкарів В.І. та Бородіна В.Н. описують такі компоненти аутотолерантності: «рефлексія, як розуміння своїх дій, аналіз своїх минулих і гіпотетичних майбутніх учинків, те, яким чином вони відібу́ються на оточенні й на самій людині; бажання зрозуміти свої дії, ставлення інших до себе й усвідомити причини власних переживань; уміння прийняти свої особливості й адекватно ставитися до них; ауто толерантна людина завжди готова до внутрішнього діалогу зі собою з приводу минулих подій, намагається зрозуміти причини тієї чи іншої ситуації й не буде заперечувати події, які, на її думку, були невдалими, а спробує пояснити собі причини минулого для того, щоби використати отриманий досвід для наступних дій в аналогічних ситуаціях» [8, с.24.].



Хізапов Р.А. і Батуріна О.С. визначають ауто толерантність як «толерантність до самого себе, що передбачає ставлення до своєї особистості, свого образу «Я» та своєї поведінки з повагою та прийняттям». Ці вчені обґрунтовують, що ауто толерантність є психологічним засобом подолання страху у спортсменів [10].

Золотухін В.М. визначає такий вид толерантності, як толерантність на індивідуальному рівні, визначаючи її як само обмеження: «на індивідуальному рівні самопізнання відіграє головну роль у виборі оптимальної поведінки для узгодження і знаходження консенсусу із самим собою» [7]. Гришпун І.Б. називає ауто толерантність толерантністю на рівні самоставлення та означає це поняття як «готовність до само змін, бачення себе як принципово незавершеного суб'єкта і нездійсненого, в процесі становлення, який визнає своє право на самозміну та буття іншим» [4, с. 210-211].

Зелова Т.П. так описує ауто толерантну людину: «ставиться до себе критично, сама намагається розібратися у своїх проблемах, у своїх перевагах і недоліках; толерантна людина впевнена в собі; переконана, що подолає труднощі; толерантна людина не перекладає відповідальності на інших, сама відповідає за свої вчинки; толерантна людина сама прагне до праці, творчості; толерантна людина може правильно оцінити і себе, і інтолерантну людину; толерантна людина здатна посміятися над собою» [6].

Оскільки ауто толерантність можна розглядати як вид (рівень) толерантності, то її суб'єкт має ті ж базові характеристики, що й суб'єкт толерантності (в широкому значенні). У зв'язку з цим виявимо властивості толерантної людини. У психології розвитку толерантність вважають особистісним утворенням, що об'єднує такі властивості: адекватну самооцінку; знання себе, визнання інших; відповідальність за свої вчинки; почуття гумору; прихильність до інших; самовладання; терпіння; здатність до рефлексії; відсутність тривожності; високий рівень комунікабельності; вміння виражати свою незгоду, аргументувати відмову від співпраці; відсутність стереотипів, упереджень [11]. Можейкіна Л.Б. специфіку толерантності визначає в тому, що толерантність виникає тоді, коли інакші (незрозумілі, чужі) суб'єкти, об'єкти викликають негативну реакцію, провокують ворожість з боку суб'єкта толерантних відносин, а також толерантність особистості проявляється в позитивному сприйманні й усвідомленому допусканні інакшого, що пов'язане з розвитком комунікативної компетентності, емоційної чутливості, специфічних проявів у поведінці, мові та мовленні; а розвиток толерантності реалізується, перш за все, засобами подолання інтолерантності [9]

У нашому розумінні ауто толерантність не варто плутати з байдужістю до себе, з неможливістю розуміти чи з поблажливістю до себе; це – швидше своєрідне розширення власного досвіду та критичний діалог. Не можна обійти головного значення кореня «толерантність» – терпимість і, в зв'язку з цим, маємо визначити один із багатьох семантичних аспектів ауто толерантності – терпіння особистості до себе самої. Інший аспект значення толерантності – адаптація до чогось чи до когось як відсутність або послаблення реагування на якийсь несприятливий чинник у результаті зниження чутливості до його дії. Хотілося б уникнути такої риси ауто толерантності, як несензитивність до себе. Найближчий до нашого бачення ауто толерантності, визначений Безулевою Г.В., значеннєвий аспект толерантності – «прагнення людини досягнути розуміння з іншими, узгоджуючи мотиви, орієнтації, цінності, при цьому не вдаючись до насилля та пригнічення навколишніх» [8].

Психологічний аспект вивчення толерантності Чебикіна О.А. визначає як «відсутність або послаблення реагування на якийсь несприятливий чинник у результаті зниження чутливості до його дії, підвищення порогу національного реагування на загрозливу ситуацію; властивість біологічної, соціальної системи прийняття іншої системи, її елементів, нечинення їм опору» [11].

Виходячи з того, що толерантність як багатогаспектна й різнорівнева категорія може розглядатися як теоретичний конструкт (Леторський В.А.), практичний принцип (Йовел І.), психологічна стійкість (Цуканова А.П.), система позитивних настанов (Лебеєва Н.М.), комплекс індивідуальних якостей, властивість особистості (Гришпун І.Б.), система особистісних і групових цінностей (Валітова Р.Р., Садохін А.П.), властивість особистості, що проявляється у критичному, обґрунтованому розумінні різних соціальних явищ, в системі позитивних установок щодо іншого, які ґрунтуються на емпатії, особистісному прийнятті, повазі, соціальному інтересі (Асмолов А.Г., Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А.), а ауто толерантність є рефлексивним проявом толерантності, узагальнимо означення поняття самотолерантності як здатності суб'єкта до рефлексії, аналізу власних учинків, стереотипів, настанов, вміння критично поставитися до своїх дій і готовність змінити їх.

Важливим завдання дослідження ауто толерантності як ознаки творчого ставлення до світу є диференціація психологічних механізмів цього явища.

Мухіна В.С. описує механізм ідентифікації як механізм формування толерантності [9]. Феномен ідентифікації двовалентний: з одного боку, він забезпечує розвиток соціально значущих особистісних якостей, з іншого – може призвести до розчинення індивіда в іншій людині. Щоби цього не відбулося, в процес розвитку особистості включається механізм відособлення. Механізм ідентифікації-відособлення лежить в основі міжгрупової, міжетнічної толерантності. Наше завдання – розкрити психологічний механізм ауто толерантності. Для цього скористаємося теоретичним методом узагальнення фізіологічних закономірностей, виявлених емпірично, й перенесення їх із конкретної – соматичної – площини через абстрактну – логічну – в іншу конкретну – площину психічну й особистісну.

За аналогією до медичних досліджень механізмів центральної ланки індукції толерантності (обґрунтовано відсутність аутореактивності, тобто толерантності як терпимості, в селекційно-клональній теорії [3]), можемо змодельовати психологічний механізм формування самотолерантності так. Очевидно, перший компонент (не обов'язково етап) цього механізму – позитивна селекція – розпізнавання «іншості» в контексті власного розуміння ситуації (явища) при загальному прийнятті цієї ситуації (явища). Другий – негативна селекція – зв'язування виявлених «інакшостей» до такої міри чутливості (сильне виділення їх на тлі подібностей), коли їхня інтенсивність сигналізує про неможливість адаптуватися до цієї ситуації (явища). При цьому має виникнути амбівалентне ставлення людини до ситуації (явища): позитивна селекція активізує гедонічну реакцію загального задоволення (прийняття ситуації з елементами зацікавленості: вона привертає увагу через «іншість» як новизну); негативна селекція включається в дію, коли ця «іншість» перетворюється з тла на фігуру та викликає гедонічне незадоволення (неприємність). Ймовірно, простішою реакцією в такому стані є неприйняття (уникання) ситуації (чи явища), адаптація до якої вимагає подвійної витрати енергетичних ресурсів: на тлі загальної готовності

до пристосування виникає тривожність як сигнал про не-до-кінця-приемність, що породжує страх, детермінований не-до-кінця-зрозумілістю ситуації, а неподоланий страх детермінує гнів як психозахисне захоплення (приборкання) ситуації, яка була предметом страху через незрозумілість. На психологічному рівні відбувається своєрідна «елімінація» – загибель позитивного налаштування на адаптацію до ситуації під впливом результатів негативної селекції (неусвідомленого вибору ставлення – на гедонічному й первинно-емоційному етапах).

Інколи можна природно (спонтанно) уникати такої елімінації позитивного ставлення – наприклад, при слабкій експресії (прояві) «інакшості» та / або її маскуванні посиленням ефекту прийняття унікальних ознак подібності. Таким чином, бар'єр, зумовлений процесом негативної селекції «іншості / подібності», не можемо вважати абсолютною перешкодою взаємоадаптації суб'єкта і ситуації (явища, чи іншого суб'єкта). Це означає, що можна підібрати психологічно доцільні засоби саморегуляції нетолерантних втечі, агресії або деструктивної депресії (як ознак дезадаптації) вже на перших етапах механізму толерування.

Наступний етап механізму толерування можемо назвати індукцією (узагальненням) толерантності, тобто переведенням її з конкретного випадкового прояву (наприклад, толерую те, що в цій людині мені подобається або співпадає з моїми ціннісними орієнтаціями) в загальне ставлення до ситуації чи явища (толерую цю конкретну людину загалом), а за умови вироблення звички так регулювати цей механізм – в загальне ставлення до всіх подібних ситуацій чи явищ (толерую будь-яку людину). Гіпотетично, цей етап механізму толерування представлений чотирма психологічними складовими: по-перше, знищенням частини образу «інакшості» (наприклад, витіснення з пам'яті проявів неприйнятного, що суперечить цінностям, принципам тощо); по-друге, поширення стану спокою (зниження тривожності, страху й агресії, детермінованих неприйняттям чи нерозумінням, шляхом послаблення реактивної енергії через іррадіацію збудження (тобто розширення предметної зони реакції); зниження експресії через постійне тривале стимулювання; втрата когнітивної стимуляції через фантазування); по-третє, ігнорування власної контрпозиції (пасивна форма толерантності, що виникає при раціональній неспроможності здолати бар'єр «інакшості», при недостатньо інтенсивних проявах «інакшості», при несформованій системі ціннісних орієнтацій, при невпевненості у власних цінностях); по-четверте, патологічна толеранція (так зване «імузне відхилення» або неспроможність особистості зберегти себе в ситуації прийняття раніше не прийнятного іншого, яке може зумовлюватися вибірковою індукцією розуміння чи позитивного ставлення – з конкретного прояву інакшості не на цілість іншого суб'єкта, а на певну особистісну сферу, притаманну також і їй самій).

Толерантність рано чи пізно має проявитися на рефлексивному рівні – є потреба зберегти цілісність власної особистості через гармонізацію бажаних і небажаних властивостей і рис. Подібно до того, як на фізіологічному рівні організм виробляє природні (нормальні) аутоантитіла, психологічно особистість теж може породжувати не індуковані самозбереженням при толеруванні інших (імунізацією) субособистісні прояви: образи Я-антидеал, альтернативний професіонал, зневірений тощо. Ці субособистісні запускануться не лише незрілістю чи нецілісністю особистості, а ситуативно – при втомі, в стресовій ситуації, при критичному аналізі явища, в процесі

самоексплорації й самоаналізі. Очевидно, що, подібно до антигін, репертуар таких ареакивних проявів особистості зростає й урізноманітнюється з віком і з досвідом. Це означає, що з віком стає все складніше толерувати себе. Ймовірно, психозахисні форми самотолерантності можуть перебільшено або компенсаторно проявлятися в надмірному стереотипізуванні, ультимативній поведінці, категоричності, незговірливості або, навпаки, в неадекватній прихильності до всього відмінного, ідеалізуванні чужого тощо старих людей.

Однак такі особистісні антигін (анти-Я-образи чи неприйнятні субособистості) мають свої функції: по-перше, вони стимулюють розвиток особистості, провокуючи суперечність між реальним і бажаним, або стимулюють толерування / інтолерування себе та інших, що вказує на предметну спрямованість необхідних впливів; по-друге, вони допомагають у психодіагностиці та прогнозиці, бо є своєрідними агентами особистісного апоптозу (медичний термін від грецького слова «падає листя» – «регульованого процесу самоліквідації на клітинному рівні, в результаті якого клітина фрагментується на окремі тільця, обмежені плазматичною мембраною; фрагменти загиблої клітини швидко захоплюються і перетравлюються сусідніми клітинами» [2]) – самонетолерантності, що прямує до саморуйнування; по-третє, вони є регуляторами соціального та морального диференціювання оточення (вибіркового ставлення); по-четверте, за умови адекватного психозахисту вони є стимуляторами особистісної регенерації (відновлення).

Розуміння психологічного механізму толерантності й самотолерантності приводить до адекватного технологізування виховного впливу на особистість. Проектуючи процес становлення самотолерантності, ми помітили такі очікувані результати на виході: дивергентний підхід до ситуацій, різнопланове (неупереджене) бачення ближнього, іманентно-перманентна конструктивна модифікація особистості. Це – також ознаки особистісної креативності, тобто здатності людини творчо дивитися на світ і на себе, її готовність постійно самовдосконалюватися в процесі життєтворчості.

Отже, самотолерантність є ознакою творчого ставлення до світу – критерієм креативності.

1. Academic Dictionaries and Encyclopedias. Электронный ресурс. – Режим доступа: [http://biology\\_ru\\_en.enacademic.com/3125/%D0%B0%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C](http://biology_ru_en.enacademic.com/3125/%D0%B0%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C)
2. Апоптоз. Материал из Википедии — свободной энциклопедии. Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%C0%EF%EE%EF%F2%EE%E7>
3. Бернет Ф.Н. Иммунологическая толерантность. Аутоиммунные процессы. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://do.gendocs.ru/docs/index-77137.html?page=19>
4. Гришпун И.Б. К вопросу о методиках диагностики толерантности // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): Сб.науч.-метод.ст. М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. С. 209–215.

5. Гришпун И.Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении) // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. науч.-метод. ст. М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. С. 31–40
6. Зелова Т.П. Формирование толерантности «Толерантность – гармония многообразия». [Электронный ресурс]. URL: [http:// festival.1september.ru /index.php?numb\\_artic=41127916](http://festival.1september.ru/index.php?numb_artic=41127916)
7. Золотухин В.М. Толерантность. Кемерово: Изд-во Кузбас. гос. техн. ун-т, 2001. 147 с.
8. Кошкарлов В.И., Бородина В.Н. Ауто толерантность как фактор взаимопонимания и самоотношения личности. / Развитие человека в современном мире: материалы IV Всероссийской научно-практической конференции с международным участием (г. Новосибирск, 16–18 апреля 2013 г.) / под ред. Н.Я. Большуновой, О.А. Шамшиковой. – Новосибирск: НГПУ, 2013. – 400 с. – С.23-26
9. Можейкина Л.Б. Развитие толерантности подростков в процессе обучения русскому языку. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. 19.00.07 – педагогическая психология. Иркутск, 2007. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-07/dissertaciya-razvitie-tolerantnosti-podrostkov-v-protssesse-obucheniya-russkomu-yazyku>
10. Хизапов Р.А., Батурина О.С. Теоретическое обоснование влияния ауто толерантности на преодоление страха у студентов ВУЗа, занимающихся спортом Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.psytolerance.info/rit.php?id=1364008903>
11. Чебыкина О.А. Системный анализ подходов к понятию «толерантность». Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.vash-psiholog.info/psih/20373-sistemnyj-analiz-podxodov-k-ponyatiyu-tolerantnost.html>
12. Яковлев С. Имунный ответ и ауто толерантность. Электронный ресурс / Сергей Яковлев. – Режим доступа: [http://ru.wikiversity.org/wiki/%D0%98%D0%BC%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9\\_%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%82\\_%D0%B8\\_%D0%B0%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C](http://ru.wikiversity.org/wiki/%D0%98%D0%BC%D0%BC%D1%83%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%82_%D0%B8_%D0%B0%D1%83%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C)

## **ПСИХОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКА ДО НОВИХ УМОВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

У статті аналізуються питання щодо вивчення та розуміння психічних станів як особливої категорії психічних явищ. У низці праць підкреслювалися деякі аспекти структури станів, їх зв'язку з емоціями, вплив на розвиток особистості і т.д., проте дане питання залишається недостатньо вивченим.

**Ключові слова/key words:** психічний стан/mental state, дошкільник/child under school age, онтогенез/development.

Вивчення психічних станів як особливої категорії психічних явищ, розпочате в 50 – 60-і рр. ХХ ст., заповнило реально існуючу в той час прогалину в системі психологічних понять між психічними процесами і психічними властивостями особистості; разом з тим необхідно відзначити недостатнє розгалуження теоретико-емпіричних підходів до вивчення окресленої проблематики.

У дослідженнях А.О.Прохорова підкреслюється, що розробка проблеми психічних станів ведеться, в основному, в рамках психології праці та інженерної психології, психології фізичної культури і спорту, медичної психології.

Зокрема, Ю.С. Сосновікова підкреслює, що одним з важливих завдань цієї проблеми, як вимагає першочергового вирішення, є завдання визначення самого поняття психічних станів [11].

Ю.Е. Сосновікова пише: «Психічні стани – це конкретний прояв компонентів (явищ) психіки в даний період часу» [11, 4]. Авторка підкреслює самостійність психічних станів як одного з компонентів психіки, вважає їх значущою психологічною категорією. Разом з тим відзначає складність, суперечність, діалектичну неоднозначність даної категорії.

Томчук М.С. [12] вважає, що психічний стан – це цілісна реакція особи на зовнішні і внутрішні стимули, спрямовані на досягнення корисного результату.

М.Д. Левітов [5] визначає психічний стан як цілісну характеристику психічної діяльності за певний період часу, що показує своєрідність психічних процесів залежно від відображуваних предметів і явищ дійсності, попереднього стану і психічних властивостей особи. С.Л. Рубінштейн підкреслює, що психічний стан «не детермінує, а лише регулює діяльність людини, що детермінується іншими моментами; робить індивіда більш-менш чутливим до тих або інших спонук, створює ніби систему шлюзів, які в емоційних станах встановлюються на ту або іншу висоту; пристосовуючи, адаптуючи і рецепторні, загальнопізнавальні, і моторні, загальнодієві, вольові функції, зумовлює тонус, темпи діяльності, її настроєність» [10, 6].

У цих визначеннях наголошується різний підхід, автори виділяють багатоманітні аспекти, особливості психічних станів. Так, підкреслюється взаємозв'язок психічних

станів з психологічними властивостями особистості, процесами, своєрідністю діяльності, явищами навколишньої дійсності. У визначенні психічних станів включені енергетичні, інформаційні, тимчасові і просторові аспекти; підкреслюється цілісність, системні властивості, специфічні якості тощо. Проте, з позицій системного підходу, наголошується недостатність у даних визначеннях, оскільки необхідна впорядкованість за характеристиками простір – час, інформація – енергія [7].

Не применшуючи значення аналітичного підходу до вивчення психічних станів і визнаючи його заслуги в справі теоретичного і експериментального дослідження, відзначимо, що подальше вивчення тільки окремих класів психічних станів (функціональних, емоційних, особистісних та ін.) призводить до втрати загальнопсихологічних уявлень про цілісність психічних станів, не сприяє розкриттю загальних закономірностей їх формування. Вочевидь, у цих умовах найбільш продуктивним у вивченні вказаної вище проблеми є системний підхід. Аналіз психічних станів як цілісних утворень, вивчення особливостей інтеграції їх компонентів в ціле, багатовимірність і ієрархічність, інші ознаки системного підходу відкривають нові перспективи в дослідженні психологічної природи станів.

А.О. Прохоров [9], використовуючи системний і категоріальний підходи, виділяє п'ять аспектів опису систем: 1) система як не ділене ціле; 2) система як складне складене ціле; 3) взаємини системи і мета системи (психічного цілого); 4) взаємини системи і середовища; 5) цикл існування системи.

Виходячи з вищевикладеного, досить вичерпним, на наш погляд, є визначення, дане А.О. Прохоровим: «Психічний стан – це суб'єктивне віддзеркалення особою ситуації у вигляді стійкого цілісного синдрому в динаміці психічної діяльності, поведінки, що виражається в єдності, і переживання в континуумі часу» [9, 1].

Вивчення функцій психічних станів представлено у багатьох працях проте, якнайповніше, на наш погляд, даний аспект розглянутий А.О. Прохоровим [8]. Так, автор виділяє наступні функції психічних станів: 1. Функцію формування, розвитку психічних функцій, рис і якостей особи в умовах діяльності, що повторюється; 2. Функцію інтеграції, де психічні стани об'єднують психічні властивості і процеси в єдине ціле у відрізку поточного часу, утворюючи психічну структуру («психологічний настрій») особи, забезпечуючи єдність психічного, його цілісність; 3. Регулюючу функцію, що забезпечує у функціональному відношенні синхронізацію всіх функцій і станів в психічному цілому, завдяки чому всі функції станів в цілісній психічній діяльності представлені одночасно і єдино. У психічному цілому регуляторна функція психічних станів забезпечує врівноваженість суб'єкта з соціально – наочним середовищем з одного боку, а з іншою – саморегуляцію і управління рештою функцій; 4. Функцію диференціації, де кожен психічний стан має свої зв'язки з психічними властивостями і процесами як в кількості, так і якості; що визначає «величину, частоту, стійкість, вибірковість і інші параметри зв'язків психічних станів з процесами і властивостями»; 5. Функцію віддзеркалення, яка пов'язана з детермінацією психічних станів (у якісній характеристиці стану проявляється єдність віддзеркалення суб'єктом конкретної ситуації і відношення до неї) .

Вивчення даного питання надалі йшло за двома основними напрямками: особистісним і діяльним. Представники першого компонентний склад

психічного визначають, виходячи з особливостей особистості, її складових. Так, наприклад, до складу психічного включені перцептивні, вольові, афектні, розумові компоненти і свідомість. До складу психічних станів включають три блоки: когнітивний, мотиваційно-емоційний і активаційний – енергетичний. Представники іншого напрямку: досліджують компонентний склад психічних станів в процесі діяльності [2; 3].

Відповідно до цих підходів до складу психічного стану дослідники включають характеристики: психічних процесів; мотиваційної сфери; усвідомлення; психомоторні; когнітивні; енергетичні; нейродинамічні складові; функціональні характеристики: інтенсивність, стійкість і мінливість, самоперетворення і ін.

А.О. Прохоров [8] включає до складу психічних станів: спрямованість як систему відносин особи, яка відноситься до мотиваційної сфери; біологічні компоненти; емоційні; вольові; інтелектуальні складові.

У компонентний склад психічного стану, підкреслює автор, включена вся психіка в нерозривній єдності її якісних (структурних), енергетичних, інформаційних, динамічних і інших складових, але в даний момент часу окремі складові займають домінуюче положення.

У структуру психічного стану Ю.Е. Сосновікова [11] включає: цілі діяльності, психологічну характеристику спрямованості особистості; оцінку людиною ситуації з погляду цих цілей; наявність конкретної мети дії в даних умовах і результату, що передбачається, як системотвірного чинника структури стану; ступінь впорядкованості, міру організованості психічних компонентів і їх систем в єдину функціональну структуру, що дещо випереджає ситуацію і адекватну результату, що передбачається; характеристику, кількість домінуючих і загальмованих компонентів структури; ступінь загальної напруженості, «тонус», функціональний рівень стану; особливості динаміки стану.

М.Д. Левітов [5] відзначав цілісність і стійкість психічних станів порівняно з психічними процесами, і в той же час залежність від своєрідності їх перебігу.

Не дивлячись на різноманіття наукових викладів авторів, усі вони вказують на те, що структура психічного стану є системним утворенням, багатоякісною і багатогранною, організованою ієрархічно мегасистемою з багатьма ієрархічними залежностями [ 2; 3; 6; 9;12].

Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що в науково-психологічній літературі виділяються такі основні функції психічних станів: 1) оцінна функція. (Б.І. Додонов, В.А. Петровський, В.К. Каліненко, І.Б. Рибаків); 2) функція розвитку психічних процесів і психологічних особливостей особистості. Психічні стани впливають на становлення рис вдачі і пізнавальних процесів загалом; 3) комунікативна функція – мімічні і пантомімічні рухи, психоемоційні реакції дозволяють передавати свої переживання іншим людям.

### **Список використаних джерел**

1. Богуславська Л. А. Готовність дитини до школи / Л. А.Богуславська (упоряд.); С. Д.Максименко (заг. редакція). – К. : Главник, 2004. – 112 с.
2. Ветлугина Н. А. Художественное творчество и ребенок / Н. А. Ветлугина. – М. : Педагогика, 1972. – 60 с.



3. Возрастная и педагогическая психология / под ред. М. В. Гамезо, М. В. Матюшкиной, Т. Е. Михальчик. – М. : Просвещение – 1984. – 256 с.
4. Клименко В. В. Механізм творчості: чи можна його розвивати / В. В. Клименко. – К. : Шкільний світ, 2001. – 96 с.
5. Левитов Н.Д. О психических состояниях человека./ Левитов Н.Д. – М.: Просвещение, 1964. – 185 с.
6. Менчинская Н. А. Проблемы обучения, воспитания и психического развития ребёнка : избр. психол. труды / Н. А. Менчинская; под ред. Е. Д. Божович. – М. : Изд. Московского психолого-социального института; Воронеж : Изд. НПО «МОДЭК», 2004. –512 с. (Серия «Психологи России»).
7. Прихожан А.М. Тривожність у дітей і підлітків: психологічна природа і візвальна динаміка / А.М. Прихожан. – Воронеж: НПО «Модэн», 2000. – 303 с.
8. Прохоров А.О., Гениніг Г.Н. особенности психических состояний младших школьников в учебной деятельности / А.О. Прохоров, Г.Н. Гениніг // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 42-53.
9. Прохоров А.О., Велиева С.В. Психические состояния детей дошкольного возраста / А.О. Прохоров, С.В. Велиева // Вопросы психологии. – 2003. – №5. – С. 56-67.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 720 с. : ил. – (Серия „Мастера психологии”).
11. Сосновикова Ю.Е. Психическое состояние человека, их класифікація і діагностика / Ю.Е. Сосновикова. – Горький: Горьковский государственный педагогический университет, 1975. – 118 с.
12. Томчук М.С. Психологічні особливості генезис негативних психічних станів школярів / М.С. Томчук // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 30. – С. 265-272.



**Зимянський А.Р.**

старший викладач кафедри психології  
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

### **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОГНІТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ МОРАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ**

**Ключові слова / Keywords:** моральна самосвідомість / moral consciousness, когнітивна складова моральної самосвідомості / cognition constituent of moral consciousness, підлітки / teenagers.

Когнітивна складова моральної самосвідомості – це здатність відрефлексувати не лише моральні знання (поняття, норми, ідеали, судження, умовисновки), але й можливість відобразити власний образ Я з різних позицій, у тому числі й у плані усвідомлення власних моральних якостей, цінностей, прав і обов'язків, життєвих планів на майбутнє тощо. Ця складова моральної самосвідомості у підлітків пов'язана з розумінням моральних понять та функціонуванням моральної рефлексії. Основними елементами когнітивної складової є: моральні знання, моральні переконання, моральні ідеали і моральна рефлексія.

Кількісний і якісний аналіз результатів нашого дослідження дозволив виділити 3 рівні розвитку складових моральної самосвідомості підлітків, зокрема, високий, середній, низький рівні. Критеріями виділення рівнів розвитку когнітивної складової на нашу думку є: 1) рівень володіння моральними знаннями; 2) сформованість моральних переконань; 3) наявність морального ідеалу; 4) функціонування моральної рефлексії; 5) усвідомлення позитивного образу іншого, що потребує блага, розуміння, підтримки.

Високий рівень розвитку когнітивної складової передбачає високий рівень засвоєння моральних знань моральних знань, сформованість переконань і моральної рефлексії та інтроспекції, що передбачало розуміння змісту моральних понять, вміння давати їм узагальнені, диференційовані визначення, порівнювати їх,

**Таблиця 1.1**

Рівень розвитку когнітивної складової підлітків (7 і 9 класи)

№	Рівень розвитку когнітивної складової	К-сть	%
1.	Високий	37	16,2
2.	Середній	119	52,0
3.	Низький	73	31,8
4.	ВСЬОГО	229	100

**Таблиця 1.2**

Рівень розвитку когнітивної складової семикласників

№	Рівень розвитку когнітивної складової	К-сть	%
1.	Високий	14	12,1
2.	Середній	58	50,0
3.	Низький	44	37,9
4.	ВСЬОГО	116	100

використовувати в життєвих ситуаціях, вміння передбачати наслідки своїх вчинків як для інших людей, так і для себе; здатність визначати віддалені та найближчі цілі і співвідносити їх з наявними засобами реалізації. Середній рівень передбачає розуміння більшості моральних понять, не повна чіткість у їх визначенні та диференціації, неповна вербалізація їх сутності, схильність до інтроспекції та несформованість моральної рефлексії. Не завжди можуть передбачати наслідки своїх вчинків, визначати віддалені і наближені цілі. Низький рівень розвитку когнітивної складової передбачає низький рівень розвитку моральних знань, переконань, моральної рефлексії та інтроспекції, фрагментарне розуміння змісту моральних понять, не вміння давати їм узагальнені, диференційовані визначення, порівнювати їх, використовувати в аналізі життєвих ситуацій. Слабка здатність до самопізнання і самоаналізу, нездатність давати адекватні оцінки моральним вчинкам інших людей.

Узагальнені результати дослідження когнітивної складової моральної самосвідомості представлені у табл. 1.1. – 1.9. В результаті аналізу емпіричних даних виявлено, що на високому рівні когнітивна складова розвинена у 16,2 % підлітків, на середньому – 52 % і на низькому – 31,8 % (див. табл. 1.1).

Підлітки з високим рівнем розвитку когнітивної складової усвідомлюють моральні поняття, дають моральним якостям узагальнені, диференційовані й повні характеристики, здатні до абстрагування, уміють лаконічно викладати свої думки, володіють достатнім словниковим запасом. У зв'язку з цим вони здатні досягати зміст моральних якостей з позитивною і негативною модальністю, зіставляти їх, рівномірно засвоювати та визначати їх як антиподи.

Підлітки із середнім рівнем розвитку складової більшою мірою схильні до опису конкретних проявів моральних якостей. У визначеннях вони використовують тавтологічні й синонімічні звороти, що вказує на недостатньо розвинуте абстрактне мислення і середній рівень мовленнєвого розвитку. З огляду на ці особливості розвитку когнітивних можливостей у таких підлітків відзначається досить широкий діапазон розуміння деяких моральних якостей (вони глибше розуміють такі

**Таблиця 1.3**

Рівень розвитку когнітивної складової дев'ятикласників

<b>№</b>	<b>Рівень розвитку когнітивної складової</b>	<b>К-сть</b>	<b>%</b>
1.	Високий	23	20,4
2.	Середній	61	54,0
3.	Низький	29	25,6
4.	ВСЬОГО	113	100

**Таблиця 1.4**

Рівень розвитку когнітивної складової хлопців-підлітків (7 та 9 клас)

<b>№</b>	<b>Рівень розвитку когнітивної складової</b>	<b>К-сть</b>	<b>%</b>
1.	Високий	18	15,8
2.	Середній	55	48,2
3.	Низький	41	36,0
4.	ВСЬОГО	114	100

**Таблиця 1.5**

Рівень розвитку когнітивної складової дівчат-підлітків (7 та 9 клас)

<b>№</b>	<b>Рівень розвитку когнітивної складової</b>	<b>К-сть</b>	<b>%</b>
1.	Високий	19	16,5
2.	Середній	64	55,7
3.	Низький	32	27,8
4.	ВСЬОГО	115	100

моральні якості, як чесність, співпереживання, зрада, відповідальність, проте значно поверхово осмислюють совість, розумілість, людяність та ін.).

Підлітки з низьким рівнем слабо усвідомлюють моральні поняття, вирізняються слабкою здатністю в розумінні моральних якостей, не можуть виявляти взаємозв'язки між ними, часто дають неадекватні відповіді, що ґрунтуються на формальних асоціаціях або асоціаціях, які не співвідносяться між собою. В основі такої неузгодженості лежать слабкість абстрактного мислення і мовленнєвого розвитку й, імовірно, активність механізмів психологічного захисту, які заважають можливості адекватного самосприйняття і саморозуміння.

Розглянемо вікові тенденції розвитку когнітивної складової. Так, у семикласників вона розвинена на досить низькому рівні. Тільки у 12,1% вона сформована на високому рівні, 50,0% – до середнього і більше, ніж у третини підлітків (37,9%) вона розвинена на низькому рівні (див. табл. 1.2).

Отже, когнітивна складова у більшості підлітків-семикласників розвинена відносно слабо і знаходиться на середньому та низькому рівнях розвитку. Це пояснюється у недостатньому розумінні суті основних моральних понять.

Підлітки-дев'ятикласники більшою мірою, ніж підлітки-семикласники задумуються над мотивами вчинків, як інших людей, так і власних та намагаються їх пояснити. Це, в свою чергу, свідчить про розвиток когнітивної складової моральної самосвідомості. А також можна зробити висновок про вищий рівень розвитку когнітивної складової у дев'ятикласників в порівнянні з семикласниками (див. табл. 1.3).

**Таблиця 1.6**

Рівень розвитку когнітивної складової хлопців-підлітків (7 клас)

№	Рівень розвитку когнітивної складової	К-сть	%
1.	Високий	6	10,2
2.	Середній	25	42,4
3.	Низький	28	47,4
4.	ВСЬОГО	59	100

**Таблиця 1.7**

Рівень розвитку когнітивної складової дівчат-підлітків (7 клас)

№	Рівень розвитку когнітивної складової	К-сть	%
1.	Високий	8	14,0
2.	Середній	33	57,9
3.	Низький	16	28,1
4.	ВСЬОГО	57	100

**Таблиця 1.8**

Рівень розвитку когнітивної складової хлопців-підлітків (9 клас)

№	Рівень розвитку когнітивної складової	К-сть	%
1.	Високий	13	23,6
2.	Середній	31	56,4
3.	Низький	11	20,0
4.	ВСЬОГО	55	100

**Таблиця 1.9**

Рівень розвитку когнітивної складової дівчат-підлітків (9 клас)

№	Рівень розвитку когнітивної складової	К-сть	%
1.	Високий	10	17,2
2.	Середній	30	51,7
3.	Низький	18	31,1
4.	ВСЬОГО	58	100

Загалом у 20,4% дев'ятикласників когнітивна складова розвинена на високому рівні, у 54,0% на середньому і в 25,6% на низькому. Виявлено значні позитивні тенденції у розвитку цієї складової моральної самосвідомості. Так, суттєво зменшується кількість дев'ятикласників з низьким рівнем розвитку. Якщо серед семикласників їх 37,9%, то серед дев'ятикласників – 25,6% (зменшення на 11,8%). Збільшення кількості дев'ятикласників з високим рівнем (серед дев'ятикласників – 20,4%, а серед семикласників – 10,2% (збільшилося на 10,2%)).

Розглянемо статеві відмінності у розвитку когнітивної складової моральної самосвідомості підлітків. У загальній вибірці (7 та 9 класи) виявлено деякі незначні статеві відмінності, зокрема, дещо вищий рівень розвитку цієї складової у дівчаток. Так, виявлено менше дівчаток з низьким рівнем розвитку, ніж хлопчиків ( дівчатка – 27,8% і 36,0% – хлопчиків) на 8,2% і, навпаки, на 0,7% більше на високому (див. табл. 1.4 – 1.5).

Серед семикласників виявлено ще значніші статеві відмінності. Якщо з низьким рівнем розвитку когнітивної складової виявлено 28,1% дівчаток, то хлопчиків – 47,4% (більше на 19,3%). Більше дівчаток і з високим рівнем (на 3,8%). Це означає, що ця складова краще розвинена у дівчаток (див. табл. 1.6 – 1.7).

Протилежні статеві відмінності у розвитку когнітивної складової виявлені серед дев'ятикласників, зокрема, виявлено значний поступ у розвитку цієї складової у хлопців. Так, якщо на низькому рівні виявлено 31,1% дівчат (навіть більше, ніж серед дівчат семикласниць, що можна пояснити виникненням внутрішніх суперечностей у трактуванні моральних понять) і 20,0% хлопців (менше на 11,1%). Дещо більше (на 6,4 %) виявлено хлопців із високим рівнем (див. табл. 1.8 – 1.9).

Це означає, що хлопці-дев'ятикласники не тільки наздоганяють дівчаток, але й випереджають у розвитку цієї складової. Нами виявлені значно менші суперечності у хлопців-дев'ятикласників у трактуванні основних моральних понять, наявності моральних ідеалів, функціонуванні моральної рефлексії, позитивніший образ іншого.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І. Психологія особистісного зростання підлітка / І. Булах. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
2. Кустова Ю.А. Психологічний аналіз вивчення проблеми розвитку моральної свідомості і самосвідомості особистості // Психологія. Зб. наук. праць НПУ імені М.П. Драгоманова. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – Випуск 18. – С. 163 – 168.
3. Павелків Р. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Монографія / Р. Павелків. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – 248 с.
4. Савчин М.В. Предмет психологічного аналізу проблеми моральної свідомості та самосвідомості особистості // Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні. Збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич: “Коло”, 2005. – С. 87–105.

## К ВОПРОСУ О СВЯЗИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ И ИНТЕРЕСА К ПРОФЕССИИ

**Ключевые слова:** познавательная активность/cognitive activity, познавательный интерес/cognitive interest, мотивация/a motivation, психологи/ psychologists.

Жажда к познанию и стремление к деятельности должны быть отличительной чертой вдумчивого, просвещенного специалиста, который занимается работой, связанной с преодолением проблем, кризисов, недостатков и т. д. у людей, что пришли к нему за помощью. Профессия психолога является одной из тех профессий, где познавательная активность имеет первостепенное значение. Не пополняя постоянно свои знания, невозможно быть готовым к всевозможным вопросам, которые ставит перед специалистом-психологом жизнь.

Исследуя особенности познавательной активности студентов, которые осваивают специальность психолога в вузах г. Киева и Житомира, мы, применяя методы анализа научных источников, наблюдения, экспертного оценивания, тестов и опроса, условно разделили студентов, которые приняли участие в исследовании, на две группы. Студенты первой группы были уверены в правильности своего выбора профессии и хотели в будущем работать по специальности. Во вторую группу мы отнесли тех студентов, которые либо демонстрировали негативное отношение к профессии психолога, либо колебались в точности определения своего к ней отношения. Всего в исследовании приняло участие 318 студентов, которые учатся на первых-пятых курсах. В первую группу вошло 197 человек (61,9 %). Среди них самый высокий уровень академической успеваемости имеют 39 студентов (19,8 %). Распределение по курсам следующее: I курс – 17,9 % студентов, II курс – 23,1 %, III курс – 30,8 %, IV курс – 20,5 % курс, V курс – 7,7 %. Высокий уровень успешности у 51 студента (25,9 %), он распределился по курсам так: I курс – 7,8 % студентов, II курс – 31,4 %, III курс – 37,3 %, IV курс – 17,6 % курс, V курс – 5,9 %. Средний уровень у 29 (14,7 %) студентов: I курс – 27,7 %, II курс – 34,5 %, III курс – 31%, IV и V курсы – по 3,4 %. Студенты, которые имели указанные виды успешности по дисциплинам психолого-педагогического цикла, были объединены в одну подгруппу с рабочим названием “успешное обучение”, что дало нам возможность отделить их от подгруппы под названием “посредственное обучения”. Первая подгруппа насчитывает 119 студентов (60,4 %), вторая – 78 (39,6 %). Относительно второй группы, то успешность ниже среднего уровня выявлена у 36 студентов (18,3 %): I курс – 22,2 %, II курс – 11,1 %, III курс – 5,6 %, IV курс – 33,3 %, V курс – 27,8 %. Низкий уровень успеваемости имеют в общей сложности 32 студента (16,2 %): I курс – 21,8 %, II курс – 25%, III курс – 15,6 %, IV и V курсы – по 18,8 %. Группа с самым низким уровнем оказалась самой многочисленной – 10 (5,1 %) студентов: на I и IV курсах – таких студентов нет, на II и V курсах – по 1 студенту (10%), больше всего на III курсе – 8 человек (80%).

Отдельно мы проанализировали успеваемость студентов второй группы (121 респондент, 38,1 % от общей массы принявших участие в исследовании). По сравнению с уверенными относительно профессии студентами здесь самый высокий уровень академической успеваемости имеют лишь 11 человек (9%), высокий уровень получили 22 респондента (18%), средний – 12 человек (10%), уровень ниже среднего – 23 студента (19 %), низкий уровень – 40 студентов (33%), низкий уровень – 13 человек (11%). Как видим, в подгруппу “успешное обучение” вошло 45 студентов (37%), в подгруппу “посредственное обучение” – 76 студентов (63%). Эти результаты дают нам возможность предполагать, что не уверенные в правильном профессиональном выборе студенты учатся хуже, чем их уверенные ровесники, ведь результаты успеваемости в группе уверенных студентов примерно схожи по количеству, но отличаются качественно. Итак, интерес к профессии способствует повышению успеваемости студентов.

Сравнивая ответы студентов выделенных групп на вопрос: “Почему Вы выбрали специальность психолога?”, мы определили, что 80,2 % представителей первой группы указали на сознательные положительные причины выбора профессии – познавательные, профессиональные мотивы и интерес к психологии. Во второй группе этот показатель значительно ниже – 44,6 % студентов, входящих в состав группы. Отрицательное или индифферентное отношение продемонстрировали в первой группе 19,8 % и во второй группе – 55,4 % опрошенных лиц.

Результаты сравнения полученных данных от респондентов обеих групп указывают на имеющуюся связь между интересом к профессии и познавательной активностью студентов, показателем которой является, в частности, уровень их успеваемости. Те студенты, которые уверены в правильном выборе профессионального пути, в целом более ответственно относятся к учебе и овладению профессиональными навыками. Они гораздо более активны и инициативны и в обучении, и в поиске необходимой информации, нежели те студенты, которые сомневаются в правильности своего профессионального выбора. Вероятно, что, сумев заинтересовать студентов будущей профессией, пробудив к ней интерес, можно будет формировать и развивать и их познавательную активность.

Познавательная активность – интегральное, многоплановое понятие, оно еще недостаточно определено и изучено. В дальнейших исследованиях мы направим наши усилия на углубление представления о познавательной активности, ее структуре, видах, рассмотрим вопросы формирования и ее развития у студентов средствами и методами, доступными преподавателям высшей школы.



## **ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ**

**Постановка проблеми.** Сучасна система навчання у виші характеризується постійним зростанням об'єму навчальної та наукової інформації, інтенсифікацією та комп'ютеризацією навчання, збільшенням обсягу навчальної та самостійної роботи, а також виникненням емоційно-стресових ситуацій. Усе це вимагає від сьогоденних студентів високого рівня розвитку інтелектуальних здібностей та розумової працездатності. Особливо актуальним це питання є для студентів молодших курсів, адже в цей час відбувається багато емоційно-особистісних і когнітивних змін, що спричинені новизною студентського статусу та жорстким режимом навчання у вищому освітньому закладі. У зв'язку з цим, особливу **актуальність** набувають питання визначення основних компонентів розумової працездатності студентів-першокурсників, що дає можливість комплексно підійти до вивчення цього феномену.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання розумового розвитку, її компонентів та показників висвітлені в роботах І.Д. Беха, Н.Є. Бачерікова та співавторів, О.І. Іванової та Л.М. Басанець, П.М. Огієнка, Т.Б. Партика, В. Бойченко, Є.М. Морозової із співавторами, М.О. та інших. Поряд з тим, особливу увагу привертає детальне вивчення компонентів розумової працездатності саме студентів-першокурсників.

**Основна мета роботи** – визначити основні структурні компоненти розумової працездатності студентів-першокурсників сучасного закладу освіти.

**Виклад основного матеріалу.** На підставі аналізу наукової літератури можна сформулювати декілька відносно самостійних поглядів щодо визначення складових розумової працездатності. Зокрема, в роботі Морозової Є.М. та співавторів зазначається, що основу працездатності складають спеціальні знання, вміння та навички; певні психофізіологічні особливості – пам'ять, увага, мислення та ін.; фізіологічні та фізичні особливості; сукупність спеціальних якостей, що необхідні у конкретній діяльності [110, с. 307-308].

Партико Т.Б. наголошує на тому, що у психологічній літературі дослідженими є питання взаємозв'язку працездатності та знань, умінь, навичок людини; психофізіологічні особливості працездатності у зв'язку з пам'яттю, увагою, мисленням [128, с. 293]. Автор зазначає, що традиційно питання працездатності досліджується у зв'язку з індивідуальними психофізіологічними ресурсами організму й умовами діяльності людини [127, с. 327].

Грицук О.В. наголошує на тому, що розумова працездатність характеризується тривалістю якісного виконання роботи, успішністю засвоєного матеріалу. Вона зале-

жити від швидкості розумової діяльності, переключення, розподілу, концентрації та стійкості уваги, а також загальної витривалості [45], [19; 67].

Проблема працездатності у навчальній діяльності на сучасному етапі найчастіше розглядається у контексті особистісних рис студентів. У вирішенні проблем ефективності розумової діяльності велике значення має вивчення фактору індивідуальності та особистісного фактору. Особистість у даному випадку виступає в ролі творчого початку, від її особливостей та адаптаційних здібностей залежать стійкість працездатності, швидкість виникнення стомлення та ефективність відповідної діяльності. Поряд з цим, в останній час велику увагу привертають не тільки особливості, а й емоції, вплив емоційних стресів на засвоєність інформації, адже емоції виконують функцію регулювання активності людини шляхом відображення значимості зовнішніх та внутрішніх ситуацій для здійснення життєдіяльності, органічно пов'язані з мисленням, а саме мислення як психічний процес є об'єднанням інтелектуального та емоційного [13, с. 23-24].

**Висновки.** Отже, враховуючи результати наукового пошуку, можна виділити наступні компоненти розумової працездатності студентів-першокурсників: когнітивний компонент, що представлений певним рівнем розвитку пам'яті, уваги та мислення; особистісний компонент, який виражається сукупністю спеціальних якостей, що необхідні при розумовій діяльності; емоційний компонент, що представлений певним ступенем прояву втоми, монотонії, перенасичення та стресу; конативний компонент, який характеризується результативністю виконання інтелектуальної діяльності. У подальшому дослідженні дані компоненти дозволять визначити змістовне та структурне наповнення моделі розумової працездатності студентів у межах виділення критеріїв, показників та рівнів розвитку розумової працездатності студентів-першокурсників.

### Література.

1. Бачериков Н.Е. Психогигиена умственного труда учащейся молодежи / Н.Е. Бачериков, М.П. Воронцов, Э.И. Добромиль – К.: Здоровья, 1988. – 168 с.
2. Грицук О. В. Розумова втома студентів педагогічного вузу як психологічна проблема [Електронний ресурс] / О.В. Грицук. – Режим доступу: URL:[http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/VKhnpu\\_psykhol/2011\\_41/08.html](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psykhol/2011_41/08.html). – Назва з екрану.
3. Морозова Е. Н. Работоспособность и психологическое состояние студентов в течение учебного года и факторы, их определяющие / Е. Н. Морозова, Д. А. Жуйко, А. Л. Гринько // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2009. – № 3. – С. 307-310.
4. Партико Т.Б. Психологічні чинники академічної автономності студентів-першокурсників з різною працездатністю/ Т.Б. Партико// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: 36. Наукових праць. – 2009. – №26 (50). – Част. I. – С.326-333.
5. Партико Т.Б. Розумова працездатність студентів-першокурсників з різною тенденцією до самоактуалізації / Т.Б. Партико // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2011. – Т. XIII, ч.3. – С. 293 – 301. – Сер. Проблеми загальної та педагогічної психології.

## ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

**Ключові слова / Keywords:** діяльність / activity, пізнавальна діяльність / cognitive activity, структура пізнавальної діяльності / structure of cognitive activity.

В сучасних соціально-економічних умовах освітній процес в навчальних закладах різних рівнів спрямований на результат, що відбиває найбільш потрібні суспільству якості спеціаліста. Однією з таких якостей є пізнавальна діяльність, формування якої – складний та багатогранний процес, що функціонує на основі комплексу педагогічних та психологічних принципів, які представляють систему основних вимог до навчання та виховання.

Згідно визначення А. Назарова «пізнавальна діяльність індивіда – це рекурентний процес взаємодії трьох відносно самостійних етапів: придбання, інкорпорації і операції знаннями. Вона може протікати в своїй повній і досконалій формі, коли відбуваються послідовно-паралельні переходи від одного етапу до іншого; це характерно для творчої діяльності, що продукує нове знання. Можливі і її усічені форми, наприклад, у вигляді механічного запам'ятовування сприйнятого матеріалу або його сенсорного відбитку» [1, с.44].

Пізнавальна діяльність – це процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності. Вона складається із серії пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення. Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання.

Метою пізнавальної діяльності є придбання інформації про невідоме для того, щоб встановити його зв'язок з відомим і знайти нові прийоми і засоби для виходу з проблемної ситуації.

Пізнавальна діяльність студентів є унікальною з тієї причини, що саме в студентському віці досягають максимуму в своєму розвитку не тільки фізичні, але і психологічні властивості і вищі психічні функції: сприйняття, увага, пам'ять, мислення, мова, емоції і відчуття. Цей факт дозволяє дійти висновку про те, що даний період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки. В цей період відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності. Переважаюче значення в пізнавальній діяльності починає набувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними областями реальності, що вивчається.

Пізнавальну діяльність студента можна умовно поділити на два види: продуктивну (творчу) та репродуктивну (відтворюючу). Найповніше проаналізував структуру пізнавальної діяльності О. Матюшкін [2, с.10]. Він охарактеризував репродуктивний вид пізнавальної діяльності як такий, в основі якого лежать «адаптивні форми активності, а відповідні їм процеси викликаються численними потребами і тими видами мотивації, які одержали загальну характеристику мотивації досягнення успіху».

Найважливішими елементами структури продуктивного типу пізнавальної діяльності за словами О. Матюшкіна є продуктивні пізнавальні процеси, мотиваційною основою яких є пізнавальні потреби, предметом задоволення яких є «невідоме в проблемній ситуації».

Узагальнюючи різні підходи до виділення рівнів діяльності, ми приходимо до переконання, що найбільш точним і обґрунтованим є наступний підхід:

I рівень – репродуктивний (відтворюючий);

II рівень – евристичний (відтворюючо-творчий);

III рівень – творчий .

Сутність навчально-пізнавальної діяльності на кожному рівні у наступному:

Репродуктивний – діяльність за зразком, за алгоритмом. Така діяльність характеризується прагненням зрозуміти, запам'ятати і відтворити знання, опанувати способи його застосування за зразком.

Евристичний – діяльність по самостійно вибраному варіанту алгоритму, що найкраще відповідає завданням і умовам. Дана діяльність характеризується прагненням до виявлення сенсу досліджуваного змісту, прагненням пізнати зв'язки між явищами і процесами, опанувати способи застосування знань в змінених умовах.

Творчий – самостійне планування і вільне виконання діяльності, що характеризується інтересом і прагненням не тільки проникнути глибоко в сутність явищ і їх взаємозв'язків, але і знайти для цієї мети новий спосіб.

Отже, пізнавальна діяльність – це свідомо діяльність, спрямована на пізнання навколишньої дійсності за допомогою таких психічних процесів, як сприйняття, мислення, пам'ять, увага, мова. А пізнавальна діяльність студентів є унікальною у зв'язку із складною структурізацією інтелекту, що відбувається у студентському віці.

### Література

1. Назаров, А. И. Обобщенная модель познавательной деятельности индивида / А. И. Назаров // Психологическая наука и образование : журнал / гл. ред. Рубцов В. В. – 2000. – №3. – С. 40–60.
2. Матюшкин, А. М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А. М. Матюшкин // Вопросы психологии : журнал / А. М. Матюшкин. – 1984. – №4. – С. 5–18.

ПОД- СЕКЦИЯ 4. Социальные структуры и социальные отношения.

**Попова О.Н.**

магистр кафедры теории и методологии социальной работы, факультета социальной работы, педагогики и ювенологии, РГСУ г. Москва

## ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЧЕЛОВЕКА В ПРОЦЕССЕ РАЗРЕШЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ

**Ключевые слова:** профессионализм, социальный работник, творчество.

**Keywords:** professionalism, social worker, creativity.

Профессиональная уверенность в своих силах всегда связана с реальным позитивным опытом практической деятельности. Социальный работник не должен обещать того, что он не сможет сделать. Понимание ограничений своих профессиональных возможностей также является частью профессиональной компетентности. Сама профессиональная компетентность развивается в ходе обучения и увеличивается на протяжении всей профессиональной карьеры. Она включает в себя профессиональную подготовку, индивидуальные склонности, индивидуальные технологии и методы работы, стаж работы, обучаемость (как способность извлекать уроки из опыта), самоуверенность (как уверенность в своих профессиональных силах и возможностях).

Каждый вид деятельности заканчивается каким-то результатом, по которому оценивается проделанная работа. Одной из важнейших оценок результата является эффективность. Социальная работа тоже дает те или иные результаты. Она также оценивается по ее эффективности. Предметом нашего изучения является эффективность социальной работы, которая в наиболее общем виде рассматривается как отношение полученных результатов к ранее выдвигаемым целям. Таким образом, она фиксирует степень соответствия тому, чего предполагалось достичь.

Сущность эффективности социальной работы выражается в способности целостной системы или ее отдельных элементов позитивно реагировать и отвечать на запросы, потребности населения, прежде всего, социально уязвимой его части. Поэтому понятие эффективности социальной работы можно сформулировать следующим образом – это максимально возможное в данных условиях достижение целей по удовлетворению социальных потребностей населения (клиента) при оптимальных затратах. Другими словами, речь идет о необходимости осуществления в той или иной форме сравнительного анализа, в ходе которого сопоставляются новейшие данные об объекте-клиенте в процессе терапии терапевтом либо социальным органом, учреждением, ведущими социальную работу, с информацией, полученной ранее. Это позволяет соотнести количественно-качественную оценку нынешнего и прежнего

состояния дел на определенном участке социальной работы и сделать соответствующие выводы о степени ее эффективности.

Клиенты социальных служб, желая получить материальную помощь, социально-медицинские услуги или консультации, обращают внимание на такие личностные качества социальных работников, как доброта, справедливость, отзывчивость, профессионализм. К числу отрицательных качеств социальных работников клиенты относят безразличие, лживость, грубость, низкий профессионализм. Разумеется, дефицит позитивных качеств имеет отношение к значительно меньшей части социальных работников.

Совершенно очевидно, что сегодня при оценке деятельности различных учреждений социального обслуживания населения мы не можем ограничиваться такими показателями, как «количество обслуживаемых клиентов», «число обслуженных семей», «число обслуженных граждан пожилого возраста и инвалидов», «количество предоставленных услуг», «количество поставленных на учет клиентов» и т.д.

Формирование системы критериев и показателей эффективности работы социальных служб как составной части эффективности всей социальной работы, только начинается. Думается, что есть основание полагать о целесообразности разработки на первом этапе четырех групп критериев и показателей. Первая группа – критерии и показатели эффективности федеральных и региональных целевых программ, направленных на развитие социальной защиты и социального обслуживания различных категорий населения. Вторая – критерии и показатели эффективности деятельности социальных служб. Третья – критерии и показатели эффективности деятельности специалистов социальных служб. Четвертая – критерии и показатели эффективности социального образования, и в частности подготовки и переподготовки в высших учебных заведениях специалистов по социальной работе.

Курс на модернизацию России требует подготовки кадров с новыми компетенциями, готовых к ведению инновационной деятельности, кадров, готовых к ее осуществлению в социальной сфере. Готовность к инновационной деятельности имеет пятикомпонентную структуру: мотивационный компонент; когнитивный компонент; операциональный компонент; эмоционально-волевой; информационно-коммуникативный компонент.

Таким образом, развитие творческого потенциала человека в процессе разрешения социальных проблем связано с его готовностью к инновационной деятельности, которая является динамичным образованием, способна развиваться и изменяться в процессе профессионального становления и достигать определенных уровней.

**Попова О.Н.**

магистр кафедры теории и методологии социальной работы, факультета социальной работы, педагогики и ювенологии, ГГСУ г. Москва

## **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА АРТ-ТЕРАПИИ В РАБОТЕ С КЛИЕНТАМИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА**

**Ключевые слова:** профессионализм, социальный работник, творчество.

**Keywords:** professionalism, social worker, creativity.

Социальная работа как вид деятельности является коммуникативной. Коммуникативное взаимодействие, понимаемое в широком смысле слова – взаимосвязь, смысловой аспект взаимодействия. Основная цель взаимодействия – оптимизация механизмов социального функционирования индивида или социальной группы, предполагающая:

увеличение степени самостоятельности клиента, его способность контролировать свою жизнь и более эффективно разрешать возникающие проблемы;

создание условий, в которых клиент может в максимальной мере проявить свои возможности;

адаптация или реабилитация человека в обществе.

Естественное поведение социального работника способствует снятию коммуникативных барьеров, возникающих в процессе профессионального взаимодействия; положительно сказывается на перцептивном аспекте общения, т. е. улучшении восприятия и понимания людьми друг друга; способствует реализации продуктивных стратегий взаимодействия, таких как компромисс и сотрудничество в отличие от избегания, приспособления и соперничества. Психологический смысл такого поведения заключается в способности человека отказаться от различных социальных ролей, позволяя актуализироваться подлинным, свойственным только данной личности мыслям, эмоциям и поведению, в котором реализуется согласованное, целостное, взаимосвязанное проявление основных психологических процессов и механизмов, обуславливающих личностное функционирование.

Второй отличительной чертой психологической позиции социального работника является принятие другого человека таким, каков он есть. Такое принятие предполагает отсутствие оценочных суждений и постижение смысловых аспектов переживаний клиента. Следующей особенностью психологической позиции социального работника является уверенность в своих профессиональных возможностях и компетенции.

В работе с пожилыми людьми и инвалидами очень важно использовать гибкие формы психотерапевтической работы. Арт-терапия предоставляет клиенту возможность проигрывать, переживать, осознавать конфликтную ситуацию, какую-либо

проблему наиболее удобным для психики способом. Арт-терапевтические методики позволяют погружаться в проблему на столько, насколько человек готов к ее переживанию. Сам клиент, как правило, даже не осознает то, что с ним происходит.

Арттерапия – это специализированная форма психотерапии, основанная на искусстве, в первую очередь изобразительной и творческой деятельности. Основная цель арттерапии состоит в гармонизации развития личности через развитие способности самовыражения и самопознания. С точки зрения представителя классического психоанализа, основным механизмом коррекционного воздействия в арттерапии является механизм сублимации. С точки зрения представителя гуманистического направления, коррекционные возможности арттерапии связаны с предоставлением клиенту практически неограниченных возможностей для самовыражения и самореализации в продуктах творчества, утверждением и познанием своего «Я». Создаваемые клиентом продукты, объективируя его аффективное отношение к миру, облегчают процесс коммуникации и установления отношений со значимыми другими.

Арттерапия может использоваться как в виде основного метода, так и в качестве одного из вспомогательных методов. Выделяют два основных механизма психологического коррекционного воздействия, характерных для метода арттерапии. Первый механизм состоит в том, что искусство позволяет в особой символической форме реконструировать конфликтную травмирующую ситуацию и найти ее разрешение через пере структурирование этой ситуации на основе креативных способностей субъекта. Второй механизм связан с природой эстетической реакции, позволяющей изменить действие «аффекта от мучительного к приносящему наслаждение».

Широко распространены взгляды на арттерапию как на особую форму реагирования и сублимации. Художественная сублимация возникает тогда, когда инстинктивный импульс человека заменяется визуальным художественно-образным представлением. Творчество рассматривается как средство максимального самовыражения, позволяющее пациенту проявлять себя ярче, чем в письме или речи, а врачу обеспечивает прямой доступ к бессознательному. Некоторые исследователи считают рисование средством снятия напряжения, за счет возврата к примитивным формам функционирования и удовлетворения бессознательных желаний. Осуществляется это путем сознательной творческой деятельности и происходит в процессе ее сублимации через выражение в символическом виде внутренних конфликтов и неосознанных стремлений. Физическое и физиологическое влияние арттерапии заключается в том, что изобразительное творчество способствует улучшению координации, восстановлению и более тонкому дифференцированию идеомоторных актов.

В заключение отметим, что это использование метода арт-терапии в работе с клиентами приводит к решению их социальных проблем.



ПОД-СЕКЦІЯ 5. Філософія освіти.

**Рочняк О.В.**

к. філос.н., ст.викладач кафедри філософії та політології  
Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ»

## ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ (ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ)

**Ключові слова / keywords:** новітні інформаційні технології / the latest information technologies, глобальна інформаційна мережа / global information network, віртуальний простір / virtual space, джерела інформації / sources of information

Використання новітніх інформаційних технологій в сучасному освітньому процесі є важливим не лише через те, що він дозволяє зі значно меншими витратами забезпечити доступ учнів до широких інформаційних горизонтів. Характер сучасного доступу до інформації, перш за все, через глобальну комп'ютерну мережу, багато в чому змінює загальний підхід, революційно руйнуючи існуючу до цього монополію окремих інституцій на володіння знаннями, а разом з тим, підриваючи їхні методи роботи, що використовувалися раніше.

В класичній школі позаминого та початку минулого століття учень не мав особливого вибору у пошуку джерел, які б він міг використати у навчальному процесі. Через економічні особливості (доволі висока ціна на літературу, сильні позиції наукової та політичної цензури), для звичайного учня, що не входив до еліти тогочасного суспільства або не мав особливого природженого прагнення до самостійного навчання, найпоширенішим був доступ лише до одного, програмного навчального посібника, при цьому в трактуванні одного-єдиного педагога, який безпосередньо навчав учнів предметові на певному етапі програми.

За таких умов зберегти авторитарну владу вчителя було доволі нескладно, адже так чи інакше саме вчитель на будь-якому етапі мав монополію на інформацію певного ґатунку, через нього й лише через нього можна було отримати такі необхідні для життя знання. Це диктувало в суспільстві своєрідне ставлення до ролі вчителів, згадаймо хоча б те, яким авторитетом майже в усіх аспектах життя громади користувався сільський вчитель XIX століття.

По мірі того, як доступ до інформації все більше диверсифікувався, як він ставав все більш дешевим та егалітарним, спроможність вчителя втримати свою авторитарну позицію ставала все примарнішою. Зі створенням глобальної мережі, що зробила доступною для кожного користувача комп'ютера можливість ознайомитися з сотнями тисяч різноманітних джерел інформації з певної тематики за дуже короткий термін, авторитарна модель навчання вступила в найглибшу кризу за всю свою історію.

Тепер кожне слово, що так чи інакше буде сказано вчителем, може бути перевірено, і сам учень може на рівних, використовуючи віртуальний простір, по-

ставити під сумнів будь-яке твердження. При цьому в тій же мережі існує тисячі випадків дезінформації, популяризації недосвідчених та антинаукових поглядів, викривлення інформації через політичні, комерційні або релігійні інтереси, й вони існують рівноправно й паралельно зі справжніми науковими проривами, цікавими перспективними теоріями та проектами.

Для того, щоб відрізнити одне від іншого, потрібні значно глибші знання, значно більш розвинута здатність до критичного аналізу фактів, жвавіша увага та інтуїція, ніж це було необхідно досі. При цьому слід враховувати, що небезпека відмови від перспективних рішень є не меншою, аніж прийняття рішень невірних (через особливості епохи, відмова від рішень все частіше виступає не як найліпше, а як найгірше з усіх рішень).

Авторитарність мислення учнів, що знаходило своє відбиття у довірі до вчителя, сліпо перенесене, перетворене на некритичну довіру до джерел з Інтернету, до інших мас-медіа, є найбільшою небезпекою, яка тільки може існувати для життя цивілізації; це розкриває такі можливості до деструктивного маніпулювання масовою психікою, що саме існування людства опиняється під загрозою.

За таких умов нагальною потребою стає максимальний розвиток здатності до власного критичного мислення, можливостей прийняття адекватних самостійних рішень, побудованих на реальному підґрунті, а не на вірі в авторитети або зроблені під впливом маніпулятивних методик.

Можливості сучасної глобальної інформаційної мережі, її глибока інтегрованість в життя сучасної цивілізації ставить нові завдання. Віртуальний простір – це вже далеко не просто один із інструментів, який є в розпорядженні педагога (а так найчастіше його розглядають в більшості наукових статей, присвячених цій тематиці), але явище, з яким потрібно співдіяти, інколи спрямовуючи свої освітянські зусилля задля нього, задля його загального розвитку, а інколи – навпаки, для протидії його негативним чинникам.

Без усебічного впровадження новітніх інформаційних технологій, і при цьому глибоко обдуманого підходу до їхнього правильного використання, з одного боку задачі постіндустріальної освіти буде дуже складно реалізувати, а з іншого – втрачається багато в чому й потрібність в їхній реалізації, адже, відмовляючись від задачі максимального адаптування до сучасних і майбутніх інформаційних реалій, втрачається й мотивуюче протиріччя.

**ПРОСТРАНСТВЕННАЯ ТЕОРИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ  
О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ЧЕЛОВЕКА С МИРОМ ВЕЩЕЙ И СОБЫТИЙ  
(философия бегущей собаки против философов времени)**



*Меня зовут Тази<sup>1</sup> – я пространственная  
теория производительности труда.  
То, с чем экономическая теория еще  
никогда не сталкивалась, оказалось  
пустотой.*

*Искать во времени причины и следствия –  
все равно, что изучать тень.*

*Тази*

**Аннотация**

Тысячи лет человек – времени испытывал мир чувствами, и вот пришло время проверить их разумом пространства. Переход в 1985г. экономической теории в СССР на концепцию пространства – новый этап ее развития, как этап естествознания. Человечество так научилась с деструкцией краткого времени, что из этого должно было что-то произрасти.

Говоря о показателе времени, который проник во все сферы человеческой деятельности, является основанием экономической науки, нужно задать вопрос: «Время – это ошибка или просто легкий путь?» Да, это легкий путь, где не нужно быть ученым, но и неученым тоже быть нельзя. Возможен ли переход экономической науки на более глубокий уровень, приближение к естествознанию, хотя бы на уровне понимания того, что в нашем мире истинно, а что субъективно? На это должна ответить пространственная теория производительности [3], в основу которой двадцать восемь

<sup>1</sup> **Бегущая киника.** «Тази – собака» в переводе с персидского, фарси и таджикского означает «тот, кто бежит вперед», «быстрая», «благородная», «чистая» или тазы «аль-хур» – воин простой жизни. Или, если, разрешите сказать, по-русски, «борзая». Производительность труда – это «exsistentia» бытия человека, а по общественно – необходимым затратам рабочей силы – укус его жизни. Экономически Тази не самостоятельна, возможно, наряду с пространственной теории систем субъектов труда «ТУ\*К» и пространственной теории их экономической эффективности, войдет в новую науку: «Пространственная теория производства». Пространственная теория производительности имеет следующие особенности: В ней отсутствует время (отрицается наличие фактора времени в материальных процессах вечной Природы; Понятие «труд» распространяется не только на человека, но и на мир Природы; Рассматривается новый показатель технического уровня труда «ТУ\*К».

лет назад было положено не время, а пространство [2]. Как и естествознание, человечество признает общественные науки [экономику, философию, политику, историю, религии] науками. Тази стала первой, кто усомнился в этом. Поняв, что в мире человека истинно, а что нет, мы, по крайней мере, устраним субъективизм на веру.

Если естественные науки состоят в углублении связи явлений, то в экономической науке ученые степени запускают новые и новые бумажные кораблики на поверхность времени. Здесь не скажешь, как бывает часто у ученых естествознания: **«Я руки мыла, протянула – он потерял судьбу!»**. В этой аллегории я имею в виду значение жизненных случайностей для новых идей в естествознании и в промышленности, например, сон профессора Д. И. Мен-

2 Нужно отметить, что первая экономическая НИР, использовавшая концепцию пространства, была выполнена в СССР, на кафедре экономики Свердловского горного института (сейчас УГГУ): Отчет о научно-исследовательской работе. УДК 622:657.5-622.217, №81001830. Анализ состояния производства и разработка основных направлений повышения его эффективности в условиях Жесткентского ГОК [Казахстан, рудник Риддер-Орловский]. – Свердловск, 1985. – 98с. Публикация: горн.инж., асп. Тимошук Н. Д., к.э.н. Игнатъева М.Н., к.э.н. Мусина К.Г., к.э.н. Андриус Л.А. Моделирование затрат живого труда для условий добычи руды подземным способом. – Горный журнал. Известия вузов. 1986, №10, с. 38). Примечание: к.э.н. Игнатъева Маргарита Николаевна – научный руководитель проекта и диссертации автора в аспирантуре, сейчас д.э.н., засл. профессор, Уральский государственных горный университет, г. Екатеринбург.

К сожалению, экспертная модель [пространства] множественной корреляции внешних и внутренних факторов производства социалистического рудника, влияющие на итоги интенсивности труда (скорость трудовых движений) и производительной силы труда (эффективность трудовых движений) подземных горнорабочих, не была доведена до конца. Не были получены парадоксы. Вывод НИР, что доля потери производительности от уменьшения интенсивности труда составляет 26%, а от производительной силы труда 74%, не был подтвержден анализом фактического баланса рабочего времени, оценкой тяжести и плотности труда. Не рассмотрен вопрос качества труда, в связи с большой динамикой ПСТ (74%). В реальности существует большой процент изменений по структуре рабочего времени. Которые, с одной стороны, увеличивают плотность труда (доля полезной, оперативной, части смены), например, за счет сокращения подготовительно-заключительных операций. С другой стороны, уменьшают плотность труда, за счет искусственного увеличения времени на отдых, личные надобности, внеплановый ремонт оборудования, простой по организационно-техническим причинам. Третье – касаются повышения ПСТ, за счет сокращения рабочими основных и вспомогательных операций цикла производства. Если принять  $TU_1 = TU_2$ ,  $K_1 = K_2$ , а производственное задание выполнено на 100% (что бывает почти всегда), тогда должно соблюдаться и равенство баланса основных факторов роста производительности:  $IT_2 * ПСТ_2 = IT_1 * ПСТ_1 = 1/T_1$ . Из уравнения баланса основных факторов роста производительности следует: **«Во сколько раз снижается интенсивность труда, во столько раз (искусственно) повышается производительная сила труда, на величину цикла (ТУ\*К)»**. С этой позиции: **«Если величина снижения затрат рабочей силы на «единицу продукции» есть величина постоянная, тогда и величина снижения качества труда есть также величина постоянная:  $P_2 \approx (P_1 * K_2 * ПСТ_1) / (K_1 * ПСТ_2)$ »** [3, с.40]. Где,  $T_1$  – продолжительность цикла производства.  $T_1$  имеет связь с формулами нормирования [3, с.16]; 1,2 – плановое (нормированное) и фактическое значение экономических показателей за отчетный период.  $P_1$  – затраты рабочей силы (мышечной и нервной энергии) человека на цикл производства; Примечание: В отличие от нормирования, в Тази под «единицей продукции» (единичного или коллективного труда) понимается «ТУ\*К» – величина пространства, или природы продукции. Производительность труда – это отношение технического уровня производства, или «единицы продукции» к продолжительности цикла:  $ПТ_2 = ТУ * K_2 / T_2$  [3, с.33]. **Труд – пастух, а ТУ – его стадо**. Это была первая попытка – скудные действия. «Зачем флейта плачет – герои спят в могилах. Прахом стала держава, разбился под башней цветок, и в вечность унес лепестки, по долине бегущий поток» [др. стих].

делева, после дня рождения у друга, ароматное осеннее яблоко И. Ньютона, родившее современное естествознание, изобретение в СССР конверторной металлургии.

По нашему мнению, преимущество пространства в экономической науке – это усиление ее научности, приближение к естествознанию. Экономическая наука, обладая необычным и сложным для точных наук предметом изучения [эффективность, рентабельность, счастье, жизненный уровень, нравственность, здоровье], в глубине их сложного пространства, будет необычной и по выводам. А здесь недалеко до философии человеческой цивилизации, и, возможно, гораздо ближе к конечным истинам 28 тысяч религий и сект человека времени, чем можно представить. А главное, «Тази – собака» смотрит на мир человека, как на свою территорию, который нужно удержать, бег вперед. У нее теплый нос, она смотрит на мир природы, как на мегамашину своих формул. Она подошла к сложному, а сложное это даже больше чем Брахма, так как только в сложном преодолевается самое трудное в нашем мире – краткое, которое в нем возрастает до относительного бессмертия. Может быть, по прочтении вы скажете: **«Времени нет – есть только мы!»**

#### **Сравнение экономических и духовных показателей человека по мирам, имеющим разное соотношение пространства и времени**

*«Каков ваш возраст, сэр? –  
Шестьсот пятьдесят миль».*

К.Прист. Опрокинутый мир

*Истина размером в ступню  
человеческую.*

Гераклит и Тази

Наличие двух измерителей труда «время» и «пространство», старого и нового «труд-метр» [3], по нашему мнению, определяет существование и двух видов теорий производительности, теория производительности построенная на показателе времени и новая пространственная. Какая из них истина нашему миру? В качестве модели сравнения мы принимаем Гиперболический мир. [4] Гиперболическая вселенная по закону гиперболы искривлена, в ней противоположный вид пространственно – временных отношений. Соответственно соотношению пространства и времени в раз-

3 По материалу книги автора: Тимошук Н.Д. Пространственная теория производительности труда о взаимодействии человека с миром вещей и событий [Текст]: научное издание / Н.Д.Тимошук. - Владикавказ: ООО НПВП "Мавр", 2010. - 74 с. Держатель документа библиотека УГГУ (Екатеринбург), КБГУ (Нальчик), СКГМИ (Владикавказ), МГРУ (Москва), ВГУ (Воронеж), ДонНТУ (Донецк) и др.

4 «Гиперболический мир» (вселенная) из научно-фантастической повести Кристофер Прист «Опрокинутый мир», рассказывает о необычной жизни землян, попавших в условия Гиперболического мира. По форме эта Вселенная напоминает огурец. В Гиперболическом мире, где время жизни определяется расстоянием, политическая оценка всего осуществляется через движение. Советское: «Сослать на 101 километр!» - в Гиперболическом мире физически значит удлинить жизнь, а политически – «устроить светлое будущее».

Таблица 1.

Показатели	Наш мир	Гиперболический мир
1. Пространство	$\infty$	1
2. Время	1	$\infty$
3. Измеритель труда	Метр	Время
4. Интенсивность труда	Метр/час	Час/метр
5. Производительная сила труда	Цикл/метр	Цикл/час
6. Производительность труда	ТУ*К / (человек*час)	ТУ*К / (человек*метр)
7. Цена труда человека (научные теории)	?	Марксизм (время)
8. Смерть, распад, революции, экстремизм	«Краткое время»	«Краткое пространство»
9. Геометрия жизни, сознания	Временная	Пространственная
10. Буддизм (существующий): неподвижность, медитации, привлекательность смерти	Пространство	Время
11. Буддизм (истинный)	Бесконечное время	Неподвижное пространство мира
12. Духовный фетишизм разумных существ и их религий	Движение сил природы или человека	Неподвижность
13. Истина научная	Пространство	Время
14. Субъективизм человека	Духовное время	Духовное пространство
15. Загадка мира, научная сложность	Протяженность движений	Количество времени

**Вывод:** Наша Вселенная и Гиперболический мир – миры с одной бесконечностью. «Максимализм молодого сознания несует миру погибель» [2, фараон Аменхотеп III]. «Четвертое» достижение науки («краткое» находится одновременно внутри и снаружи бесконечного) – станут последним его безнравственным пределом времени. «ТУ\*К» человечества сделает первый круговорот ( $m^1 \rightarrow m^2 \rightarrow m^3 \rightarrow \text{единица} \rightarrow \text{комбинация} \rightarrow m^1$ ). [Примечание 1]. Где 1 – краткое,  $\infty$  – бесконечное.

ных мирах [5] факторы производительности труда и духовные основания разумных существ будут иметь по мирам следующие размерности (табл. 1).

Из сравнения в таблице экономических показателей миров вытекает вывод, что научным показателем труда по мирам может быть лишь тот, который выполняется живыми существами бесконечное количество раз. То есть выбор показателя труда по мирам осуществляется по его бесконечному параметру. В нашей Вселенной – это пространство, а в Гиперболическом мире – время. В нашем мире труд, интенсивность

5 Идея о свойствах соотношений по физическим мирам пространства и времени возникла после прочтения научно-фантастической повести К. Прист «Опрокинутый мир», а особенно после послесловия физика, который с помощью графика поясняет читателю, что в мире, где пространство гиперболически искривлено, измерение продолжительности жизни через расстояние не является художественным вымыслом, а имеет физическое объяснение.

труда и производительная сила труда должны иметь в научном плане пространственную размерность, в Гиперболическом мире временную. Использование времени в качестве показателя труда более законно для Гиперболического мира. По этой причине «Капитал» Маркса это ложный итог развития им западной классической политэкономии. Его теория «недоплаты за труд – время» принесла огромные беды России. На этой инспирированной большевиками «гиперболической революции» (остановка движения России) [6] русские люди воевали сами с собой и разорили счастливую страну, которую наши доблестные предки построили потом и кровью. То есть, господа утописты и политизированные ученые – провокаторы Запада (К.Маркс) [7], и наши доморощенные товарищи – революционеры перепутали миры. Все они заблуждались, считая, что «краткое время» человека есть самое главное и самое истинное в нашем мире! Наоборот, время источник социальных бурь и революций. Гнев – мать революций, их отец – слепая поспешность (опосредованность), которую ведет за руку краткое время человека. Время – клетка смерти не только человека, но и народов. Идеализация человеком «краткого» времени привела к идеализации кровавых революций. Круговорот разрушений, войны, терроризм объявлены прогрессом. И с таким идейным грузом мы хотим отправиться к другим мирам? Человечеству нужна стабильность родная, динамическая, как водам реки, в которой жаждущие жизни частицы увлечены дыханием далекой неподвижной цели.

**Засилье времени в умах опасно, нельзя допускать революцию в ночь сна разума государства (вакханалия большевизма).**

6 Марксистско-ленинское учение, что «непреклонная победа пролетариата положит конец историческому процессу» – это мифология, созданная большевиками и их последователями. Идея о коммунистической миссии нищих, святых и смутьянов – опасная утопия. Те, кто в бурные 1848 – 1930 годы строил баррикады и сражался с правительственными войсками, вдохновлялись отнюдь не идеями коммунизма Маркса. Не теория «Капитала», а призывы «Манифеста» заложили замедленную бомбу времени, взорваться, которой было суждено в России. Когда недоучки, неудачники и политизированные уголовники нашли в жизни Маркса логику своей никчемной жизни и своей мести обществу. Дети Герострата размножились и стали хуже отца.

Нужно напомнить читателю, что публикации К.Маркса, Ф.Энгельса не предназначались для зарубежного русского читателя. Даже, наоборот, они были направлены против России и «русской имперской \не революционности». У Маркса и Энгельса было много националистического и предвзятого отношения ко всему славянскому. Это можно видеть на широком, не этическом материале, спрятанный большевиками и КПСС от собственного народа. Например, Энгельс: «Со времени революции 1871 года к ненависти к русским присоединилась ненависть против чехов и хорватов, и мы утвердим революцию против славянских народов... Мы знаем, где теперь сосредоточены враги революции: в России и в славянских землях Австрии... истребительная война и безудержный террор в интересах революции». К. Маркс: «Крестьяне – это природно-реакционная масса...русский – контрреволюционная сволочь ... выказал себя настоящим татарин». [Берштам М., историк, США. Почему победили большевики. – Молодая гвардия, 1992, №5 – 6, с.193]. К.Маркс и Ф.Энгельс приветствовали и славили всех, кто боролся против России (Франция, Германия, Польша). Так что о космической мудрости и интернациональной благодати Маркса и Энгельса лучше помолчать. Это к тому, если топология нашего мира отвергает экстремизм и кровавые революции, тогда она аннулирует и наличие возвышенных человеческих качеств у вождей жесткого «про» et «contra». К сожалению, всегда найдется кучка и собственных эпигонов времени, которые даже на обрывках заграничных газетных проблем, подобранных в уборных, пытаются зажечь пожар времени в Отечестве

7 Буржуазного философа по образованию и экономиста пролетариата по революционным обстоятельствам.

У опосредованного сознания человечества, как у дерева, должна быть ночь и день, лето и зима, дерево рождается и умирает, а лес вечен. **Как много в мире по-хожего!**

В человеческом обществе много элементов гиперболических. [8] В древние времена, в период переселений народов, их было гораздо больше. В больших количествах они разрушительны, в малых целебны, а в научном плане не плодотворны, так как лишены своей среды.

Наличие бесконечной и краткой метрик мира обуславливают и противоречие человека. Сознание вечности и инстинкт самосохранения, когда время неотвратимо несет человека от «большого к меньшему» не могут обойтись без сопротивления человека новому, меньшему. Один из видных мутазилизов ан-Наззам [прим. 3] отметил: «Никогда не было такой уверенности, чтобы ей не предшествовало сомнение. А также никто не перешел от одного убеждения к другому без промежуточного состояния сомнения». [9]

Соотношение «пространство» и «время» определяет «трудное» и «легкое», «истинное» и «ложное» человека в нашем мире. Метрики миров определяют научную и духовную основу разумных существ, и конечные истины их религий.

### **Выводы пространственной теории производительности о взаимодействии человека с миром вещей и событий**

*Нравственность – истекает из ворот заводов.*

К.Маркс и Тази

*Если мы не знаем по мирам их «легкое» и «трудное», «истинное» и «ложное», то разве мы можем заглядывать в будущее? Основой блаженства в пустоте буддизма*

8 К Гиперболическому миру относится и существующий на Украине древний обычай устилать до кладбища последний путь покойного «рушниками» (полотенцами). Вот истинный смысл народного выражения: «Скатертью дорога!» Так было у моей мамы, так будет и у меня, будет, как в веселой русской песне: «Голубой вагон плывет, качается, скорый поезд набирает ход ... скатертью, скатертью дальний путь стелется, и упирается прямо в небосвод» (см. [3] аналогии в Гиперболическом мире: «Город-поезд, на рельсах», для ухода от смерти пространства; «дальний путь стелется и упирается (опрокидывается) прямо в небосвод»). В Гиперболическом мире выражение «скатертью дорога», наоборот, обозначает пожелание благополучия, ухода от смерти. Получается, что древний обычай устилания пути умершего «рушниками», как и современное обвязывание крестов на могилах полотенцами есть последнее «гиперболическое пожелание» ухода от смерти, после смерти. Примечание: украинское слово «рушник» имеет смысл начала движения, разрушение преграды. На рушниках в России стоят влюбленные жених и невеста, на нем им стоять, встречать и уходить. В детстве я видел, как славяне по обычаю сожжения умерших, стену, где находились глиняные горшки с прахом их близких, завешивали рушником, украшали цветами и снопом жита или пшеницы.

9 Наззм Абу Исхак Ибрахим Ибн Сайяр (765-846) - выдающийся арабо-мусульманский философ, богослов – мутазили. Учился у филолога аль-Халила и мутазилила богослова аль-Аллафа. Средневековые источники сообщают о его энциклопедической образованности (в области литературы, теологии, античной философии), исключительной памяти («наизусть знал Коран, Евангелие и Псалтирь»), увлечении естественнонаучными науками. [Закуев А.К. Философия ан-Наззема. - Баку, 1961]. Ибрахим ан-Наззам - оригинальный арабский мыслитель, близкий к Гераклиту. Об ан-Назземе фундаменталисты говорили: «Он предпочитал дружба с собаками и пение петухов, молитве и чтению Корана».



являецца «тощая корова сознания».

Тази

*Лень – это «опосредованная мать». У нее сын – вор времени и революционная дочь – голод.*

В.Юго и Тази [10]

*«Песок морей, и капли дождя и дни вечности кто исчислит?»*

Библия

Два вида религий и две эпохи труда: далекий ручной труд и современный промышленный. Период язычества связан с эпохой ручного труда, это высокое качество человека и его труда. Христианство пришло с эпохой технического прогресса, с падением морали человека. Высших истин у христианства и ислама нет, кроме одной: если буддизм есть религия умирания, то рядом находятся и остальные. **Вопрос: Не рано ли пришло к нам религии отпевания?** Не в этом ли ответ, что языческие религии это день человечества, а религии времени человека сумерки его очередной ночи разума. Человек I века н.э. отверг молчаливое язычество и утвердил религию поклонения человеку смутьяну революционеру. Человек современный, комфортный, мало-подвижный стал нервничать – что дальше? [11]

Пустота Тази так увлеклась духовными выводами из производительности, что пошла на столкновение с пустотой Буддизма. В этом ей поддержка Мары, демона правильной смерти. Возможно, что по простоте и горячности юности Тази ведет себя, как школьница, спорящая с учителем физики. Однако, если она теория, как всякая юность, есть жажда сразу всего, то противоположная ей мудрость пустоты религии Буддизма уже есть облик старости, отсутствие желаний, заметим, при бесконечности нашей Вселенной. Не в этом ли недостаток Буддизма? Конфуций сказал бы о пенсионной сущности Буддизма, что только дети и старики, ставшие детьми, могут говорить, что за горизонтом нет ничего.

Буддизм – это практика тонкого угасания, истощение геометрии сознания. Хозяином души аскета становится гиперболический мир – его священная неподвижность. Наличие двух крайних срезов пирамиды сознания (юношеский максимализм и «тощая корова сознания» буддизма и христианства) позволяют сделать вывод о существовании «золотого сечения геометрии сознания человека, за счет наполнения пирамиды сознания оптимальным количеством вещей и событий. Это говорит о том, что благих наставлений «юной геометрии» дать трудно. Меньшему желанию сложно победить большее и, наоборот, большее в свою сторону не склонит качество «меньшего». Круг противоречий пирамиды сознания замкнулся в «ничто». Змея мудрости времени человека в отчаянии укусила свое начало. Максимализм вы можете увидеть

10 Высказывание В.Юго: «Лень - это мать, У нее сын – воровство и дочь – голод». [с.110, Афоризмы великих /сост.Комарова И.М., Кондратов А.П./ - М.: Репи Классик. 2009. - 350с.]

11. У фантаста Г.Уэльса есть рассказ «Когда проснется спящий». Но это утопия 19 века, пропитанная марксизмом, о буржуазном будущем человечества, которое ждет справедливости у менее буржуазного прошлого.

у своих непослушных детей или у революционеров с мозгами школьников. Золотую середину геометрии сознания человека можно найти в пирамидах богов Гизе. Блаженство пустоты йогов, монахов и аскетов можно познать в Тибете или в Индии.

Наш буддизм – гиперболическая религия, так как он построен на пустоте. **«Рукой пустоты, – говорит нам Буддизм, – я рассею все твои горести, ибо я буду вином для тебя, чаша моя не опустеет!»** Однако это верно для Гиперболического мира. В нашем мире должно быть: «Рукою вечного времени я рассею все твои горести, ибо я буду вином для тебя!» В обоих мирах оправдано гонение на буддизм, на революции, на политический и религиозный экстремизм краткого личного, как на деструкцию общества, как на остановку его движения, у нас во времени, у них в пространстве. [12]

По нашему мнению, будущее экономической науки состоит в увеличении естествознания, а будущее естествознания в увеличении сложного. Но что значит соединение общественных наук с естествознанием? Если это произойдет, это будет конец разных наук. [13.] Простота сейчас основа физики, химии или ТММ, но для экономической науки, истории или философии «простота – хуже воровства». В естествознании нет сложного, а в науках общественности нет простого, и по идее не должно быть (табл. 1). Возможно, что вскоре мы будем спрашивать о доли естествознания в общественных науках, и наоборот. Например, доля философии в экономическом анализе производства, химии полимеров в политике, пение христианами псалмов фобурдон в механике утренного леса.

Истинная производительность труда каждого человека является неуловимой и не доказанной. «Мы можем много говорить о разнице орудий труда, но не можем определить, какой «ТУ\*К» события вашей жизни является родителем вашей производительности, чей это ребенок и когда он был рожден». [2] На практике и эта «опосредованная производительность» будет разной, она будет колебаться от региона к региону, от страны к стране. Причина – в факте затрат рабочей силы, которые обще-

12. Религия «ничто» – безотносительна, возможно, пришла к нам от прежних времен. Напрасно певцы легендарных Ариев приписывают им нашу «жизнь, как поле битвы, и не только в смысле жестокой мужской аскезы, но также и путь великого очищения, на пути к высшим формам жизни» [Юлиус Эвола. Варварские тексты: Арийская доктрина борьбы и победы]. Это не соответствует мифологическим и литературным сведениям о прошлом. Буддизм можно назвать опасным упражнением «ТУ\*К» в бездействии. Как динамическая форма бытия человека труд характеризуется только перемещением в пространстве «ТУ\*К», за счет перемещений тех или других подвижных частей своего тела, т.е. туловища, рук, ног. Этот балет неуловим! Будь это городское водоснабжение, кровеносные сосуды, движение денег, пение птиц, морской прибой, или шум листьев [2]. Без движения «ТУ» ржавеет и рассыпается в прах. Благородство «аль хур» (воинов простой жизни) – странность от нас странной жизни христиан, и благородство «аль хур» (воинов простой жизни) – разные вещи. Как бы ни было тяжело сказать, но место нашим детям – посредние. Искус неподвижности – путь к темноте, а в темноте нет Бога. Вспомним, что по древнегреческой мифологии боги наказали собрата Прометея неподвижностью – приковав его к скале.

13 Не удовлетворенные (под влиянием многочисленной буржуазной критики) научными итогами «Капитала» К.Маркс и Ф.Энгельс начали разрабатывать новую науку. «В ряде стран оно вылилось в попытку создать особую «Науку о науке» (США, Англия), «Наукознание» (Польша), «Науковедение» (СССР)» (с.23, Кедров В.М.. Классификация наук. Прогноз К.Маркса о науке будущего). У книг академика Кедрова В.М. о единой науке будущего один недостаток – топологический синкретизм. Книги академика Кедрова В.М. прекрасны и верны, но они – бессильны. Добавим, это научное бессилие времени.

ство отдает ежедневно обществу. Следовательно, разные регионы имеют разную производительность, и даже разный буддизм. Возможно, в том, «каков приход – таков и поп» и заключается местное разнообразие обычаев и религий.

Проявляя в окружающем мире к разным вещам и событиям одинаковую меру внимания, энергии, производительности мы занижаем их действительные сущности. Как это происходит, мы показали в книге. Древнее выражение Протагора: «Человек – есть мера всех вещей» – это красивые слова, а не истина, так как человек всегда одно предпочитал многому. [14] «В мире много священного и прекрасного, – говорит Гомер в «Одиссее», – но человеку всего дороже его собственный мир. **Его можно коснуться и его никто не отнимет. Ты мой мир!**»

Имеет ли Бог качество судьи (справедливого отношения к вещам и событиям каждого человека) – мы сомневаемся, так как не знаем, зачем нам дано «опосредованное восприятие» мира? Возможно, что геометрия сознания, а в старости привлекательность и жажда смерти – это закономерный итог сведения человеком мира вещей и событий к единственно «сущей пустоте». [15] Геометрическая форма «опос-

14 Конечно, это не нужно рассматривать однозначно. Отношение человека к миру вещей и событий можно грубо разделить на 4 этапа: 1) наблюдение - детство, юность; 2) активный период – испытание мира вещей и событий; 3) нахождение духовных и поведенческих креатив в мире вещей и событий; 4) угасание по программе природы. Если перефразировать выражение Будды об истине, то «дхарма» человека должна быть загадочна в начале жизни человека, в период ее восторженной юности, прекрасна в середине жизни и верна в час смерти. Примечание: мы имеем в виду высказывание Будды: «Дхарма должна быть хороша в начале, в середине и в конце жизни человека» [Будда / Сост. Юрчук В.В. 2-е изд. - М.: Современное слово, 1998. - 320с.].

15. **Привлекательность смерти, «ничто» - последнее милосердие Природы.** Метрика мира помогает уходить в прах с улыбкой на устах всем поколениям живых существ. Идея христианства, ислама о мщении пустоты греховному праху человека, в его беспомощном состоянии, могла созреть только в умах политиков. А те, которые с радостью кричат о конце «греховного мира человека» [адвентисты и иеговы], вообще сошли с ума, и пошли дальше первых. Религии времени человека и без того усилили максимализм моло-

редованной жизни» человека напоминает древнеегипетскую пирамиду мертвых, [16] с нулевой вершиной итога. [17] В основании пирамиды сознания находится макси-

мого сознания и стали основой политического и религиозного экстремизма. Демократическое общество заполнили самовывдвиженцы и фанатики. **Уйдя от поклонения природе, мы сами всадили в себя копье, и наши желания прорвали все свои оплоты!**

16. «Mг» [мертвый] – доиндоевропейское, древнеегипетское название пирамид древнейшее таинственное звучие, пронзившее века и тысячелетия» [Демин В.Н. Гипербореиские тайны Руси. – М.: Вече, 2007]. Вопрос? Не рано ли пришли к нам религии отпевания? Не в этом ли ответ, что языческие религии это эпоха дня человечества, а религии времени – сумерки очередной ночи сознания? Не много ли предупреждающих знаков «Mг» у человечества? О чем, Вы, далекий, благородный человек, нас хотели нас предупредить? «Mг, mг», – мурлыкает древнеегипетская кошка, прижимаясь к человеку.

17 «Мама» человека и пирамиды - в чем сходство и различие? «Мама» похожа на неустанного скульптора, который с возрастом отсекает и отсекает лишнее, а итог – ничто. «Мама – невидимый шаблон, по которому наши поступки и отливает. «Мама» - опосредованное сознание, восприятие, ментальность, действие. Из всех вещей и событий человека только одно событие, или факт жизни является «пастухом» судьбы человека. «Мама» может быть кем угодно: кучей камней «бо», которую пилигрим оставляет в местах, где испытал восторг души, шумом первой реки, заброшенным в лесу храмом, дрожащим лучом солнца, сквозью листву деревьев, как у меня. Она может быть и тем, с чем вы никогда не встретитесь и наоборот. «Мама» обладает сложным характером для долгого счастья влюбленных, она капризна и завистлива, тщеславна и мстительна, она всегда действие даже в бездействии. Она заставит вас пройти «огонь и медные трубы», она сделает вас любимцем царей и тут же отдаст на растерзание толпе. Ее общественная уха, как повара не вкусна – она мешает мелкую и крупную рыбу. Трудно даже понять, что «мама» делает правильно, а что неправильно. Иногда «мату» можно видеть на рынке, ее всегда окружает любопытная толпа. Дорогие вещи «мама» приходит менять на безделушки, например, тяжелое золото на любимую пуговицу или фантик вашего детства. Нет, это не бог торговли, или К.Маркс, наоборот, таких он изгоняет из рынка.

До совершеннолетия у вас одна мама, которая вас родила, но потом рядом с вами будет вторая. Иногда по ночам она окликает вас - вы вздрагиваете, просыпаетесь и запоминаете этот день. Когда вы останетесь один, «мама» придет к вам, с последним утешением и заберет у вас время, которое вам уже не нужно. На миг вы станете не то ребенком, не то умирающим богом.

Может быть, семь пирамид богов Древнего Египта, пирамиды Юкатана, Месопотамии, Китая и мары России это - родительский привет нам из далекого прошлого? И вот стоим мы, перед громадой родительского назидания, как непослушные дети: «Истину (богов) отбросили и несем миру погибель» [2, фараон Аменхотеп III]. И встает вопрос, какие упреждающие истины отправят в будущее уже наши человеческие боги: Иисус, Магомед? Может быть, загадка послания пирамид заключается в строке Библии: «Время разбрасывать камни и время складывать камни» [Ветхий Завет. Стих 1-8].

Получается, что Арии севера, перед кануном Ночи разума, обошли в великом походе всю планету, оставили будущему предупреждения и засеяли теми семенами, которые дали всходы весной человечества. Как много в далеком прошлом великого, героического и волшебного! Возможно, задача современного человечества подготовиться к очередной Ночи разума? Какие послания мы отправим в будущие тысячелетия? Может быть снова пирамиды мертвых? Успеем ли мы в Ночь разума вылететь и вернуться через тысячи лет (древние мифы), сказав: «Доброе утро, Человечество, мы вернулись на заре!» Если проснувшись, ты спросишь: «Какой сегодня День?» – я отвечу: «Сегодня!»

Пирамиды, камни, земля – тайная жизненная сила, духовная энергия? Ее прошлое - настоящее - будущее? Еще в мое время земля обладала бактерицидными свойствами, в детстве мы мазали раны сыроу землей, чтобы они быстрее заживали. Это было еще время, когда в степях стояли каменные бабы. Сколько раз ребенком я бегал к ним, обнимал их, глядя в слепые глаза, и счастье древнего камня охватывало меня.

По письменным и мифологическим источникам, в древние времена существовала духовная связь человека с камнем, землей и даже более. В сказании о «Мамаевом побоища» есть фрагмент: мать-земля перд

мализм юности.

Через пирамидальную форму «опосредованного сознания» [18, с.103] происходит нисходящее развитие отношений человека с миром вещей и событий, которое имеет три периода: восторженную юность, прекрасную зрелость и угасание. Возможно, загадка времени лежит в тени египетских пирамид. Не в их ли геометрии истоки борьбы и угасаний миров человека? Запомним центральную фразу Тази: **«Когда большее жаждет меньшего».**

В «Мире повозок», [19] где время жизни определяется пройденным расстоя-

---

Куликовой битвой плачет о детях своих – русских и татаринах, которым только еще предстоит погибнуть в кровавой сече. Русский воин «Волынец приник к земле ухом и услышал землю рыдающую двояко: одна сторона – точно женщина рыдает о детях своих на чужой языке, другая же сторона – будто какая-то дева вдруг вскрикнула громко печальным голосом, точно в свирель какую, так очень горестно слышать очень». Например, Голубиная книга: «Телеса наши - от сырой земли, кости крепкие - от камня, кровь руда - от Черна моря, наши помыслы – от облак небесных». Сказочные древние герои, падая на землю, обретают силу великую. Клятва землею – одна из самых древних, страшных и крепких. В народе говорили: «Не лги – земля слышит. Учи – как земля учит, любви – как земля любит». Для русского человека Родина и земля-мать – понятия неразделимые» [Демин В.Н. Гиперборейские тайны Руси. – М.: Вече, 2007].

18 В геометрическом плане «мама» жизни человека представляет собой древнеегипетскую пирамиду, с нулевой вершиной итога жизни. В основании «пирамиды сознания» находится максимализм юности. Следствие этой неравномерной геометрии сознания есть непослушание и «рысь» наших детей, возрастная иерархия отношений человека к миру вещей и событий, малая память человека на события в прошлом. Искусственное долголетие человека обязательно должно столкнуться с жаждой смерти, с манящим очарованием «ничто». Мара, демон правильной смерти, тебя впереди ждут новые сражения у реки мертвых, но уже с полчищами, жаждущих смерти будд! И все бойцы самадхи («где растворятся все возможные образы и формы») отважны и безрассудны: «Приневоленный к абсолютному бесстрашию, постоянным лицезрением леденящих душу картин гибели миров, он не боялся смерти. Здесь, в преддверии блаженного несуществования, оно мнилось йогу желанным знаком скорого освобождения» [Е.И.Парнов. Проснись в Фамагусте. - М.: Мол. Гвардия, 1989].

Мара создает духовные препятствия не только бодхисатвам, но и всем аскетам, стремящимся к «ничто». Мара буддизма со страшными лицами, зубами, вытаращенными глазами, да и христианская нечистая сила, черти, нежить это не только страшилка, но и преграда любителям помирать (Будда). Это же надо, до каких крайностей принцу Гаутаму надо было себя довести, чтобы отвергнуть все земные предложения демона, а буддизму объявить упрямство принца всемирным праздником, угоду смерти, глению. Думаю, что «бравый солдат Швейк», чешского писателя Я. Гашека, дал бы этому факту достойное объяснение. Есть предание о встрече через много лет Будды со своим отцом-царем. Встретившись, отец и сын остались разочарованы друг другом и больше не встречались. Отец-царь не принял божественного статуса своего сына без внуков. Эта притча говорит о том, что в нашем мире «ничто» не может являться религией жизни.

19 Название Гиперболической вселенной «Мир повозок» нами дано по той причине, что если в Гиперболическом мире народу дороги их вожди и святые (после их смерти), то в силу смещений пространства Природы их нужно перевозить. Такая практика в древние языческие времена имела широкое распространение среди индоевропейских народов, включая славян. С последними потомками таких славян мне повезло познакомиться в детстве. Я дружил с мальчиком - чистым славянином. Его хутор, с древнейшим славянским обычаем сожжения умерших и перевоза их праха на новые места жительства, находился в 4-6 километрах от села Копенкино [Россошанский район, Воронежской области]. Название Гиперболической вселенной «Мир повозок» я посвящаю этому селу и мальчику Митрию, моему другу детства. Прощай, мой мир языческий, мир гиперболический, мир священный и удивительный!

нием, [20] боги сотканы из вечного времени. На краю этого мира можно увидеть даже большое колесо Сансары – череду смерти и рождений нашей Вселенной. В нашем мире боги сотканы из вечного пространства, а умирают от «краткого времени». В «Мире повозок», где «правит вечное время», наоборот, боги и существа вечны во времени, но умирают от «краткого пространства».

«Краткое время» в нашем мире является причиной революций и экстремизма. В Гиперболическом мире такой деструкцией для разумных существ является «краткое пространство». Для этого мира научным показателем труда является время. По этой причине «Капитал», прибавочная стоимость (теория недоплаты за «труд – время») К.Маркса верна для Гиперболического мира и неверна для нас! [21]. **Его бла-**

20 В Гиперболическом мире спрашивают, не сколько тебе лет, а сколько километров ты прошел: «Брухт выступил вперед и повернулся ко мне лицом. - Ваше имя Гельвард Манн, сэр? - Совершенно верно. - Каков ваш возраст, сэр? - Шестьшесть пятьдесят миль. - Вы осведомлены о значении этого возраста? – Да, с этим возрастом приходят права и обязанности взрослого» [К.Прист. Опрокинутый мир].

21 Карл Маркс [1818-1883] – выдающийся философ, экономист и социолог - основоположник теории научного коммунизма и материалистической диалектики, вождь мирового пролетариата XIX-XX вв. «Карл Маркс внес в свое учение страстность проповедника - многие миллионы людей поклонялись ему.... Марксовы афористичные, лаконичные истины многие годы почитались приверженцами марксизма священным писанием» [с.234, Когда, Где, Как и Почему это случилось. Пер. с англ. – Франция: ЗАО «Издат. дом Ридерз Дайджест», 1998.- 448с.]. Его теория пролетарского коммунистического будущего заняла сердца и умы двух эпох, стал почвой, на которой произрастали безрассудные революции и здравые политики. С Марксом Капитал стал как бы благодетельным. Хотя Маркс, как никто другой из классиков буржуазной политэкономии поднял значение труда в социальных поворотах, но он не смог, а в большей степени сам не дал теории коммунизма развиваться до конца (т.е. родиться – жить в любви – и умереть в один день), т.е. вырваться из плена времени. И это несмотря на то, что Маркс соединил в себе талант философа, экономиста и социолога. Этому есть объяснение: К.Маркс и Ф.Энгельс разрабатывали теорию справедливого времени. Если бы Маркс, раскрывая механизм присвоения прибавочной стоимости, рассматривал бы гнев человека в связи с истинным и субъективным человека, тогда его «Капитал» был бы по результатам не приемлем революционерам. Зачастую кровавые революции случайны, пройдет несколько поколений и революционеры, их бомбы, мытарства будут уже никому не интересны, а их подпольная жизнь покажется никчемной и преступной. Как говорил тов. Сталин: «Нет проблем - и нет человека!». «Капитал» Маркса это апофеоз времени классической политэкономии, но пространству от этого торжества мало пользы. Когда Тази видит возбужденное собрание, над которым развевается знамя времени, она говорит: «Люди так странны, они озабочены тем, чего нет!».

Маркс, Ф.Энгельс, Ленин искали справедливость во времени, в том «чего нет», а поэтому результаты их научных работ являются субъективными, т.е. не научными. Они так и остались тенью еще более величественных и странных истин. Например, Маркс не выявил ни одного экономического парадокса. Не предложил идею государственных пенсий [«В древней Греции военные инвалиды вместе с семьями содержались за счет республик. Римляне давали инвалидам земельные участки и назначали в их пользу часть добычи, а впоследствии Ю.Цезарь ввел систему денежных военных пенсий. Первая государственная система пенсий по возрасту была введена в Германии в 1889 году. Немецкий подход состояла в том, что социальное страхование было обязательным и основанным на взносах. И работодатели и наемные работники должны были вносить средства на ее финансирование.]. Не предложил идею нормирования труда [Создатель американский инженер Ф.У.Тейлор: Система Тейлора, как «детальное хронометрирование рабочего времени» открыла дорогу нормированию. Нормирование – вмешательство государства в хаос субъективизма людей. Нормирование труда – тайная доктрина прошлого против неподвижного будущего]. Не предложил идею общественных фондов потребления [к бесплатным благам народа относятся охрана общественного порядка, дороги, образование, здравоохранение, презрение инвалидов,

гостная жизнь – миф, его классовый кодекс морали – ущербен, его книги – гнев гиперболического вора, в клетке краткого времени человека! «Время» или «пространство»? – это водораздел, который разделяет общественные науки от естествознания. **Время – субъективно. Пространство – объективно, научно.** [22]

Говоря о показателе времени, который проник во все поры общественного устройства и является основой политики, общественных наук и религий, нужно задать вопрос: «Время – это ошибка, или просто легкий путь?» Да, это легкий путь, где не нужно быть ученым, но и неученым тоже быть нельзя. Для нашего мира трудное – это пространство, для Гиперболического мира – время. Легкое – смертно. Трудное – бесконечно. **«Песок морей, и капли дождя, и дни вечности кто исчислит?»** [23, с.644]. Это второе – трудное и бесконечное.

**Времени нет!** [«Вышли люди из глаз твоих!】. **Нельзя развивать науку на том, чего нет. Истина в нашем мире не принадлежит времени. Время не истинно, время не уважительно, время беспамятно, время не имеет стратегии.** Несогласие одного с другим – свойство времени, она как вода проникает во все щели подводной лодки замкнутой политической системы. Неважно, ушел Маркс, Ленин дальше от предшественников или нет, результаты их политэкономических положений являются субъективными, т.е. не доказанными. Субъективизм похож на периодическое движение возбужденной толпы со знаменем времени, где каждый кричит про свое родное. Истина погожа на формулы естествознания, однако от этого нам не станет легче. Сейчас экономическая наука бежит позади колесницы научно-технического прогресса, а быть впереди всех – трудней. Этому есть объяснение – оно в топологии истин.

**Нет вечного времени, нет общего времени, каждое время конкретно и уникально. Умирает человек, и умирает его время. Но что это значит для человека?** По мифологии религий существует посмертное время человека. Но так говорят религии. Некоторые люди, с их памятью о прошлой жизни, похожи на посмертный полуфабрикат, как будто они проскочили «фабрику богов». Ожидает ли нас после смерти оценка, сортировка, доработка, отправка вперед или назад нашего духовного времени, или это пустая выдумка религий, каждый узнает в свой час. Нам остается

общедоступное посещение парков, музеев и др.), и более того - нам неизвестное - странное, сладкое и грозное. Возможно, что при обстоятельствах академической жизни, «профессор Маркс» пошел бы дальше классической политэкономии. Он вырвал бы «справедливость» из плена времени и перевел бы ее в разряд естествознания. Он нашел бы «истинное» и «ложное» в политэкономии. Этот умирал бы вал революций тогда и оголтелый экстремизм сейчас. Маркс должен был перешагнуть эпоху относительности Эйнштейна, он должен был стать великим механиком [Ньютоном] в политэкономии, но им не стал, несмотря на бурю относительности, которую вызвал. Как сказал о «Капитале» современник Маркса: «Теория Маркса верна, но она бессильна!» Добавим – это научное бессилие времени

22 Тюрмы, заточение – способ лишения человека времени. Ассоциативная память, зависть, гнев, стыд, сожаление, марксизм, ленинизм, поэзия, литература, театр, совесть – дети времени. Революционеры, экстремисты, авантюристы, казнокрады и воры времени – их криминальная часть. Святые и грешники, вожди и начальники – изобретение времени.

23 Библия. Книги священного писания ветхого и нового завета. - М.: Московская патриархия, 1976. - 1372с.

лишь признать, если время и есть, [24] то его можно найти только после смерти. [25] Нельзя собрать урожай, не пожав прожитое! Урожай твой, благородный человек, [26] крохотен, не более веса перышка «священной птички ибис»! [27] **Смотри, умерший, с неба опускается твое перышко – ты стал богом!**

Древнеегипетский священный «урей» фараонов и жрецов, две соединившиеся змеи мудрости, можно рассматривать как две соединившиеся истины человека – истина времени и истина пространства. Если естественные науки находят и находят подтверждение своих гипотез в пространстве вещей и событий, мало заботясь о времени, то общественные науки продолжают оставаться пленниками времени. С древнейших времен занятие человеком «справедливым временем» было источником деструкции и гибели государств. Нейтральной к политике оставались только естественные науки [механика, физика, химия, астрономия]. И этому загадочному нейтралитету ученых естествознания есть объяснение: оно в топологии их наук.

Разрушение достигнутого, забвение истин предков – свойство времени. [28]

24. Из 100% времени есть лишь небольшая доля правды, например, день рождения, когда человек отмечает время своего организма

26 Благородный, святой человек древнего мира противоположен поздним святым и монахам буддизма, христианства (аполитичность, бездеятельность, бездетность). Например, противник буддизма Бон (Тибет) проповедовал жертвенность, любовь к миру, борьбу за правду и справедливость. Во время войны монахи и отшельники им рассматривались как дезертиры. Бон считал учение Будды опасной ложью.

27 [Threskiornis aethiopicus] - священная птица Древнего Египта, считалась символом неба и олицетворяла фараона. Убийство этой птицы каралось смертной казнью. Изображения людей, с головами длинноклювых птиц - обязаны своим происхождением этой птице. Ибис был воплощением бога Тота, ведавшего книгой судеб всех живущих. «Священный ибис» достигает 75 см, у него чёрная лысая голова, с плеч свешиваются, прикрывая хвост, чёрные рассученные перья. Читатель, если ты хочешь соединить божественное с правильной жизнью – лучшего подражания тебе не найти.

28 Если Маркс «не революционным» объявил и клеймил крестьянство, то Ленин к списку реакционных классов добавил ученых естествознания. Всю жизнь он пытался утвердить политическое и в науках естествознания. Как тонко заметила Екатерина II о смутьянах: «Сочинитель не любит царей, и где может к ним убавить любовь и почтение, тут жадно прицепляется с редкой смелостью». Особенно дорого нам в Екатерине II то, что императрица не смущалась давать оценку, что касалось безопасности государства, в отличие от современных панагиаров власти, преследующие героев и патриотов России [трагическая судьба полковника Ю.Д. Буданова]. Примечание: «панагиар» (христ.) - сосуд, в который кладется просфора, освященная попами во имя чужой Богородицы.

Разница между смутьянами та, что одни еще на свету, а другим князьям ночи и бога уже не надо. Долг, преданность, работа, семья, царь или секретарь ЦК КПСС, глава правительства, добросовестный дворник или полицейский для них личных враг, «преступник из всех первейший ... главный виновник совершающегося зла ... препятствие к всеобщему благу» [Радищев А.Н.]. Обличительство всех времен, ожесточение против власти - историческая канва русской интеллигенции (гуманитариев времени), да и не только, учителя то западные. Ну, а после победы большевиков, их злопамятный вождь жестоко отомстил равнодушной топологии: профессоров и доцентов естествознания большевики отстреливали как собак, переводили в дворники, морили в тюрьмах, травили политизированными «шариковыми», из курсов «красных профессур». Большую часть жизни Ленин провел в темноте подполья. Да, его Красное Солнце взошло высоко, но это был испепеляющий огонь Немезиды. Тщеславие Времени - неужели Мечь это Судьба твоих изгоев?



Время, конечно, палач, но приговор нам всем вынесла миллиардная природа. Есть аналогия и для нашего времени. Если в Гиперболическом мире много митинговать, разрушать и отстраивать – «краткое пространство» сомнет политизированных существ. У всех усталость бега от смерти пространства, у правителей ответственность за будущее, за жизнь детей и стариков. У молодых – ропот, религиозные и революционные настроения, желание остановить движение народа, предаться празднику неподвижности, встретиться с тем, о чем намекают древние мифы. **Вопрос: А от чего убегает человечество? Читатель, назовите имя нашего мира, и вы станете богом!** [«Стали боги из уст твоих»].

Если в нашем мире движения (слова, песни, танцы) имеют мистическое и божественное значение, то в Гиперболическом мире, наоборот, мистическое и религиозное значение имеют застывшие позы и загадочное молчание их богов и героев. Многие тысячи лет люди поклонялись движениям матери природы, в первом веке новой эры их сменили движения людей революционеров, и пришли громкие слова. В Гиперболическом мире, наоборот, «религия большого ожидания» выражается в поклонении «неподвижности». Святые и «пустынники» буддизма и православной церкви, счастьем которых было занятие пустотой, бездеятельность, невежество и одиночество это свойство чужое гиперболическое. [29] Проигравшее на всех фронтах

29 Кратко концепция сознания буддизма описана великим тибетским поэтом, «зеленым аскетом» кагьюла Миларепа (1052-1135): «У меня нет ничего, и я не хочу ничего ... земные радости мне представляются росой. Пустое пространство служит мне пищей, я погружаюсь в созерцание, которого не нарушить» [Сто тысяч песен Миларепа. Том I, II. – СПб: Алмазный путь, 2004. - 232с.]. Примечание: Тысячи йогических песен Миларепа – это морской прибой, рождающийся из опыта глубоких медитаций – сладкие серенады ничто.

В 12 веке сущность буддизма, с удивительным проникновением, охарактеризована великим таджико - персидским поэтом Руми (родоначальником ордена «мевлеви» - братства вертящихся дервишей): «Для тех, кто ищет красоту в страдании, есть божья пустота, как воздаяние ... блаженно в пустоте исчезновение, под мириадам масок воскрешение» [Наука и религия, 2007, №6, с.21]. Запомним ключевую характеристику буддизма суфием Руми: «Блаженно в пустоте исчезновенье».

Пирамидальная форма мироощущения объясняет существование религий, которые идут по пути искусственного истощения пирамиды сознания, к жажде смерти, к ничто. Средством такого «благородного образа» жизни является уход от мирской жизни и аскетизм (буддизм, христианство). «Благородный образ жизни, - говорит Сократ в «Федоне» Платона, - это своего рода умирание». Многочисленные «жития православных святых» наполнены рассказами о том, как удалившиеся от мира, воевали в пустыне своей души с нечистыми силами. В нашем мире гиперболическая неподвижность – сон разума, а «сон разума - рождает чудовищ». Историческая череда пустынных, блаженных и юродивых была объявлена святыми: Блаженный Василий, Андрей, Максим, Екатерина, святая Нина, юродивый Иван Столпник, Иоанн... В большинстве это были люди больные и невежественные. Что за святость и религия такая, которая основана на безделье, невежестве, кормлении вшей, на уходе от близких и царей? С принятием христианства постыязическая Европа не мылась тысячу лет: «Святой апостол Иаков, в миру брат Господень, достиг животного состояния, годами не стриг волос, не умачался елеем, не мылся в бане, святую вонь вокруг себя распространял неимоверную» [Иосиф Флавий. Предание церковное: Писания Апостольские и еврейские воспоминания]. Где правда? Правда в том, что задолго до христианства, Будда отказался от полной аскезы и уединения: «Никто не может состязаться с ничто!» Заметим, что истина отказа от полной аскезы пришла основателю буддизма в лесу, а не в пустыне. Следовательно, в мире кроме аскезы пустынь есть еще

язычество не было поражением застывшего прошлого. Разве мы можем признать отсталыми наших доблестных предков. Здесь иное, загадочное. Это была тысячелетняя борьба «движения» с «неподвижностью», борьба фантазий человека с реальностью, борьба руководителей государств с революционерами. А в итоге проиграла эпоха большего количества труда меньшему, человек времени выиграл у человека пирамид фараона Аменхотеп III. Для аскета и святого – труд нечестив. **Нечестивость труда – свойство чужое, гиперболическое. Религии человека времени перепутали миры.**

В больших дозах гиперболическое состояние вредно, а в малых лекарство. И тут и там – смерть, распад, здесь от «краткого времени», там от «краткого пространства».

Бесконечное пространство нашей Вселенной дает веру в будущее Человечества. В Гиперболическом мире, наоборот, бесконечное время. Эти два фактора, как желание «второй бесконечности», и составляют топологическую основу религий двух миров. В мире, где для разумных существ сольются две бесконечности, настанет 100% атеизм. Но это уже фантастика!

Как некая философия пространства мира вещей и событий, пространственная теория производительности отвергает революции и экстремизм. Как «ничто» Тази страдает всем жаждущим жизни существам.

Есть больше оснований сказать, что языческие религии – это поклонение пространству, а человеческие (христианство, ислам) – поклонение времени. [30] Поклонение пространству истинно, а поклонение времени субъективно. В Гиперболической вселенной наоборот: пространство субъективно, конфликтно, а время – объективно, научно.

**Человек времени – человек опасный, сложный и не предсказуемый. Иметь в крепости 100 гуманитариев времени – и внешних врагов не надо. [31]**

Переход экономической теории, философии, религий человека с категории времени на пространство – новый этап их научного знания, как этап естествозна-

---

аскеза леса. Счастье аскетов, монахов, пустынников буддизма и христиан – это свойство гиперболическое. Возможно, что населенность языческих мифологий народов сказочными мифами, чудовищами, феями, демонами – это прошлый сон разума человечества. А мы – утро! Разрешите, читатель, напомнить слова Солона: «Тому, кто проснулся, пора прекратить видеть сны!». Но как сладко толковать их значения, а в детстве перед сном слушать сказки бабушки.

30 Существующий буддизм отношу к Гиперболическому миру (табл.1).

31 Русская интеллигенция, духовность которой веками пестовала и прославляла династия Романовых, задолго до 1918 г. впала в злобный антагонизм к государственной власти (Радищев А.Н., Лермонтов М.Ю., Герцен А.И., Чернышевский Н.Г., Достоевский Ф.М.). Пример, наш современный неугомонный правдолюбец, дважды герой Социалистического труда, академик А.Д. Сахаров, которому еще Никита Сергеевич Хрущев сказал: «Александр Дмитриевич, занимаетесь физикой, а нам профессионалам оставьте политику, потому что в ней ушлые капиталисты проведут вас как ребенка». **Интеллигенция времени - лучшего троянского коня и не придумаешь!**

ния. [32] И данная работа рассматривает эту возможность, заложенная автором четверть века назад. Вопрос? Не настало ли время рассмотреть вопрос истины в науках, а в этом плане необходимость ученых степеней в общественных науках (экономика, история, политика, философия, религии)? А занятия в общественных науках рассматривать как знания первого рода, где ребенок в частном ставит в тупик мудрецов общего. Основание? Топология истин в нашем мире.

Если признать, что внешнего времени нет, а по религиям время есть, есть даже вера религий в его посмертную роль, то получается, что не время природы, а «духовное время» жизни человека переходит за границу праха могилы, [33] где происходят окончательные и странные события. Как бы сказал Бернард Шоу: **«Посмертное время человека – парфюм богов, а жизнь – его фабрика»**. Не похоже ли это на гнев богов, на качество посмертного продукта: «И многие из спящих в прахе земли пробудятся, одни для жизни вечной, другие на вечное поругание и посрамление» [Даниил, 12:2].

**Читатель, в жизни ты видел всех работников потустороннего цеха: праведников и святых, блаженных и юродивых, которые для нас как тени.**

**Ну а больше всех ты видел благородных «грешников»: доблестных правителей, самоотверженных матерей и отцов, людей труда и павших героев, как А.Матросов, которые не попадут в жизнь райскую, жизнь вечную.**

**Времени нет!** Нет времени у новорожденного ребенка. Нет времени у лягушки, которая, как была ребенком, так им и осталась. Нет времени у человека в час смерти. Нет времени у вирусов, для которых миллион лет как один день. Есть время человека, есть время змеи, похожее на время богов. [34] Возможно, что «быть везде» и «отсутствовать» это свойство времени богов.

Основой мытарств человека при жизни, а особо после смерти является «духовное время». Использование человеком времени удобно, легко, но приблизительно. Такое будет продолжаться до тех пор, пока человек не приобретет время древнеегипетских богов или пирамид, но это уже совсем другая история.

Настоящее время окружающих предметов и событий еще абстрактней, так как мы к нему не имеем никакого отношения. В прошлом мы уже живем, а для будущего нашего праха еще нет. В нашем мире время «кратко», а пространство бесконечно. В Гиперболической вселенной, наоборот, время бесконечно, а пространство

---

32 В соответствии с категориями «пространство» и «время» должно существовать и две философии: философия времени и философия пространства. Первая есть и пышно процветает в горшке времени - успевай только поливать из госбюджета. Второй еще нет, но в перспективе как бы должна быть. Преимущество второй перед первой в сложности, многовариантности и проверяемости. **Политики, историки, философы и религии гордятся индивидуальностью своих событий и своими героями, однако это гордость простого и легкого.**

33 «Дух твой на небе далеко от людей, но лучи твои проникают даже в преисподнюю ... ты превращаешь людей в воздух» [Большой гимн Амону].

34 «Тот, кто смотрит наружу – спит, тот, кто смотрит внутрь – бодрствует» [К.Юнг].

событий «кратко». Краткость и бесконечность – это соотношение субъективного и истинного. Бессмертие личности в нашем мире запрещено. Вселенная не предусматривает наличие двух бесконечностей. [35]

Наша Вселенная и Гиперболический мир бесконечны и **КРАТКИ**. **Бесконечность** – слепой Бог, а **краткость** – его поводырь. Бесконечность и Краткость – две сестры, но каждая родила разные роды разумных существ, людей и богов и им не сойтись – никогда! Чередование «большого» и «меньшего» – лестница богов. **Богом смерти по мирам является «краткость» их метрики**. В нашей Вселенной это «краткое время», в Гиперболическом мире – «краткое пространство».

Если в Природе времени нет, то мир человека-времени и мир богов пространства загадочнее, в вечности. Выбор основания науки «время» или «пространство» является важным событием для каждой из общественных наук, как выбор между «субъективным» и «истинным», между «легким» и «трудным», между «кратким» и «вечным». **Если времени нет, тогда нет места субъективизму, нет месту революциям и войнам!** А это повышает ценность прошлого, как созданного Природой для всех, так и созданного человеком для человека!

**Юность, дорожи обычаями, дорожи бабушкой, дедушкой, дорожи зверями, птицами, реками, облаками! У человека две руки: левая у сердца – прошлое, правая – будущее. Наша Вселенная бесконечна и нашим детям в ней идти, и открывать тяжелые двери дней Хроноса, везя с собой павших героев, беззаветных правителей и мудрых богов.**

Такова история Тази об испытании человеком мира вещей и событий, и, как судьба, она у всех одна: «Все из праха, и все возвратится в прах ... Я увидел: нет большего блага, чем радоваться своим делам, ибо в этом и доля человека, – ибо кто ее приведет посмотреть, что будет после?» [Ветхий Завет. Стих 21-22]. Об этом говорили человеку восемь тысяч лет назад и древнеегипетские боги: «Когда ты со мной, тебе незачем бледнеть от страха. Если ты мужествен, овладей собой! Будь смел, и ты обнимешь своих детей, ты поцелуешь жену! Ты снова увидишь **свой дом – а что может быть лучше этого!**»

(Endnotes)  
Примечания

35 Способом запрещения бессмертия личности в нашем мире является пирамидальная форма «опосредованного сознания». По всей видимости, древнее выражение: «Все на свете боится времени, но время боится пирамид», это не только аллегория восхищенного человека. Истинный смысл этой геометрии: **«Время – не имеет памяти»**. Мы забываем детство, забываем любовь своих бабушек и дедушек, народы забывают свои клятвы, светлые дни забывают черные. Закон забывчивости относится не только к отдельному человеку, но и ко всем народам. **«Краткая память» - свойство геометрии сознания, свойство того «чего нет».**

1. «ТУ\*К» – показатель технічного рівня машин, озброєнь праці, виражається пространством, кількістю продукції, вироблений за цикл праці озброєм, машиною або їх системою. «ТУ» – власне показатель технічного рівня озброєнь праці, «К» – коефіцієнт його використання. «ТУ» – являється головною технічною характеристикою озброєнь праці, і стосується до робочому органу машин, наприклад, руки людини, пневмозарядники скважин або системи підземної розробки корисних копалин. «ТУ\*К» запропоновано в 1984г., автором в економічній аспірантурі, в тезисах наукової конференції [Горн. інж., асп. Тимошук Н.Д., студ. Чистяков А.Г. Двійсвенний характер праці і задачі ефективності його використання.// В матеріалах тезисів наукової конференції./ Совершенствование технології і техніки горних і геологорозведочних робіт на Уралі. – Свердловск, СГІ, 1984], як доповнення до структурної формули продуктивності [ПТ= ТУ\*К\*ІТ\*ПСТ] проф., д.э.н. Борисова Е. (Москва, 1968) і проф., д.э.н. Солов'єва А. (Кострома, 1969). Пропозиція «ТУ\*К» дозволяє відокремити праці людини від машин, то є виділити чистий праці людини або праці машин з процесу виробництва. «ТУ\*К» – **можна назвати першою конструктивною характеристикою машин і озброєнь праці**. Решта характеристики являються доповнювальними, наприклад, металоемкість, енергоозброєність.

**Время і пространство – дві істини, два види моралі і поступків людини: суб'єктивний і науковий.** В революціях змія мудрості часу в забутті пожират своє початок, його минулих героїв і мудрих правителів. В стабільності змія пространственої мудрості [ТУ\*К], толкаемая голодом людства, полієт в майбутнє на охоту за новими пространствами.

Сутью виробництва являється не праці, а рух імені ТУ\*К. Визобретієнь людиною різноманітних ТУ\*К є збільшення імені пространства праці. Велике ТУ\*К ставить ні в що будь-яку кількість праці людини, як екскаватор байдуже низводить до безробіття сотні політизованих лопат. З візранієм ТУ\*К, з ускладненієм їх пространства ( $m^1 \rightarrow m^2 \rightarrow m^3 \rightarrow$  одиниць  $\rightarrow$  комбінації), рости інтенсивності праці кібермашин (до швидкості пулі, складне виробництво («скатерть самобранка») при цьому може виглядати навіть неподвижним, наприклад, деревом), людина стає все більш малоподвижним і капризним. Можна сказати, що «складний праці» – це крок назад, так як він зв'язаний з зменшенієм витрат робочої сили людини. Людина стає не тільки лишнім в автоматизованому виробництві, в біологічній плані неподвижність – це загадочне перепутьє. Натиснути кнопку і виготовити її руками, іноді спостерігати і будувати – різні речі. Людина передає все більше свої рухування все більш самостійним машинам і при цьому надіється бігати з ними порівно, як «швидконогий Ахілл» із апорій Зенона. **Ручний і автоматизований праці – дві різні епохи людства і навіть його релігій.**

ТУ\*К – наконечник копія людства. ТУ\*К – пожиратель пространств. Тарелка або атомна бомба – все лиш суть ТУ\*К. **Все, що ми рухаємо, будемо, бажаємо або навіть бачимо в сні – є тільки «ТУ\*К»: його рух – круговорот – зникнення ( $m^1 \rightarrow m^2 \rightarrow m^3 \rightarrow$  одиниць  $\rightarrow$  комбінації  $\rightarrow m^1 \rightarrow$ )/цикл.** ТУ\*К є та загадочна економічна пропорція, якою в «Капіталі» Маркс порівнював во часі один праці людини до іншого: «Один праці порівнюється до іншому в певній пропорції, причому обидва вимірюються ні чим іншим, як робочим часом». ТУ\*К є той «минулий праці», – який по Марксу, – стає більш і більш продуктивним». ТУ\*К має всі розмірності пространства: ( $m^1 \rightarrow m^2 \rightarrow m^3 \rightarrow$  одиниць  $\rightarrow$  комбінації) /цикл. Нескладно сконструювати ТУ\*К з «фрактальними» (дрібними) розмірностями пространства, в природі це сніжинки, шум листів.

Топологія «ТУ» визначає і напрямки НТП, дозволяє бачити круговорот народжень і смерті машин ( $m^1 \rightarrow m^2 \rightarrow m^3 \rightarrow$  одиниць  $\rightarrow$  комбінації  $\rightarrow m^1 \rightarrow$ ). Круговорот розмірностей ТУ дає можливість розглядати майбутні етапи науково-технічного прогресу, в будь-яких обла-

стях, например, в космосе. Приведу кратко сочинение фэнтези девочки, школьницы 6 класса, написанное 20 лет назад о «Втором» научно-техническом подвиге будущего человечества: полет планеты Земля «вместе с облаками, парящими птицами и рычащими зверями» сквозь Солнце: «На улицы и площади вышло все человечество, миллиарды людей, обнявшись, смотрели со страхом в небо. Наступил кульминационный момент: стало быстро темнеть Солнце, наступила необычная тишина – повеяло прохладой – засияли звезды. Вскоре, снизившее яркость, Солнце начало увеличиваться в размере – закрыло весь горизонт бушующими протуберанцами, застыло – и вот, как бы сорвавшись, стало падать на Землю. Закричали в страхе люди и звери. В небо, в последний полет, с мужеством в маленьких сердцах, поднялись все птицы мира! У древних стен храма Амона в Фивах бритоголовые жрецы, глядя на падающего Бога, торжественно запели «Большой гимн Амону!», вознося хвалу могуществу и милости Солнца: «Отец отцов и Отец богов! Поднявший небо и утвердивший землю! Вышли люди из глаз твоих! Встали боги из уст твоих! ... ». Чтобы усмирить гнев Солнца жрецами будет произнесено его тайное имя. Примечание: Текст подлинного гимна.

Или иное, способ ТУ\*К разработки подземных полезных ископаемых звездной цивилизацией «Х», который поставит нас, горных инженеров, в тупик в техническом плане и поразил в моральном (технология, аналог существующей щелочной (варварской) подземной геотехнологии (с к.п.д. паровоза), но на тонком молекулярном, планетарном уровне). Инопланетяне, незаметно, не шелохнув и травинку, как из лимона, выжали из недр всей планеты стратегический запас минерала настуран, поставив рудники землян перед фактом отсутствия промышленного содержания сырья. Примечание автора, горного инженера по подземной разработке урановых месторождений: «настуран» [от греч. *nastós* — уплотнённый и лат. *uranium* – уран] – урановая смоляная руда, сложная окись урана, разновидность уранинита, цвет чёрный, блеск смоляной. ТУ\*К имеют не только средства производства, но и все субъекты природы: руки человека, наша пульсирующая Вселенная, журчанье ручья, шум листья. ТУ\*К имеют и праздники человека. Самый большой ТУ\*К, используемый сейчас человечеством, это праздник «Рождения и смерти Вселенной» в Буддизме: «Смолк бормочущий хор. Звон гонгов возвестил о приближении кульминационного момента службы – выноса Мандалы. Старшие ламы, взявшись за руки, пробормотали заклинания и, подхватив диск на шелковое полотнище, словно только что выпеченный каравай, поспешили наружу. Горстка мирян раздалась, люди повалились наземь и поползли за возрожденной Вселенной, целуя следы мудрых своих пастырей и подбирая оброненные зерна. Ведь этот ячмень и эти просынные крупинки, оставшиеся после обряда кормления птиц, обретали чудесное свойство излечивать сто восемь недугов» [Е.И.Парнов. Проснись в Фамагусте. – М.: Мол. Гвардия]. По ТУ\*К руки человека универсальны и идеальны, так как могут изменять размерность своего ТУ ( $m^1 \rightarrow m^2 \rightarrow m^3 \rightarrow \text{единиц} \rightarrow \text{комбинации}$ ). По связи с затратами рабочей силы руки человека являются идеально выверенными орудиями труда нашими многочисленными предками. Главной целью развития технического уровня машин, орудий труда является увеличение динамического статуса их пространства в пространстве событий. Например, читатель, представьте способ бурения, с повышением на порядок уровнем топологии ( $m^1 \rightarrow m^2$ ), например, в форме шарового слоя, с техническим уровнем бурения:  $TU = \frac{1}{2} \pi h^*(a^2 + b^2) + 1/6 \pi h^3$ , м<sup>2</sup>/цикл. Напомню, сейчас технический уровень буровых машин (бурение шуров или скважин) – метр / цикл. Разработав теорию размерностей ТУ производства, мы будем знать и способы их реализации. **Для удовлетворения все возрастающих потребностей человечества важнее не количество труда, а пространство, т.е. «ТУ\*К». Труд – пастух, а технический уровень его стадо.** А источником, субъектом труда может быть не только человек, а разное: животные, вода, ветер, дожди, радуга, роса на траве, заклинание волшебника.

«К» – коэффициент использования технического уровня труда, например, ковш экскаватора, руки человека. «К» – присутствует во всех вещах мира событий человека. Существует «К» частей и конечного продукта. С повышением «К» рабочие одновременно снижают интенс-

ность и искусственно повышают производительную силу труда (последнее равносильно снижению качества продукции) [2].

По странности «К» можно сравнить только с мухой, которую держала в поднятой руке на планете инопланетян (их герой) застывшая русская Надежда [2]. **«К» – поднимает миры. «К» – ребенок, который растет. «К» – изюминка мира вещей и событий.** Поднять на горе камушек легко, но, читатель, если вы захотите поднять саму гору [К=1] – вам нужно замереть. Не скажешь лучше: «Гора родила мышь», а неподвижность родила гору. Неподвижность имеет состояние беременности. В ряде профессий «К» – начало ухудшения качества труда, например, буровзрывные работы (КИШ – коэффициент использования шпуров), оператор, диспетчер – рассеивание внимания.

«К» – показатель, который все знали, но воспринимали как мелочь, отвлекающую от теории. Не обратили внимание на фактор роста производительности «К» Маркс, Ф.Энгельс и их буржуазные критики. Не рассматривался «К» советскими экономистами, в качестве фактора в теории основных факторов роста производительности. Нет места «К» и в промышленном нормировании труда. Обошли вниманием «К» и философы. **Время (то «чего нет») и «К» похожи друг на друга. Время – поверхностно (общественные науки), «К» – частично, а оба – недостаточность – источник страданий.** Как в русской песне: «Одни страдания от той любви». А «страдания, – по словам Папы Иоанна Павла II, – есть невидимое благо человека». «Трудно достичь трансцендентального тому из смертных, кто опирается на разум времени» («Бхагавад-гита»). **Чужое, молодое время, как вино: сколько ни пей – жажда нового останется. Только «мама» ставит предел этому пьянству богов.**

*«А эту Марь мы знаем»*

[Из древнерусской летописи]

2. По истории Буддизма последнее [знаменательное] сражение, которое дал Будда на пути к «нирване» [задувание свечи], было сражение с демоном смерти Марой, пытавшийся удержать принца – аскета в мире живых. Нужно вспомнить, что индийский бог смерти и иллюзий Мара, был перевезен древними ариями из нашей территории. Мара Индии и Мара России – брат и сестра. Мара – смерть, божество ночного страха, угасания, иллюзий, воцелений пришло от загадочных Ариев. «Мара – Ма [женское начало], Ра [бог] – состояние нежити и дух смерти. Смерть [с – мор] – соединение с Моро» [Словарь Руссов Ариев]. Имело широкое распространение в древнем языческом мире, особенно у северных народов. Уничтожено христианством. Память об этом арийском божестве сохранилась у ряда народов, например: Маруха – гунны; Морриган – кельты; Марай – Индостан; Моржана – Польша; Мара – Россия, Белоруссия, Украина; Моргана – Швеция; Кашмар – Франция; Найтмаре – Англия. В истории народов смерть Мара имела разные образы. Например, гунны Аттилы, под знаменем мести Марухи, Мархи, прошли дважды через Римскую империю. Или черноморские скифы – Тавры, с их обычаем использования в быту мертвых. Давно ли царь Петр I запретил москвичам вешать на воротах охранные собачьи головы. Я уже не упоминаю более давние благие времена. У наших предков Мара «Богиня Смерти и Зимы, Холода и Зла, Ночи и Черного колдовства ... Она Дочь Сварога и Лады ... На заре рождения Она Молода и Прекрасна. Затем превращается в Старуху и Умирает ... Чучело Марь сжигают на Комоедицы». «Ей не дороги никакие подарки, кроме ухоженных могил, падающих листьев и сгнивших плодов» [О. Гофман]. Украшение мертвой девушки или юноши – знак ее особой любви. «Исконно русское слово «мор» по корневой основе полностью совпадает с латинским «mors», «mortis» и с древнегреческим «морос», означающим «смерть, жребий, судьба» [Демин В.В.]. В нашей стране широко используется ее «mг» топонимика: мрак; темрява (укр.); царевна смерти Марья-Моревна (русские сказки); марена (глицеология); мор; марэво, мара (укр., колеблющаяся дымка на горизонте), народ марь (сейчас маришцы); мразь (др., мороз); мороженное; ки-ки мара (ки – великая); купала; кострома (поросшая травой мо-

гила); коструб, кострубонько (мертвый); мортус (др., похоронщик); мэртвый (укр.); морока; кашмар; море; заморье. Древнерусское название курганов и кладбищ – «мара». Слово «заморье» или «чересчур» значит все то, что находится за могилами предков. В древние времена вместо странного христианского слова «кладбище» (складывать) наши языческие предки употребляли слово «моревна», что значит территория «мары». «У древних славян «марь» называлась кладка из камней высотой около двух метров» [В. Даль]. «Марой» также назывались усеченные пирамиды – ориентиры в горах и «темные маяки» на высоких берегах северных морей. Широко распространенное ныне в России огородное пугало от птиц – «коструб» есть последний образ грозной матери древних славян Мары. **Название нынешней эпохи Мары – «Коструб», что значит – «Неряха».**

*«Мертвая невеста»*

Последнее трогательное единение божества Мары и людей существовало до конца 50-х годов. В треугольнике сел Обушок, Захарченки, Пилигримы [Катык района, Донецкой обл.] жили последние адепты Мары. Здесь Мара – фея, местная защитница детей и зверей, выступала в качестве их крестной матери. Последние адепты даже не подозревали о мировом уровне своего божества, называли ее «мамо», «крісна», а себя «її дітьми». Умирая телом, но не духом это древнее поклонение принесло в 1956 г. последнее жертвоприношение, на котором присутствовал в восемь лет автор. Когда крестный вел меня за ручку, село Захарченки как будто опустело, все христианское попряталось от уголовщины. Еще не зная ничего, я протиснулся к гробу, а в нем лежала живая моя подруга, одетая как невеста. Девочка внимательно смотрела на плачущую маму и собравшихся последних адептов (присутствовало трое мужчин и семь-восемь женщин). Увидев меня, она, сквозь маков туман, медленно повернула ко мне лицо, стала смотреть и улыбаться. Ну и что? Насмотревшись, со страхом, на свою улыбающуюся подругу – невесту в гробу, я украдкой вылез из противоположной стороны от крестного, и побежал по улице (100 м) вниз к мосту, к маленькой речке Краха, пахнущая пескярями и раками, бросать в лягушек камешки, а от речки направо, на хутор к тетке Маньке. Вспоминаю, позже дети, слушая дома разговоры родителей христиан, кидали в меня камни и кричали, что я вурдалак. Когда пришло совершеннолетие, после службы в армии, она, уже девушкой, стала приходить во снах, как невеста – пугая меня, только с женитьбой прекратилось это преследование. Девочка моя, подруга моя – суженная, ряженная – я тебя помню.

Я встречался со своей крестной, мамой Марой (фантомом, сущностью). Фея смерти Мара, по представлению христиан должна быть похожа на их угрюмую смерть. Скажу наоборот: уже одно появление (божества правильной смерти) Мары вызывало не страх, а восторг. На крестинах в 2004г. моего внука в церкви Железноводска, где крестным был 15-летний мальчик, крестник Мары («Бегущий за туманом»), крестная, фея, мама – раскрасавица, прилетела на крестины, точнее, опустилась к церкви из неба как перышко. Внутрь церкви не зашла. Это была необычно красивая, высокая девушка – фантом, с европейским удлинненным лицом. Одетая была свободно, изящно, богато, но несколько старомодно. Распушенные волосы, сандалии, украшенные драгоценными камешками, на тонких ремешках. Ухоженные и изящные пальчики рук и ног. С появлением феи Природа пришла в неистовство! Энергия, видимо, с шипением била из крестов церкви, верхушек деревьев, как ветер, проносилась сквозь меня, выходила из макушки головы, наполняла жизненной силой, восторгом. Когда вынесли из церкви крестного ребенка, ожидающая, у входа православной церкви, фея Мара взяла фантом мальчика с крестиком из рук крестного, прижала к себе, посмотрела и исчезла.

Все не так просто и со скелетом с косой, бог смерти у христиан. Не профессионализм, крестьянская загадость скелета с косой так и выпирает. Скелет с косой и сам удивлен такой ролью. Скажем правду, смерть христиан это исторический образ привидения, умершего в поле сельского жителя. Далекий человек, который выходил в поле больной и голодный, чтобы про-



кормить свою семью, жену и детей, ты стал богом! Твое любящее сердце было размером с наш мир, и не дало тебе покоя, и в царстве мертвых [образ «мертвого берега»]. **Вывод: у человечества нет научного бога смерти, т.е. бесконечно раскрывающегося образа.** Нельзя принимать за Смерть фетишизм костей человека, а гениями человечества, в его кровавых социальных поворотах принимать революционеров и неудачников жизни, «мучеников» за демократию времени. С язычеством человечество в несколько дней прожило сто тысяч лет, а религиям человека от силы две. Нельзя смотреть в бесконечное море звезд, и говорить, что малое личное «краткое» лучше вечной Природы. Для Бога та или иная Религия Человека лишь вопрос скорости приближения конца. Как говорят автомобилисты: «Машина любит смазку».

*На жертвеннике времени множество кусочков ладана.*

*Один из них попал суда раньше, другие позже*

*– разницы здесь нет никакой*

Марк Аврелий

*«Чуть-чуть» – переживает века.*

Марк Аврелий и Тази

**3. Мутазилиты** первое крупное научное направление в исламском богословии. Мутазилиты – радикальные рационалисты в решении спорных богословских вопросов, **сторонники «божественной справедливости»**. Способствовали становлению в арабо-мусульманской культуре философского знания. В народе мутазилитов называли кадаритами (*справедливыми*). Об этом мутазилиты говорили: «Кадариты – это те, кто признает предопределение добра и зла, исходящее от Всевышнего Аллаха». **Мутазилиты** прославляли научное знание: «Лгали люди, ибо кроме разума нет имама, который наставлял бы и на рассвете и вечером ... разум людей – их пророк». **По поводу «человека – диалектика»** (во многом неудобного и даже заблуждающегося) мутазилиты говорили: **«Он выходит из состояния верующего, но не становится неверным ...** Разум является универсальным и единым. Он не принадлежит целиком кому-либо одному из нас, он принадлежит всем людям». Аль-Матуриди: «Недопустимо, чтобы вещь была хорошей в разумах многих, а кто-то, обладающий разумом, не признавал ее хорошей». В этом же направлении строил свое рассуждение и Абд аль-Джаббар: «Так мы знаем, что каждый в отдельности может перепутать, четверг сегодня или пятницу завтра, а со всеми вместе этого не может произойти» ... знание, установленное в умах, есть знание всех, а не кого-либо в отдельности ... что касается знания всех, которое проистекает из совершенства разума, то допустимо, чтобы в нем были расхождения – циркуляр, который распределяет отблески божественного знания». По определению хадисов Пророка Мухаммада: **«Кадариты – маги общины», «Кадариты – противники Аллаха в отношении предопределения»**. С приходом новой волны фундаменталистов многие неудобные мутазилиты – кадариты (непобежденные в спорах) были казнены.

Открытием для нас (в рамках рассматриваемой топологии духовных оснований по мирам) было существование вопроса «покоя души» у мутазилитов. Один из крупнейших представителей калама аль – Матуриди, рассуждая о состоянии ума, писал: когда знанию неясному сообщается род знания истинного, к которому «стремился человек, тогда отдыхает сердце его, и исчезает у него страх, который сковывал его». Понятие «покоя души» присутствует у мутазилита ан-Наззама, аль-Аллафа, аль-Джахиза. Так аль-Джахиз задавался вопросом о том, как отличить покой души умудренного знанием от безмятежности невежды?

Пространственная теория производительности охарактеризовала человека общественного, как недостаточно усердного по общественно – необходимым затратам рабочей силы (ОНЗРС). Смотри [2] вопрос качества труда, например: «Вывод 6. Не оправданное, стихийное снижение

ОНЗРС, искусственное повышение производительной силы труда ведет к глобальному ухудшению качества продукции, а с ним и человека. Революции и качество труда – аверс и реверс одной медали .... Вывод 7. Качество продукция на предприятии – это локомотив, которым управляют рабочие высших разрядов ... Можно считать, что если на всех этапах производства существуют 100% ОНЗРС и труда, то им должно соответствовать и 100% (общественно-необходимое) качество продукции. С этой позиции, **контракт качества продукции можно рассматривать как простую юридическую формулу, в которой поставщик товара берет на себя обязанность затрачивать 100% ОНЗРС своего персонала на производство и поставку продукции.** Тогда вопрос качества труда есть проблема движения и неподвижности человека. Позитивность такого подхода в том, что она сердцевина теории, она легко смыкается с производительностью и себестоимостью, она философия и гудящий цех .... Время – это ящик Пандоры, из которого выскочили все болезни человечества, а на дне ящика, по нерасторопности своей, осталась только надежда братства труда бедных и богатых – братства движения и неподвижности. Надежда переносится социальными революциями из одной исторической эпохи в другую. Пока безуспешно. Есть еще научное препятствие для братства: у человека две альтернативы: здоровье: это требование необходимого количества движений и неподвижность – угасание (см. исторические споры о количестве общественно-необходимой мере затрат рабочей силы и интенсивности труда). **Бедность и богатство человека – два антипода, и ни одному из них нельзя дать преимущество.** Сохранившиеся через тысячи лет наскальные рисунки, пирамиды – наша прошлая максима, показатель высокого качества труда и его человека. Если изделиям ушедших времен за качество труда можно поставить «отлично», то нам между двойкой и тройкой. Все социальные революции начинались с зависти и гнева «большого» количества труда «меньшему». Побеждая, каждая революция спешно в законодательном порядке уменьшала количество труда своих сторонников и тем самым ухудшала качество труда, и качество человека революции. Увеличение неподвижности – итог кровавых революций и научно-технического прогресса. **Опасно принимать, устремленную в будущее гиперболу неподвижности человека за его безоблачное будущее.** Меланхолия и безразличие малоподвижных граждан постиндустриального общества ребенок, который растет .... Не контролируя меру затрат рабочей силы и труда, мы давно потеряли контроль над качеством продукции и участвуем в деградации человека. В итоге получили, что все внешние и внутренние недостатки производства образовали международный факт, в затраты рабочей силы, которые почти на порядок ниже общественно – необходимых. В общем, физиология народа, да еще обладающая разумом, это вещь упрямая, это борьба всех времен и народов. И не важно, в какой стране, в какую эпоху это происходит: в индустриально развитой, испорченные демократией и профсоюзами или в отсталой, с суровым диктаторским режимом дисциплины. Затраты рабочей силы (мускульной и нервной энергии) это то, что всегда находится над любым политическим режимом и властью. **Остановить процесс ухудшения качества продукции – все равно, что остановить регресс нравственности человека.** Возможно ли это? Чтобы остановить низкое качество продукции, новые субъекты труда (кибермашины) не должны функционировать во времени [возможно, строительство богами семи пирамид Гизе].

Примечание: Здесь мы рассматривали только роль труда человека в снижении качества продукции, есть еще фактор экономического обмана, на уровне технологий. Для XX века факт технологического обмана был просто бедствием, особенно в пищевой сфере [Китай]. С дефицитом пищевых ресурсов обман потребителей будет возрастать гиперболически, в точке «Х» наступит бесконечный коллапс доверия, который, как нейтронная звезда будет безвозвратно поглощать все благие усилия государства. Как продукт систем одинакового низкое качество труда имеет черты относительного бессмертия. Здесь оружие борьбы должно быть абсолютным. Притчу о жажде человеком бессмертия можно перенести и на качество продукции: **«Желая обрести абсолютное качество труда (царь) Хираниакашет налагал на себя и**

других самые суровые епитимьи, которые привели в трепет всю Вселенную, и сам Брахма явился, чтобы уговорить его прекратить свои аскезы». На просьбу Хираниакашет подарить ему абсолютное качество труда Брахма ответил, что никто не может подарить ему Это: «Везде, где правит вечное время, есть тот же набор страданий: рождение, болезни, старость и смерть и он сам смертен, несмотря на то, что обитает на краю Вселенной, и потому не может даровать ему бессмертие» [с.168, Шримад Бхагаватам. – Бхактиведанта. Бук Траст, 1990]. Запомним центральную фразу «Вед»: **«Низкое качество труда везде, где правит вечное»**. В нашем мире это вечное пространство, в гиперболическом мире – вечное время.

Примечание: вечное →неподвижное→бесконечное.

С позиции «опосредованной» сущности жизни человека, мы можем сейчас ответить на вопрос «покоя души» мутазилитов: «Покоя души у человека времени, человека опосредованного, социального [и поэтому уже недостаточно религиозного] – нет и быть не может!» За время жизни можно побывать во всех религиях времени, или не бывать ни в одной, что – одно и то же. **Время бога – колесо жизни человека, гарант ее неисчерпаемости. Падать и подниматься, уходить и возвращаться – вот его кредо.** Как бы вы не крутили колесо своей жизни, ходили ли по пустыням за Моисеем, или по водам Гераклита – вы вернетесь к исходному [см. историю Одиссея из Итаки, или народа Моисея]. **Религии времени – миражи за спиной.** Ни одна из религий времени (Вишну, Авеста, Моисей, Иисус, Магомед) не убедила словами другую. «Жизнь – как лук, душа – как стрела, абсолютный дух – как цель» [Бхагавадгита] – это очень далеко даже для философов. Опасно смотреть в манящую пропасть Гиперболического мира. **Да и что такое религии времени человека, в том «чего нет» – блеск костра – иллюзия прошлого?** Время – мир индивидуального, его приблизительного (опосредованного), что хорошо одним, тяжело другим. Покой души, счастье в самади – нирвана без пространства [буддизм] – тяжелый бег навстречу смерти.

(ra6xnc@rambler.ru)

